TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

EV İÇİ BAKIM HİZMETLERİNDE DUYGUSAL EMEK: ANKARA'DA ÇALIŞAN KIRGIZ GÖÇMEN KADINLAR ÖRNEĞİ

TEZLİ YÜKSEK LİSANS TEZİ

Saltanat ASANBEKOVA

Ankara, 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

EV İÇİ BAKIM HİZMETLERİNDE DUYGUSAL EMEK: ANKARA'DA ÇALIŞAN KIRGIZ GÖÇMEN KADINLAR ÖRNEĞİ

TEZLİ YÜKSEK LİSANS TEZİ

Saltanat ASANBEKOVA

Dr. Öğr. Üyesi Kurtuluş CENGİZ

Ankara, 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

EV İÇİ BAKIM HİZMETLERİNDE DUYGUSAL EMEK:

ANKARA'DA ÇALIŞAN KIRGIZ GÖÇMEN KADINLAR ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dr. Öğr. Üyesi Kurtuluş CENGİZ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	**İmzası**
1-	
2-	
3-	

Tez Savunması Tarihi

Tez Doğruluk Beyanı Belgesidir.

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Dr. Öğr. Üyesi Kurtuluş CENGİZ danışmanlığında hazırladığım "Ev İçi Hizmetlerinde Duygusal Emek: Ankara'da Çalışan Kırgız Göçmen Kadınlar Örneği (Ankara.2020)" adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 02.06.2020
Adı-Soyadı ve İmza

Saltanat ASANBEKOVA

ÖN SÖZ

Yaptığım araştırma sürecinde bana her türlü yol gösteren, özellikle son dönemde anne olmamla beraber gelişen zorlu süreçte benden destek ve teşviklerini hiç esirgemeyen saygıdeğer hocam, tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Kurtuluş CENGİZ'e ne kadar teşekkür etsem az. Ayrıca tezim hakkında değerli fikirleri ve önerileri ile bana yol gösteren Sayın Prof. Dr. Nilay ÇABUK KAYA'ya ve Dr. Öğr. Üyesi Ali BABAHAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Yürüttüğüm saha çalışması sürecinde yardımlarından dolayı arkadaşım Sezim Madilbek'e, Ala Too lokantasının sahiplerine, olmazsa olmaz olan tezimin ortaya çıkmasına sebep olan ve benimle görüşmeyi kabul eden değerli ev işçisi Kırgız göçmen kadınlara sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Her zaman yanımda olan ve her türlü desteğini ve bana olan inancını hep hissettiğim sevgili eşim Bektur Medetov, biricik oğlum Atai, binlerce kilometre uzakta yıllardır hasret kalan kıymetli ailem, en büyük destekçim, değerli arkadaşım Zbeyre Ehmetcan ve hayatım boyunca hep yanımda olan tüm arkadaşlarım, sizlere çok şey borçluyum. İyi ki varsınız!

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ…….i

İÇİNDEKİLER……....ii

TABLO LİSTESİ…….…… vi

RESİM LİSTESİ……..….vii

GİRİŞ.....……...…1

I. BÖLÜM

1. ALAN ARAŞTIRMASI…..…….4

1.1. Araştırma Konusu…….....4

1.2. Araştırma Problemi…..…….……..5

1.3. Önem…….…….8

1.4. Yöntem……..……...……..……..9

1.5. Sınırlılıklar…….…...12

II. BÖLÜM

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE……..13

2.1. Emek …….…….....13

2.1.1. Maddi Olmayan Emek……...……...16

2.1.2. Duygusal Emek……..……19

2.1.2.1. Duygu Kavramı……..…….19

2.1.2.2. Çalışma Hayatında Duygular…….…….22

2.1.2.3. Duygusal Emek Kavramı…….……...25

2.2. Kadın Emeği ……29

2.2.1. Kadın ve Duygu…….37

2.2.2. Kadın ve Duygusal Emek……..39

2.3. Ev İçi İşi ve Niteliği…….…….43

2.3.1. Ücretli ev İşlerine Olan Talep……....47

2.3.2. Türkiye'de Ev Emeği…….50

2.4. Uluslararası Bakım Göçü ve Niteliği…….…….....52

2.4.1. Göç Alan Ülke Olarak Türkiye……..54

2.4.2. Göç Veren Ülke Olarak Kırgızistan……...57

III. BÖLÜM

3. BULGULAR ve ANALİZ ……...61

3.1. Demografik ve Sosyo-Kültürel Bilgiler.……...61

3.2. Göç Süreci: Kırgız Göçmen Kadınların İzinden…..…...……....66

3.2.1. Başka Çarem Yoktu: Göç Etme Kararı ve Nedenleri……..….66

3.2.2. Göç Sürecinde Etkili Olan Kanallar …….…69

3.3. Ev Çalışanı Mı? Ev Kölesi Mi?.....…....……..73

3.3.1. Yatılı Ev Hizmetleri/Kişiye Özel Hizmet: İş Niteliği..…….…….74

3.3.1.1. Ev İçi Çalışanın Bir İşgünü……..……...…….....…..80

3.3.2. Evdeki Özel Alan…….…….…….86

3.3.3. Bugüne Kadar Hasta Olmadım Sonrasında Da Olmayayım 89

3.3.4. Ekonomik Şiddet Mi?: Harcanmadan Gönderilen Maaşlar ..……92

3.4. Duygusal Emek Üzerine Bulgular…….....……..95

3.4.1. Ev İçi Hizmetlisi Olmanın Duygusal Boyutu...…….....95

3.4.2. Ev İçi Hizmetlerinde Duygusal Emeğin Belirdiği Alanlar……..102

3.4.3. Duygusal Emeğin Boyutları……108

3.4.4. Duygusal Emeğin Etkileri ve Geliştirilen Stratejiler……...113

3.4.4.1. İzin Günleri: Dört Duvardan Kaçış...…….....….. 117

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME…….....121

EKLER

EK 1: Görüşmecilerin Listesi**……**……127

EK 2: Görüşmecilerin Çalışma Durumlarına İlişkin Bilgiler ….…….129

EK 3: Görüşmecilerin Sosyo-Ekonomik Durumlarına İlişkin Bilgiler…...……..131

EK 4: Görüşmeci R,24 Yaptığı İş Görüşmesinden Aldığım Notlar……...…….133

EK 5: Sarımsaklı'da Ev Çalışanı Olarak Çalıştığım Süreçte Aldığım Antropolojik Notlar……...…….....134

EK 6: Görüşme Formu……..……...…….……142

KAYNAKLAR……149

ÖZET……160

ABSTRACT ……162

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Görüşmecilerin Yaş Dağılımları……...…...62

Tablo 2: Görüşmecilerin Medeni Durumları……..63

Tablo 3: Görüşmecilerin Eğitim Durumları……...……64

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Kadınlar tarafından kullanılan ve görüşmelerin gerçekleştiği apartman daire…….10

Resim 2: Görüşmelerin gerçekleştiği Ala-Too lokantası……11

GİRİŞ

Günümüzde çalışma ortamları kuşkusuz hayatımızın büyük bir kısmının geçtiği alanlardır. Bu bakımdan duyguların yoğun bir biçimde deneyimlenen/hissedilen alanlardan biri insanların çalıştıkları alanlardır (Seçer, 2005: 821). İletişimin öne çıktığı işlerde duyguların önemi de artmaktadır. Özellikle günümüzde genişleyen hizmet sektörünün müşteri memnuniyeti odaklı olması iş yerinde duygu olgusuna odaklanmamızı gerekli kılmaktadır. Hizmet sektörünün yükselişiyle metalaşan duygular, duygusal emek halini alarak emeğin diğer bir boyutunu ortaya koymaktadır.

Günümüz rekabet dünyasında hizmet sektörünün önde geleni olmak müşteri memnuniyetine dayanmaktadır. Dolayısıyla müşterilerle *"doğrudan iletişim halinde olan çalışanların, duygu gösterimlerini örgüt tarafından belirlenen standartlara uygun hale getirmeleri ve bu süreçte harcadıkları çabadır",* duygusal emek (Oral ve Köse, 2011: 465). Bu emek sürecine katılan bireylerin yalnızca doğru davranışları sergilemelerinin yeterli olmadığı aynı zamanda doğru duygusal tepkileri göstermeleri de beklenmektedir (Oral ve Köse, 2011: 465). Elbette ki geçmişten bugüne emek sürecine katılan işçiler yalnızca beden veya zihinleri ile çalışmamıştır. İşçinin duygularına ilişkin vurgunun az olması klasik yönetim anlayışının aklı yüceltmesiyle ilişkilidir. Ancak günümüzde hizmet sektörünün, duyguları emeğin bir boyutu haline getirmesi bu alandaki sorunları gündeme getirerek sosyal bilimlerin birçok alanında araştırma konusu haline gelmiştir (Kamber, 2014: 2).

Dış görünüşün iş hayatında öne çıkmasıyla işçilerden kılık kıyafetlerini, görselliklerini düzgün ve çekici hale getirilmesi talep edildiği gibi çalışanlara ait, emek dışı olarak düşünülen duygular da artık çalışma sürecinde verilen hizmetin bir parçası olarak sunulması talep edilir hale gelmiştir (Akalın, 2007). Diğer bir deyişle belli başlı duygular seçilerek öne çıkarılması ve belli bir estetiğe sokulması söz konusudur. İşçi ne kılık kıyafeti, ne emek süreci, ne de mimikleri üzerinde bir özgürlüğe sahiptir artık (Kamber, 2014: 3).

Çalışanların bedensel emeklerinin yanı sıra duygularını da emek sürecine katmaları sömürü ilişkilerini daha da derinleştirmektedir. Çalışanlar artık sadece emeklerini değil gülümsemelerini de satmak mecburiyetindeler. Bu nedenle bu çalışma hizmet sektöründe duygusal emeğin yoğun olduğu ev içi hizmetler sektörüne odaklanmaktadır. Bu çerçevede Ankara'da yaşayan ve ev içi bakım hizmetlerinde çalışan Kırgız göçmen kadınlarla derinlemesine görüşmeler yapılmış; göç kararından çalışma sürecine olan yolculukları ve bu süreçte maruz kaldıkları sömürü ilişkileri çalışma koşulları ve duygusal emek boyutuyla birlikte ele alınmıştır.

Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde araştırma kapsamında yapılan araştırma yöntemi sunulmuştur. İkinci bölümü araştırmanın kavramsal çerçevesi oluşturmaktadır. Bu bölümde ev içi işlerde çalışan kadınların maruz kaldıkları sömürü ilişkisi duygusal emek boyutuyla ele alınmıştır. Araştırmada Marks'ın "emek" kavramından, Hochschild'ın "duygusal emek" kavramından ve kadın emeği/ev içi emek süreçlerine ilişkin feminist literatürden yararlanılmıştır. Araştırmanın bu bölümünde emek kavramı; kadın emeği, ev işi ve niteliği, uluslararası bakım göçü olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Kavramsal çerçevenin ilk bölümünde emek kavramına ve emeğin diğer maddi olmayan ve duygusal emek boyutlarına yer verilmiştir. Çalışmanın odağı duygular olduğu için, çalışma hayatında duygular ve duygusal emek kavramı ayrıca ele alınmıştır. Kavramsal çerçevenin ikinci bölümünde kadın emeği ele alınarak

kadın ve duygu, kadın ve duygusal emek ilişkisi üzerine durulmuştur. Kavramsal çerçevenin üçüncü bölümünü ev içi işleri ve niteliği ve Türkiye'de ev emeği talebi oluşturmaktadır. Kavramsal çerçevenin son bölümünde ise uluslararası bakım göçüne yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise alan araştırmasına yer verilmiş, araştırma kapsamında yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular analiz edilmiştir.

I. BÖLÜM

1. ALAN ARAŞTIRMASI

1.1. Araştırma Konusu

Araştırmanın konusu, Ankara'da ev içi hizmetlerde bakıcı ve temizlikçi pozisyonlarında yatılı olarak çalışan Kırgız göçmen kadınlarının harcadıkları emeğin duygusal boyutudur. Araştırma, ev içi hizmetlerde çalışan Kırgız göçmen kadınların göç, iş bulma ve ağır fiziksel çalışma süreçlerine ek olarak duygusal ve ekonomik şiddete de maruz kaldıklarını iddia etmekte ve bu katmanlı sömürü mekanizmasına odaklanmaktadır. Nitekim bu kadınlar çalışma koşullarının ağırlığı ve iş güvencesizliği nedeniyle Türkiye'deki işverenleri tarafından yoğun bir emek sömürüsüne maruz kalmaktadırlar. Bu sömürünün en önemli boyutlarından biri de çalışanların duygularıdır. Ev içi işlerde çalışan Kırgız göçmen kadınlar, yatılı olarak çalıştıkları için, harcadıkları beden emeğin yanı sıra duygularını da işin içine katmak zorundadırlar. Böylece bu kadınların duyguları da metalaştırılmaktadır. Dolaysıyla çalıştığı aile üyeleri veya bakımını üstlendiği kişiler (çocuk, hasta, yaşlı) için harcadıkları duygusal emek, kadınların maruz kaldıkları sömürüyü daha da arttırarak derinleştirmektedir. Bu çalışma kadınların maruz kaldığı bu çok katmanlı sömürü ilişkilerini duygusal emek perspektifinden ele almaktadır.

1.2. Araştırma Problemi

Tarihsel süreçte insanlar ekonomik, askeri, siyasi, dinsel, çevresel nedenlerden dolayı daima göç yollarına düşmüşlerdir. Devletleri ve toplumları şekillendiren yapısına sahip göç süreci, günümüzde küresel düzeyde ve tarihte hiç görülmemiş bir hız ve çeşitlilik göstermektedir (Akkuzu, 2015: 21). Göç olgusunun "küresel kapsamı, yerel ve uluslararası politikadaki merkeziyeti, muazzam ekonomik ve sosyal" sonuçları son yıllardaki insan hareketlerindeki ayırt edici özelliklerdendir (Castles, Miller, 2008: 5). Ünlütürk-Ulutaş ve Kalfa'ya (2009: 14) göre *"göç hareketleri son yıllarda artmakta, çeşitlenmekte ve kadınlaşmaktadır".* Kadınların da ciddi bir şekilde göç sürecine katılması ve göç olgusunda görünürlük kazanması göç ve kadın ya da göçün kadınlaşması çerçevesinde çeşitli araştırmalar yapılmasına neden olmaktadır.

Günümüzde kadın ya da erkek olsun iş amaçlı göç edenlerin büyük bir oranı hizmet sektöründe yerini bulmaktadır. Ulutaş "Almanya'yı Temizliyorum: Almanya'da Göçmen, Kadın ve Temizlikçi Olmak" çalışmasında göçle ilgili şu tespitleri yapmaktadır; *"1980 den bu yana göçmen kadın istihdamının arttığı alan kişisel hizmetler ve temizlik sektörü olmuştur. Temizlik sektörü, düşük nitelikli işgücüne ve eğreti istihdama dayalı olmasının yanı sıra, göçmen ve kadın istihdamının yoğunluğuyla dikkat çekmektedir. 1973 yılında temizlik sektöründe kayıtlı çalışanların tamamını kadınlar oluştururken, 1998'e gelindiğinde sektördeki istihdamın %91'i kadın işçilerden oluşmaktaydı. Halen sektördeki kadın işçi oranının %80'ler düzeyinde olduğu tahmin edilmektedir"* (2013:236).

Son yıllarda Türkiye'de kayıtlı veya kayıtsız istihdam edilen göçmen gruplardan biri de göçmen kadınlardır. Göçmen kadınların büyük bir kısmının ev içi bakıcılık, temizlik işlerinde yoğunlaştıkları bir gerçektir. Örneğin Kırgızistan'ın Türkiye'deki Büyükelçi'sinin resmi olmayan açıklamasına göre Türkiye'ye iş amaçlı gelen Kırgız göçmenlerin %80-%90'nını kadınlar oluşturmaktadır. Kırgızistan'da göçle ilgili

güvenilir istatistiksel verilerin olmayışı, özellikle de göç yollarına düşen kadınlara ait ulusal ve bölgesel düzeyde spesifik verilerin bulunmaması, göçün kadınlar üzerindeki etkisinin ölçülmesini zorlaştırmaktadır (Fidh, 2016:9). Türkiye Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın resmi açıklamalarına göre ise Kırgızistan'dan Türkiye'ye iş amaçlı gelip çalışma izniyle çalışan göçmenlerin 2/3'ünü kadınlar oluşturmaktadır[1]. Türkiye'ye gelen Kırgız göçmen kadın işçilerin neredeyse tamamı yatılı olarak bakıcılık, temizlik gibi ev içi işlerinde özel hizmet sunarak çalışmaktadırlar. Türkiye'ye gelen göçmenlerin kendi aralarında kurdukları ağ sayesinde özellikle Türkiye'nin büyük şehirlerinde bu tür ev iç hizmetlerinde çalışan Kırgız kadınlarının sayısı her geçen gün artmaktadır.

Bu araştırmanın konusu ev içi hizmetlerinde bakıcı, temizlikçi pozisyonlarında yatılı çalışan Kırgız göçmen kadın işçilerdir. Kırgız göçmen kadınlar, çalıştıkları evlerde hem fiziksel hem duygusal emek harcayarak çok ağır koşullar altında güvenceden yoksun ve kayıtsız çalışmaktadırlar. Bu çerçevede araştırmanın odağını Kırgız göçmen kadın işçilerin maruz kaldıkları katmanlı/aşırı emek sömürü ilişkileri oluşturmaktadır.

Hizmet sektöründe beden emeğin yanı sıra duygusal emeğin rolü de küçümsenmeyecek kadar ciddi bir konu teşkil etmektedir. Hizmet sektörünün bir kolu olan ev içi hizmetlerinde eğer hizmet yatılı olarak sunuluyor ise harcanan duygusal emek, fiziksel emeğin önüne bile geçebilmektedir. Oysa Türkiye'de bu alanda çalışan işçileri duygusal emek perspektifinden inceleyen çalışmaların sayısı çok azdır[2]. Dolayısıyla bu çalışma yatılı olarak ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadın işçilerin yaşadıkları katmanlı/aşırı sömürü ilişkilerine duygusal emek perspektifinden bakarak

[1] Bilgiler T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 2017 raporuna dayanmaktadır.

[2] Bknz. Özyeğin, Gül. (2005), *Başkalarının Kiri: Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri,* İstanbul: İletişim Yayınları

Özkaplan, Nurcan. (2009), Duygusal Emek ve Kadın İşi/Erkek İşi, *Çalışma ve Toplum,* Sayı: 21,s.15-24

sömürünün duygusal boyutlarını aydınlatmayı ve ilgili literatüre bu şekilde katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Günümüzde artık ev hizmetleri ekseninde çalışan göçmen kadın işçiler (ulus aşırı anneler, temizlikçi hizmetçiler) Hochschild'ın tabiri ile *"küresel bakım zinciri'ni"* (Ünlütürk Ulutaş ve Kalfa, 2009: 19) oluşturmaktadırlar. Anne şefkati artık metalaşmış, 'elin kızı', 'evin kızı' haline gelmiştir.

Türkiye'de ev içi hizmetlerinde istihdam edilen Kırgız göçmen kadın işçileri ev içi işlerinde farklı pozisyonlarda çalışmaktadırlar. Kimileri çocuk, yaşlı veya hasta/engelli bakımını üstlenerek bakıcı, kimileri ise ev işlerini (evin temizliğini, ütüsünü, yemeğini, ev içi alışverişini) üstlenerek temizlikçi/hizmetçi olarak çalışmaktadırlar. Ancak ev işlerinde çalışan kadınlardan beklenilen şey sadece beden emeği değil aynı zamanda kadınlardan hizmet verdikleri süre içinde kendilerinden belli başlı duyguları sergilemesi de beklenmekte hatta talep edilmektedir. Örneğin, çocuk ve yaşlı/yaşlı hasta bakıcısı olarak çalışan kadınların çocuğa, yaşlıya bakmalarının yanı sıra onlara sevgiyle yaklaşmaları işverenler tarafından istenilmektedir. Bunun yanı sıra bu sektör kadınların güler yüzlü, pozitif, güvenilir, enerjik ve sevecen olmalarını gerekli kılmaktadır.

Dolayısıyla söz konusu sektörde ortaya konulan şeyin sadece beden emeği değil aynı zamanda duyguların ön plana çıktığı duygusal emek de önemli bir şekilde kendini göstermektedir. Daha çok iletişim ve etkileşimi gerektiren işlerde kendini gösteren duygusal emeği Hochschild (2003) metalaşmış bir duygu yönetimi olarak tanımlar. Bu bağlamda ev işlerinde çalışan Kırgız göçmen kadınlar, hizmet sundukları evlerde işveren aile üyeleri ve bakımını yaptıkları bireyler ile yoğun etkileşim ve birebir temas içinde olup duygu yoğun çalıştıkları doğrudur. Ev içi hizmetlerinde çalışan Kırgız göçmen kadın işçilerin çalıştıkları ortam ile yaşadıkları alanın bir olması, yani hizmet

yatılı olarak sunulması bu alanı diğer hizmet sektöründeki işlerden farklı kılmaktadır. Dolayısıyla kadınlardan, yatılı olarak çalıştıklarından bu süreç içinde kendi benliklerinin bir parçası olan duygularını 24 saat boyunca bastırmaları, yönetmeleri veya rol yaparak beklenilen duyguları sergilemek için çaba sarf etmeleri beklenmektedir. Bu çerçevede bu kadınların çalıştıkları ve aynı zamanda yaşadıkları ortam olan evlerde ne tür duygular hissettiklerini, bu duygularla nasıl baş ettiklerini ve onları ifade ettiklerini anlamak önemlidir. Dolayısıyla araştırma aşağıdaki soruları yanıtlamayı hedeflemektedir: Kırgız göçmen kadınlarından çalıştıkları evlerde ne tür duygular sergilemeleri bekleniyor? Kadınlar hangi durumlarda ne tür duygular sergiliyorlar? Bir göçmen ev çalışanı olarak ne hissediyorlar? Hissettikleri duyguları nasıl yönetiyorlar ve ne tür stratejiler geliştiriyorlar?

1.3. Önem

Türkiye'de göçmen kadın emeği konusunda yapılan çalışmalar arasında Moldova ve Gürcistan gibi Doğu Blok'u ülkelerinden gelen göçmen kadın işçiler üzerine bazı çalışmalar[3] olmakla birlikte, ilgili literatürde Kırgız göçmen kadın işçiler üzerine herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Benzer şekilde ev içi işler olarak ele aldığımız bakım ve temizlik hizmetlerinin önemli bir boyutunu duygusal emek oluşturmasına rağmen duygusal emek konusu daha çok hemşire, hostes, öğretmen, mağaza çalışanları, kuaför, çağrı merkezi çalışanları üzerinden ele alınmıştır. Dolayısıyla ev içi bakım ve temizlik işlerinde yatılı olarak çalışan Kırgız göçmen kadın işçilerinin özellikle çalıştıkları ortamda her daim sergilemeleri gereken duygusal emeği

[3] Bknz. Kaşka, S., (2016), "Yeni Uluslararası Göç Hareketleri ve Türkiye'deki Moldovalı Kadın Hizmetçiler", Kıral, F., Pusch, B. et al. (eds.), *Cultural Changes in the Turkic World*, Orient-Institut Istanbul, s.71-92.
Dinçer, C.,G., (2015), "Türkiye-Gürcistan Bağlamında Göçmen Kadın Emeği: Güvensizliğin ve Belgesizliğin Mekanı Olarak Ev İçi Alanı", Körükmez, L., Südaş, İ. (der.), *Göçler Ülkesi. Alkışlar, Göçmenler, Araştırmacılar,* İstanbul: Ayrıntı, s.95-113.

sömürü ilişkisi çerçevesinde makro ve mikro boyutları ile ele almak bu alandaki boşluğu doldurmak açısından oldukça önemlidir.

1.4. Yöntem

Bu araştırmada duygular ön planda olduğu için konunun hassasiyeti nedeniyle nitel araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Araştırmanın örneklemini ise Kırgızistan'dan Ankara'ya ev içi bakım ve temizlik işlerinde çalışmak için gelen Kırgız göçmen kadın işçiler oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında Kırgızistan'dan ev ve bakım hizmetlerinde çalışmak için Ankara'ya gelen toplam 19 Kırgız göçmen kadın işçi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Kadınların çalıştıkları ev içi işlerinde çalışma pozisyonunda değişkenlik söz konusudur. Araştırma konusu bağlamında iş pozisyonu değişkeninin bir etkisi olup olmadığını anlamak açısından ev içi işlerde farklı pozisyonlarda çalışan kadınlarla görüşülmeye özen gösterilmiştir. Bu çerçevede ev içi işlerinde yatılı olarak çalışan 9 yaşlı/yaşlı hasta bakıcısı, 6 çocuk bakıcısı ve 4 temizlikçi/hizmetçi olmak üzere toplam 19 kadınla derinlemesine görüşme yapılmıştır.

Araştırmaya katılan kadınların hepsi Kırgızistan'dan gelen Kırgız vatandaşlarıdır. Katılımcıların hepsi Ankara'da ev içi işlerinde yatılı olarak çalışmaktadırlar. Bu kadınlar yatılı olarak çalıştıkları için sadece onların izin günlerinde/saatlerinde ve onlara uygun olan saatlerde ve mekânlarda görüşmeler yapılmıştır. Ortalama 1 saat süren bu görüşmelerde (en kısa 40 dakika en uzun 100 dakika) ev içi çalışanlarına araştırmanın etik kuralları çerçevesinde kimliklerinin gizli tutulacağı garantisi verilerek ve görüşmecilerin izinleri alınarak görüşmeler kaydedilmiştir.

Görüşmelere katılan kadınlara ulaşma açısından araştırmada kartopu örnekleme tekniği kullanılmıştır. Son bir buçuk iki yıl içinde Kırgız kadın çalışanların Ankara'da yoğunlaşmasıyla beraber Kızılay'da Kırgız lokantaları ve danışma ofisleri açılmış olup bu mekânlar hem tarafımdan hem de Kırgız göçmen kadınlar tarafından yoğun bir biçimde tüketilmektedir. Ev işi çalışanları açısından Kırgız lokantaları özellikle izin günlerinde buluşma ve özlem giderme yerleri olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla görüşmelerde bu mekânlar büyük bir rol oynamıştır. Görüşmeler Ankara Kızılay'da bulunan Kırgız lokantalarında ve kadınların yurt niyetine kullandıkları yine Kızılay etrafında bulunan bir apartman dairesinde[4] yapılmıştır. Bahsedilen daire ev işlerinde çalışan Kırgız kadınların izin günleri veya işten ayrıldıkları ya da iş arayışı sırasında birkaç günlüğüne kalabilecekleri geçici bir sığınak yeri işlevi görmektedir. Kadınların dördü ile ise yurt niyetine kullanılan bu evin salonunda görüşülmüştür. Salonda tam 6 kişi kalabilecek şekilde yerleştirilmiş yatak ve çek yatlar bulunmaktadır. Görüşmeler bu yatakların birinde gerçekleştirilmiştir

Kadınların diğer dördü ile ise akraba ve arkadaşlık bağları nedeniyle bir arkadaşımın evinde görüşülmüştür. Görüşmeler daha doğal ve ılımlı bir ortam yaratmak adına tarafımdan yapılan Kırgız yemekleri eşliğinde yapılmıştır.

Resim 1: Kadınlar tarafından kullanılan ve görüşmelerin gerçekleştiği apartman daire

[4] Kızılay'da yer alan bir apartman daire. İşten ayrılan, iş arayan ama kalacak yeri olmayan veya izine çıkan kadınların günlük 20 TL karşılığında kaldıkları ev.

Görüşmecilerin dokuzu ile Ankara, Kızılay'da yer alan Ala-Too ismindeki lokantalarda (birbirine bağlı iki farklı lokanta) gerçekleştirilmiştir. Kalan 1 görüşmeciyle de kendi evimde görüşme yapılmıştır.

Resim 2. Görüşmelerin gerçekleştiği Ala-Too lokantası

Kadınlarla konuşurken çekinmemeleri için kendimin de onlar gibi bir zamanlar ev çalışanı olduğumu açıkladım. Böylece ortamı daha samimi hale getirerek kadınların iş yerindeki deneyimlerini anlatırken daha açık hale gelmelerini sağlamaya çalıştım.

Öte yandan bu araştırmanın benim açımdan kişisel olarak da özel bir önemi var. Nitekim 2013 senesinde bizzat kendim de Ankara'da iki çocuğun bakıcısı olarak dokuz ay çalışmıştım. Dolayısıyla bu araştırmaya başlarken bu deneyimlerimden, birikimlerimden ve gözlemlerimden yola çıktım. Ayrıca Ankara'da ev içi işlerde çalışan Kırgız göçmen kadınlarla iletişim içinde olup bu süreci gözlemleme şansına da sahibim. Buna ilaveten, tez yazımı süreci içerisinde (2018 yılı yaz aylarında) Ankara'da yaşayan bir Kırgız olarak Ankaralı bir ailenin Ayvalık Sarımsaklı'daki yazlığında 1 ay süreyle bakıcı ve evin düzenini sağlayan temizlikçi konumunda da çalıştım. Yaşadıklarımı ve hissettiklerimi günlük olarak not tutum. Böylece sürece ilişkin antropolojik gözlem yapma ve not alma şansım da oldu. Bu araştırmada bu gözlemlerimi de yoğun olarak kullandım. Elbette konuyla ilgili literatür, bana her noktada yol göstermiştir.

1.5. Sınırlılıklar

Ankara'da birçok farklı etnik gruptan göçmen işçi olmakla birlikte bu araştırma, onlara erişimimin mümkün olması ve haklarında çok az çalışma yapılmış olması nedeniyle yalnızca Ankara'da ev içi işlerinde bakıcı ve temizlikçi olarak çalışan Kırgız göçmen kadınlara odaklanmıştır.

II. BÖLÜM

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Emek

Emek kavramını ele aldığımızda ilk akla gelen sosyolog Karl Marx'tır. Ne de olsa modern düşünürler arasında emek ile ilgili tutarlı analiz sunmuş ve emeği *"toplumsal üretkenliğin kaynağı ve insanı insaniliğinin ifadesi"* olarak tanımlamıştır (Arendt, 1994: 142)**.** Bu bakımdan Marx'ın toplum çözümlemesinde emek kavramı belirleyicidir ve Marksist teorideki anahtar kavramlardan biridir.

Sayers[5] Marx'ın emek kavramının doğru bir şekilde anlaşılması açısından onu Hegelci bağlam içinde ele almamızı önermektedir. Bilhassa *"emeğin 'biçimlendirici bir etkinlik' olduğuna ilişkin yaklaşım Hegel'ci bir kökene sahiptir"*. Hegel'in *"tinsel"* anlam yüklediği emek, insanı diğer hayvanlardan ayırt eden bir etkinliktir. Hegel'e göre insan hayvanlardan farklı olarak etrafında onu çevreleyen nesneleri *"doğal arzu"* veya *"içgüdüler"* ile tüketerek olumsuzlamaz. Tersine, insan, ihtiyaçlarını karşılamak için kendi emeğini kullanarak nesneleri biçimlendirerek değiştirir. İnsanın nesne üzerindeki etkinlik ne kadar gelişirse ilişki kurduğu nesne de o kadar gelişerek değişime uğrar. Dahası emek, insanların ihtiyaçları doğrultusunda gereksinimlerini gidermeleri bakımından sadece araçsal bir etkinlik değil daimi ve muhakkak toplumsal bir faaliyettir

[5] Makalenin orijinali için bkz: Sayers, S. (2007) "The Consept of Labor: Marx and His Critics", Sience and Society, 71(4): 431-454. Bu çalışmada, Koşar'ın (2018) Editörlüğünü yaptığı 'Maddi Olmayan Emek: Kuramsal Bir Eleştiri' kitabından yararlanılmıştır.

(Sayers, 2018: 23-51). Bu bakımdan Marx emeği şöyle tanımlamıştır, *"ilk tarihsel eylem… maddi yaşantının kendisinin üretilmesidir. Her şeyden önce emek, insanla doğa arasındaki bir ilişkidir. İnsan doğa ile kendisi arasındaki madde alışverişini, kendi çabasıyla yürütür, düzenler ve denetler"* (Marx, 2013: 181). Marx'a (2013) göre ilk tarihsel eylem, insanların bu ihtiyaçlarını gidermek için ürettikleri araçlardır.

İnsan hayatta kalmak için ilk önce temel ihtiyaçlarını, içmek, yemek vs. gibi karşılamaları gerekmektedir. Doğanın sunduğu *"nesneleri"* kendi ihtiyaçları doğrultusunda uygun bir şekilde ele geçirebilmek için insan *"bir üretim aletine veya aracına"* gereksinim duyar. Dolayısıyla insanın *"başvurduğu ilk emek aracı kendi öz bedenidir"* (Mies, 2011:116). Çünkü insan kendinden olan *"doğal güçlerini, kollarını, bacaklarını, kafasını, ellerini"* kullanarak kendisinin dışında olan doğa üzerinde etkide bulunup onu değiştirir. Dolayısıyla insan doğayı değiştirirken aynı zamanda *"kendi öz doğasını"* da değiştirmiş olur (Marx, 2013: 182).

Diğer bir ifade ile insan emek sürecinde gereksinimlerini karşılamak için ürettiği üretim aracı ile nesneyi daha önceden belirlenmiş, amaçlanmış bir biçime getirir. Bu süreç ürünle son bularak ortaya çıkan ürün bir kullanım değeri kazanmış olur. İnsan emeği sonucu biçim almış olan nesne, insan gereksinimlerini karşılamaya müsait hale getirilmiş doğal bir maddedir. "Emek, nesnesiyle birleşmiştir yani emek nesnelleşmiş ve nesne işlenmiştir" (Marx, 2013: 184). Demek ki emek süreci, insan doğa ile etkileşime girerek onu değiştirirken kaçınılmaz olarak kendisini dolayısıyla da yaşadığı toplumu değiştirme gücüne sahip tarihsel bir süreçtir (Bottomore, 2014: 145).Bundan dolayıdır ki, Marx, emeği, insanın onun aracılığıyla maddeye biçim verdiği ve böylece dünyada kendi kendisini gerçekleştirdiği "biçimlendirici" bir etkinlik olarak düşünmüştür (Sayers, 2018: 23).

Diğer yandan Marx emek sürecini analiz ederken emek ve emek gücünü ayrı ayrı ele alır. Emek, insanın üretkenliğini başka bir ifade ile insanın kendisini ifade ederken emek gücü ise insan belirli bir kullanım değeri üretirken harcadığı fiziksel ve zihinsel becerilerin bütünüdür. Kapitalist sistemde sermayeci ile bir araya gelen emek değil işçidir. Emek gücü, bu bakımdan piyasada işçinin belirli bir ücret karşılığında sermayeciye meta olarak sattığı şeydir. Sermayecinin *"emek gücünü"* pazarda *"meta"* şeklinde temin edebilmesi için işçi kendi *"emek gücü"*nü bir *"meta "*olarak ücret karşılında sunması gerekmektedir (Marx, 2013:170; 515). Başka bir deyişle "emek gücü insanın üretebilme potansiyelinin metalaşmış biçimini ifade eder. Dolayısıyla nasıl meta bizim dışımızda birşey ise emek gücü de kişinin kendisi dışında, kişi tarafından mülk edinilebilir birşeydir. Bu aynı zamanda kapitalist ve emek gücü sahiplerinin pazarda iki meta sahibi olarak karşı karşıya gelmelerinin de koşuludur" (Afşar, Özyiğit, 2017: 251). Dolayısıyla emek gücünün varlığı, insan üretiminin ön koşuludur.

Fakat kapitalist üretim sistemi salt bir meta üretiminden çok esas itibariyle artı değer üretim şeklidir. Çünkü işçi sadece meta üretmeyip aynı zamanda artı değer üretmesi gerekmektedir ki bir kapitalist için artı değer üreterek dolayısıyla sermayenin yayılmasını sağlayan emek, üretken bir emektir (Rubin, 2010: 271). Marx analizini sermayenin bakış açısından ya da kapitalist ekonomi sisteminde hangi emek üretkendir sorusuyla sınırlandırmıştır. Bu soruya cevabı şöyledir: *"üretken emek, böylelikle, -kapitalist üretim sisteminde- işvereni için artı değer üreten ya da emeğin nesnel koşullarını sermayeye ve bu koşulların sahibini kapitalist haline getiren emektir: yani kendi ürününü sermaye olarak üreten emektir"* (Marx, 1956, akt. Rubin, 2010: 272). Üretken olmayan emek ise *"sermayeyle değil de, doğrudan doğruya gelirle yani ücret ve karla mübadele edilen"* emektir (Marx, 1956, akt. Rubin, 2010: 273). Bu çerçevede Malthus, gerçek emek, üretken maddi bir emek olduğunu vurgulayarak üretken olamayan emeği bir hizmet olarak ele alınmasını önermiştir (Meda, 2004: 67).

Bu konuda Smith (1948) Marx'tan önce şöyle demektedir, "bir çeşit emek vardır ki harcandığı nesnenin değerine değer katar. Bir başkası vardır, öyle bir etkisi olmaz. Birinciyle, bir değer hâsıl ettiği için üretici; ötekine üretmeyici emek denilebilir. Nitekim genel olarak, bir sanayi işçisinin emeği, üstünde çalıştığı gerecin değerine, kendi geçiminin ve ustasının karının değerince değer katar. Tersine; basbayağı bir hizmetçinin emeği, hiçbir şeyin değerine değer eklemez. Bir adam, bir sürü sanayi işçi çalıştırarak zengin olur; bir sürü hizmetçi tutmakla yoksul düşer" (Smith, 1948: 93). Buna karşın Marx, emeğin üretken olup olmamasını üretilen metanın fiziksel niteliğine değil, kapitalist ile girilen sömürü ilişkisine bağlamıştır. Bu nedenle kendisine çalışan şarkıcı üretken olamayan emekçiyken, bir kapitaliste bağlı olarak çalıştığında üretkendir:

> "Bir kuş gibi şarkı söyleyen şarkıcı üretken olmayan bir işçidir. Ama şarkısını para için sattığı oranda bir ücretli emekçi ya da tüccar olur. Ancak aynı şarkıcı ona para kazanmak için şarkı söyleten bir girişimcinin yanında çalışırsa o zaman üretken bir işçi olur; çünkü o doğrudan doğru sermaye üretir" (Marx 2008, akt. Koşar, 2018: 103).

2.1.1. Maddi Olmayan Emek

Marksizmin bel kemiği olan "emek kuramı" bugüne kadar Marx'ın üretken emek ve üretken olmayan emek arasındaki ayrımla şekillenegelmiştir. Marx, emeğinin biçiminden ziyade emeğin sermaye ile ilişkisi ve sermayeye eklemlenme sürecine bakıyordu. Üretken emek ve üretken olmayan emek ayrımını daha çok değer ve artık-değer üretimi üzerinden ele alıyordu. (Özgün, 2007: 31-45). Ancak çağdaş kapitalist toplumun merkezinin, bir şekilde üretim ve fabrika emeğinin ötesine taştığına ilişkin tezler de bulunmaktadır. Bu fikirleri savunanların iddiası meta üretiminin ve emeğin ortadan kalktığı değildir. İddia ettikleri şey meta üretiminin yerini yeni toplumsal

faaliyet türlerinin aldığı ve bunların da, birlikte ya da ayrı olarak, yeni toplumsal örgütlenme ve siyaset biçimlerini meydana getirdiğidir (Amorim, 2018: 70).

Bu fikri savunanlara göre "ortaçağdan beri ekonomik paradigmaların, her biri ekonominin başat sektörünü tanımlayan, üç ayrı uğraktan geçtiği genelde kabul görmektedir. Birinci paradigmada, tarım ve hammadde çıkarılması ekonomiye hâkimdir; ikincide, endüstri ve dayanıklı mallar üretimi ayrıcalıklı konumu işgal eder; üçüncüsü (şimdiki paradigmada) ise hizmet sağlama ve enformasyon manipülasyonu ekonomik üretimin en önemli unsurudur" (Bell, 1973, Touraine, 1971, akt. Hardt ve Negri, 2001: 293). Bu bakımdan Hardt ve Negri için birinciden ikinci paradigmaya geçiş,tarım egemenliğinden endüstri egemenliğine geçiş anlamına gelmektedir. Modernleşme demek endüstrileşme demektir. İkinci paradigmadan üçüncüye geçişi, sanayi hâkimiyetinden hizmetler ve enformasyon hâkimiyetine geçiş olarak niteleyen Hardt ve Negri, bu süreci" ekonomik post-modernleşme daha doğrusu enformatikleşme süreci" olarak tanımlamaktadırlar (Hardt ve Negri, 2001: 294; 302).Günümüze dek maddi üretim, insanların yaşamlarını sürdürmek açısından ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli araç-gereçlerin üretildiği bir süreç iken 1970 sonrası bilgi ve enformasyonun yükselmesiyle üretim fabrika sınırlarını aşmıştır. Tam bu dönemde hizmet sektörü kapitalist üretim sisteminin önemli bir parçası olarak kendini göstermiştir (Akalın, 2007: 114-121). Bu bağlamda Hardt ve Negri'ye göre son paradigmaya, yani hizmetler ve enformasyon üretimine geçiş zaruri olarak emeğin niteliğindeki bir değişimi gerektirir (Hardt ve Negri 2001: 302). Öyle ki 20. yy son yıllarında sanayi emek hegemonyasını yitirmiş, yerini "*bilgi, enformasyon, iletişim, ilişkiler veya duygusal ifade gibi maddi olmayan ürünler üreten emek"* yani maddi olmayan emek aldığını söylemektedirler(Hardt ve Negri, 2004: 122).

‘Maddi olmayan emek’ kavramı ilk kez Lazzarato tarafından ortaya atılmış ve *“metaların kültürel ve enformasyonel içeriğini üreten emek”* olarak tanımlanmıştır (Lazzarato, 1996, akt. Wright, 2005).[6] Gorz (2005), Lazzarato (1992; 1993) ve Negri’nin (2002; 2004) çalışmalarında maddi olmayan emek, esasen, fiziksel varlığa sahip olmayan emek olarak geçmektedir (Amorim, 2018: 75).

Maddi olmayan emek kavramı daha sonra Hardt ve Negri tarafından ele alınıp genişletilerek, söz konusu isimlerin sanayi sonrası toplum hakkındaki çalışmalarının merkezine yerleştirilmiştir (Sayers, 2018: 38). Hardt ve Negri’ye göre, bugüne kadar emek etkinliğinin “somut pratikleri heterojen” bir yapıya sahip iken günümüzde *“üretimin enformatikleşmesi”* ile beraber “*somut emeğin heterojenliği” azalarak* emek sürecinde homojenleşme söz konusudur. Çünkü bilgisayara dayalı üretim biçimi *“işçiyi giderek emeğinin nesnesinden daha fazla kopmasına” neden* olmaktadır (2001: 304).Söz konusu maddi olmayan emek, diğer emek türleri gibi, hem *“bedenimizi”* hem de *“beynimizi”*kapsar. Burada “maddi olmayan şey emeğin ürünüdür” (Hardt ve Negri, 2004: 123). Hardt ve Negri buna ilişkin şöyle demektedirler:

> “Ekonominin hizmet sektörleri daha zengin bir üretici iletişim modeli sunar. Çoğu hizmetler, aslında sürekli enformasyon ve bilgi alışveriş üzerine kurulmuştur. Hizmet üretimi sonuçta ortaya maddi ve kalıcı bir mal çıkarmadığından, bu üretimle ilgili emeği maddi olmayan emek olarak adlandırıyoruz; yani bir hizmet, bilgi ya da iletişim gibi maddi olamayan mallar üreten emek” (Hardt, 1999: 94; Hardt ve Negri 2001: 303).

Maddi olmayan emek iki ana biçimde ele alınabilir. Birinci biçim, asıl olarak “entelektüel ya da dilsel” olarak ele alabileceğimiz sorun çözme, daha çok iletişim becerilerini gerekli kılan dilsel ifadeler gibi emek türleridir. Maddi olmayan emeğin bu boyutu, yüksek bir değer oluşturup, yüksek karşılığı gerektirmektedir, bundan dolayı günümüz küresel emeğin içinde rekabetin anahtarı olarak bu emek türü

[6] Bkz. Wright,S. J. (2005) “Reality Check: Are We Living In An Immaterial World?”, http://www.metamute.org/editorial/articles/reality-check-are-we-living-immaterial-world erişim tarihi 10.12.18

gösterilmektedir. Maddi olmayan emeğin bir diğer ana biçimi de *"duygulanımsal emek"*tir (Hardt ve Negri, 2001:305; 2004: 122).

Hardt ve Negri'ye göre, Marx'ın emek teorisi endüstriyel fabrikayı temel almaktadır ve Marx'ın teorileri çağdaş iş biçimlerini açıklamak için yetersiz kalmaktadır (Sayers, 2018: 24).

Ancak "Marx'ın maddi üretim vurgusu basitçe maddi malların üretilmesini değil; tıpkı maddi ilişkiler ifadesinde olduğu gibi toplumsal üretimin fiziksel olmayan nesnelliğini ifade etmektedir. Maddi olan, bu açıdan "maddi olmayan"ı diyalektik olarak içerir, maddi olmayan onun bir yönü olarak varlık kazanır" (Koşar, 2018: 109). Maddi olmayan ürün tartışması açısından, kültür ya da hizmet işinin ürünleri, toplumsal üretim ilişkilerini dönüştürücü özelliklerinden dolayı, yani toplumsal üretim sürecindeki konumu, üretim süreci ve gerçekliğe etkisi açısından maddidir (Kangal, 2018: 144).

2.1.2. Duygusal/Duygulanımsal Emeğe İlişkin Kavramsal Çerçeve

2.1.2.1. Duygu

Günlük yaşantımızda hepimiz çevremize bağlı olarak çeşitli duygular yaşarız. Duygular bireysel olduğu kadar sosyaldir de dolayısıyla kişilerin iç dünyası kadar etkileşimde oldukları hemen hemen her alanda belirleyici niteliktedir (Champoux, 2006, akt. Erkuş ve Günlü, 2008: 188). Bu bakımdan duygu "kişinin gerek iç çevresinden gerek dış çevresinden gelen uyarıcılar karşısında öncelikle içsel olarak beliren, daha

sonra bireyin beden ifadesini, duruşunu ve davranışını etkileyen durumlar ve yapılandırılmış hisler" olarak tanımlanabilir (Akçay ve Çoruk, 2012: 5).

"Emotion" ("duygu") kelimesi Latincede *"hareket etmek, dışarı çıkmak"* anlamındaki *emovere* kelimesinden türemiştir. Tabii ki, duygular sadece hareketle alakalı değildir, aynı zamanda bağlılıklar ve bizi bir şekilde bağlı olduğumuz şeylerle de alakalıdır (Ahmed, 2017: 21). Ayrıca Ahmed, duyguların sosyalliği modelinde, bir "içeri" ve "dışarı" durumunun olduğunu dolayısıyla bu durumu ayırt etmemizi olanaklı kılan "yüzey ve sınırlar etkisi"ni duyguların oluşturduğunu şöyle söylemektedir: "duygular, sadece 'ben' ya da 'biz'in sahip olduğu şeyler değildir. Bunun yerine, duygular yoluyla ya da nesne ve ötekilere karşılık verme şeklimiz yoluyla sınırlar ve yüzeyler meydana gelir: 'ben' ve 'biz', başkalarıyla temaslarımızla şekillenir ve hatta o temasların şekillerini alırız" (Ahmed, 2017: 20).

Illouz'a göre, duygular, ayrılmaz biçimde birbirleriyle iç içe geçmiş kültürel anlamlar ve sosyal ilişkilerdir. Duygulara, davranışlara güç verme kapasitesini veren de bu iç içe geçmişliktir (Illouz, 2011: 14). Benzer bir şekilde Lupton (2002) duygu kavramını *"toplumsal ve kültürel süreçler yoluyla biçimlendirilen, deneyimlenen ve yorumlanan olgular"* olarak tanımlamaktadır (2002: 11). Örnek olarak, "Japon tebessümünün keyfin içten gelen bir ifadesi olması gerekmediğini, eski zamanlardan beri geliştirilen, özenle belirlenen bir görgü kuralı olduğunu bildirir. … Tebessüm Japon çocuğuna sosyal bir yükümlülük olarak öğretilir, başını eğmesi ya da sanki yere kapanması öğretilir ona, kederini arkadaşlarına yüklemekten kaçınmak için her daim mutlu bir cehre göstermelidir" (Lafcadio Heam1894, akt. Neu, 2012: 49). Buna benzer bir şekilde Hochschild *"hissetme kuralları"*ndan (feeling rules) bahseder. Hissetme kuralları toplumsal yapının biçimlendirdiği kurallardır. İnsanlar çoğu durumda nerede nasıl davranılması gerektiğini, onlardan ne tür davranışlar beklendiğini bilirler. Örneğin, hepimizkötü olay duyduğumuzda üzülmemiz veya bir şeyleri başarınca da sevinmemiz,

birine darılınca küsmemiz gerektiğini bildiğimiz gibi (Hochschild 1979 akt. Güngör, 2009: 170).

Mestrovic (1999), 'Duyguötesi Toplum' kitabında Ritzer'in *"McDonladlaştırma"* kavramını kullanarak, günümüzde artık duyguların da *"McDonaldlaştır"ıldığından* bahseder. Ona göre, *"çağdaş batı toplumları, sentetik sanki-duyguların, benlik, ötekiler ve bütün olarak kültür endüstrisi tarafından geniş çapta manipülasyonunun temeli haline geldiği yeni bir gelişme safhasına giriyor"*. Artık duygular mekanikleşmiştir ve yığınlar tarafından tüketilen lokma büyüklüğünde, önceden paketlenmiş, akılcı olarak üretilmektedir. (1999: 51-52).

Ne var ki, duygu kavramı, sosyo-kültür kuramcı ve araştırmacıları arasında uzunca süre kabul görmemiş. Daha çok duyguları biyolojik olarak gören özcü bir duygu fikri yaygındı. Sosyoloji ve antropoloji gibi alanlarda duygular üzerine yapılan araştırmaların seyrekliğine getirilen açıklama ise duyguların "bilimsel" veya "nesnel" yaklaşımlarla uyuşmayacağı görüşü olmuştur (James, 1989, akt. Lupton, 2002: 11-12).

Son yıllarda yapılan birçok araştırmalarda ise duyguların insanların yaşamlarında önemli bir yere sahip olduğunu vurgulanmıştır. Akabinde "duygusal zekâ" nosyonunun da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda günümüzde insan, artık sadece aklı ile değil aynı zamanda duygularıyla da değerlendirilen bir varlık haline gelmiştir (Kervancı Üstün ve Topbaş, 2014: 1127; Erkuş ve Günlü, 2008: 188).

Duygusal zeka kavramı ilk olarak Mayer ve Salovey tarafından ortaya atılmış, daha sonra akademik çevrelerde incelenmeye başlanmıştır. Goleman'ın 1995 yılında yayınladığı *"Duygusal zeka neden IQ'dan önemlidir"* isimli kitabı, duygusal zeka nosyonunun kamuoyunda ilgi çekmesinde ciddi bir etkisi olmasıyla birlikte (Çakar ve Arbak, 2004: 34) kavram ortaya atıldığında, Amerikan şirketlerini ele geçirmiş ve duyguların ekonomik faaliyetin önemli bir yönü haline gelmesine yol açmıştır (Illouz, 2011: 17, 97).

2.1.2.2. Çalışma Hayatında Duygular

Günümüzde duyguların yoğun bir biçimde deneyimlenen/hissedilen alanlardan birisi de bireylerin bulundukları iş ortamlarıdır (Seçer, 2005: 821). Kuşkusuz iş ortamları hayatımızın büyük bir kısmının geçtiği bir alandır. Dolayısıyla insan ilişkilerinin, etkileşiminin ön planda olduğu mesleklerde duyguların önemi de artmaktadır. Özellikle günümüzde genişleyen hizmet sektörünün müşteri memnuniyeti odaklı olması iş yerinde duygu olgusuna odaklanmamızı gerekli kılmaktadır.

Ancak daha yakın tarihe kadar çalışma ortamları rasyonel bir ortam olarak görüldüğünden duygular, işyeri olgusu olarak dikkate alınmamıştır (Grandey, 2000: 95). Modernitenin başlamasıyla gündelik hayatın temelinde yer alan rasyonalite/akıl, referansını buradan almayan her şeyi yıkılmaya mahkûm etmekteydi. Bu yaklaşımın sonuçları bir toplumda her birey esasında mekanik birer parça pozisyonuna indirgenmiş ve üretim verimliliği ön planda tutulmuştur (Man ve Selek Öz, 2009: 76). Örneğin, çalışma alanında verimliliğin olmamasından etkilenen Taylor, çalışma sürecini daha etkili kılmak için belli başlı ilkeler geliştirmişti. Geliştirdiği nokta ise görevleri küçük parçalara bölüp her bir görevi yapmak için de en iyi yolu bulmasıydı. İşçilerin üzerinde büyük bir denetim uygulayan Taylor yöntemi, ücretlerin artmamasına rağmen işçilerin daha fazla üretmeleri işveren açısından verimlik ve hesaplılık ve karın artması anlamına geliyordu (Ritzer, 2014: 59). Öte yandan Taylorizm ilkeleri, sanayici Henry Ford tarafından benimsenmiş ve montaj bandını geliştirmiştir. Montaj bandı, "üretim sürecinin belirli noktalarında belirli görevleri yapmak zorunda olan işçiler üzerinde maksimum denetim" uygulayan teknik bir teknolojidir. Hem Taylor hem Ford tarafından ortaya atılan her iki teknikte de insanları robotlaştıran mekanik bir süreç mevcuttur ki, çok basitleştirilmiş, sınırlı sayıda işin tekrar tekrar yapılması işçileri

yeteneklerinden yoksun bırakmakta ve robot gibi davranmalarına neden olmaktadır (Ritzer, 2014: 60-61).

Modernitenin çalışma alanlarında duygulara yer vermeyip mekanik toplum inşa etme düşüncesine rağmen, modern dönemde birçok sosyal bilimci toplumsal ilişkilerdeki soyut boyuta da dikkat çekmiştir. Illouz'a göre modern düşünürler tam anlamıyla bir duygu kuramı geliştirmiş olmasalar da en azından bunlara çok sayıda gönderme yapmışlardır: *"Kaygı, aşk, rekabetçilik, kayıtsızlık ve suçluluk gibi duygular, modern çağa zemin hazırlamış kırılmaların tarihi ve sosyolojik açıklamalarının çoğunda yer almaktadır"* (Illouz, 2011: 13). Ancak duyguların metalaşmış boyutundan ilk bahseden ve "duygusal emek" kavramını ortaya atan günümüz sosyologlarından Arlie Hochschild (2003) olmuştur.

Son dönemde hizmet sektörünün yükselmesiyle beraber duygusal emek olgusu çalışma sürecinde gittikçe yaygınlık ve önem kazanmaktadır. Kapitalist üretim biçiminin yoğun rekabet koşullarında, kurumsallaşmış işletmeler, işçilerden üretkenlik, verimlilik gibi ölçütlerin yanında çalışma sürecine duygularını da katmaları talep etmektedirler (Kart, 2011: 217). Müşteri memnuniyetini odağına alan ve müşteriyle doğrudan iletişimi gerekli kılan hizmet sektörü, işçilerin çalışma ortamlarında uygun duygular sergileyebilmeleri için duygularını bastırmalarını veya yönetmelerini zorunlu hale getirmektedir. Günümüzde emeğin yoğun bir şekilde tartışılan boyutu olan duygusal emek, çalışanların bir ücret karşılığında, müşterileri etkilemek için sergilemeleri gereken duygusal gösterimlerdir. Çoğu durumda iş ortamlarında sergilenen bu duygusal gösterimler çalışanların gerçek duygularıyla örtüşmemektedir (Karaman, 2017: 31). Dolayısıyla duyguların çalışma sürecinde, *"'iş' için yeniden oluşturulma ve verimliliğe dönüştürülme süreci, çoğu zaman çalışanın kişisel bütün özelliklerinin de ekonomik karşılığı olan bir değere dönüştürülmesine yol açmaktadır"* (Kart, 2011: 222).Kısaca işçilerin kendilerine ait, emeğin dışında olduğu düşünülen duygular da artık

işçilerin sundukları hizmetin bir parçası haline gelmiştir, yani duygular da bir metaya dönüşmüştür (Akalın, 2007: 114-121).

Günümüzde duygusal emek olgusunu bütün meslek ve çalışma sürecinde olmasa da pek çok mesleklerde görebiliriz. Hatta bazı meslekler var ki işin tamamını duygusal emek oluşturur (Güngör, 2017: 58). Hochschild, duygusal emek gerektiren meslekleri şöyle sıralamıştır:

- Teknik ve profesyonel mesleklerde çalışanlar; doktor, avukat, öğretmen, hemşire, danışman, radyo televizyon sunucu, sosyal çalışmacılar
- İşletmeci ve yöneticiler, satış görevlileri
- Ev içi bakım hizmetlerinde çalışanlar
- Ev içi bakım hizmetleri dışında hizmet sektörünün diğer kollarında çalışanlar; resepsiyonistler, garsonlar, kuaförler, güzellik salonu çalışanları vb. (Hochschild, 2003: 246).

Çalışma ortamlarında sosyal etkileşimin uyumlu akışı ve hedeflerin başarılması için, sürece katılan bireylerden duygularını yönetmeleri, duygusal çalışma yürütmeleri kurum/örgüt tarafından beklenir. Duygusal çalışma, toplumda bir bütün olarak ortaya çıkan bir duygusal kültür çerçevesinde ve özellikle de bireyin ait olduğu grup içinde gerçekleştirilir ve insanların farklı durumlarda ne hissetmesi gerektiğine dair fikirler içerir (Simonova, 2013: 340). Duygu "çalışması" kavramı, duyguların "bastırılması" veya "denetlenmesinden" farklıdır. Çünkü kabaca duyguların susturulması veya bastırılmasını değil, aynı zamanda hislerin kurulmasını da anlatır. Hochschild bu durumu şöyle açıklıyor: *"'Duygusal çalışma' kavramıyla, duygu veya hissedişin niteliğini veya derecesini değiştirmeye çabalama eylemine işaret ediyorum. Olasıdır ki duygusal çalışma, çoğu kez bireyin hisleri duruma uymadığı zaman, ayrımsamanın nesnesi olur"* (Hochschild, 1979, akt. Lupton, 2002: 38). Bu tanım, en azından bazı duyguların içgüdüsel tepkiler olarak "doğallıkla" oluşmadığını, kişi tarafından bir

toplumsal strateji niyetiyle bilerek ve düşünülerek üretilmiş olması gerektiğini düşündürtüyor (Lupton, 2002: 38).

2.1.2.3. Duygusal Emek

Duygusal emek daha çok hizmet sektöründe yaygın bir biçimde kullanılan emeğin bir boyutudur. Kamusal alan olsun veya özel alan olsun çoğu durumda insanlar kendilerine karşı saygısız bir şekilde konuşan veya davranan kişilerden hoşlanmazlar ve çoğu zaman onlarla muhatap olmak istemezler. Ancak duygusal emek sürecinde, çalışma ortamlarında ise zor müşterilerle başa çıkmanın yollarını bulmak ve onları memnun edip müşteri olarak tutmak bir zorunluluktur (Bolton, 2009: 72-80). Bu bakımdan çalışanlardan beklenen ise müşterilerin memnuniyet hali üzerinde etkili olmalarıdır. Hizmet sektöründe müşteri ile doğrudan, yüz yüze ilişkilerin öne çıkması bu sektörde çalışan işçinin dış görünüşünü ve davranışlarını en önemli unsurlar haline getirmiştir (Akalın, 2007: 114-121).

Duygusal emek (emotional labour) kavramını, literatüre ilk defa 1983 yılında "The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling" (*Yönetilen Kalp: Duyguların Ticarileşmesi*) kitabıyla Arlie Hochschild kazandırmıştır (Özkaplan, 2009: 19; Seçer, 2005: 825). Hochschild'a (2003), göre duygusal emek, "herkes tarafından gözlemlenebilir yüz ve bedensel ifadeleri yaratabilmek için hislerin yönetimidir; duygusal emek bir ücret karşılığında satılır ve bu yüzden değişim değeri vardır"(Hochschild, 2003: 7). Hochschild duygusal emeğin tanımını yaparken üç noktaya odaklanmıştır. Birincisi kurumların talebi üzerine geliştirilen duygusal duygusal gösterimler; ikinci nokta, duygusal emek sürecinde duyguların bastırılması ve

yönetilmesinde harcanan çaba; sonuncusu ise bu süreçte duyguların birer meta haline gelmesidir. Hochschild bu tanımlaması ile duygusal emeği, emek süreci boyutu ile ele almıştır (Güngör-Delen, 2017: 45).

Grandey (2000), Hochschild çalışmasını müşterinin izleyici, çalışanın aktör, iş yerinin ise sahne olduğu dramaturjik perspektiften ele aldığını belirtmektedir (Grandey, 2000: 96). Bildiğimiz gibi dramaturjik yaklaşımını ilk Goffman 1959 senesinde yayınladığı 'Günlük Hayatta Benliğin Sunumu' kitabıyla ortaya atmıştır. Goffman, bu kitabında 'başkaları için' sahnelenen gösteri veya performanslardan bahseder.

Bu yaklaşıma göre ise kendi benliklerimiz ile toplumsallaşmış benliklerimiz arasında çok önemli uyuşmazlıklar var ve günlük yaşamda hepimiz performans sergileriz. Performans sergilerken hepimiz karşıdakini inandırmak açısından birer maske takınırız. Bu durumla ilgili Goffman şöyle demektedir; *"bir anlamda, kendimiz hakkında oluşturduğumuz anlayışı temsil ettiği sürece bizim hakiki benliğimiz oluyor"* (Goffman, 2018. 29-31). Dolayısıyla bu çerçevede duygusal emeği ele alacak olursak hizmet sektöründe belirginleşen kişilik piyasası çalışma hayatını bir gösteriye dönüştürmektedir. Kuralların işverenler tarafından belirlendiği bu gösteride çalışanlarda kendisinden beklenen rolleri oynamakla yükümlü birer oyuncu haline gelmektedirler (İyem ve Yıldız, 2017: 12).

Hochschild duygusal emek çerçevesinde duygu yönetiminden bahsederken çalışanlar *"yüzeysel rol yapma"* (surface acting) ve *"derinlemesine rol yapma"* (deep acting) olarak iki şekilde hareket edebileceklerinin altını çizer. Yüzeysel rol yapma, gerçekte hissedilmeyen ama çalıştığı yerde takınması gereken uygun yüz ifade ya da duruş sunumunu içermekte (örneğin özellikle hizmet sektöründe çalışanların sık sık güler yüz, mutlu yüz takınmaları). Bu tür eylem bireyden bir parça değildir. Derinlemesine rol yapma ise, çalışan bireylerin ifade etmesi gereken duyguyu gerçekten

‘kendisinin’ bir parçası gibi hissetmeye çalışmasıdır (Hochschild,2003: 35-36). Öte yandan Ashforth ve Humphrey (1993), duygusal emek sürecinde işçilerin istenilen ve beklenilen duygu gösterimleri yerine getirmeleri için her daim “rol” yapmak zorunda olmadıklarını, bazı durumlarda hissedilen gerçek duygular ile sergilenmesi gereken duyguların birbirleri ile uyuşabileceğini belirtmişlerdir. Bu durumu samimi davranış biçimi olarak ele almışlardır. Onlara göre samimi davranış biçimi ise çalışanların yansıtmak durumunda oldukları duyguları hâlihazırda zaten hissediyor olmaları durumunda ortaya çıkan davranış biçimidir. Kısaca çalışanların gerçekten hissettikleri duygu biçimidir (Oral ve Köse, 2011: 473).

Yukarıda sözü geçtiği üzere duygusal emek, çalışanın müşteri ile doğrudan iletişim sağladığı ve çalışanın müşteriye hizmet sunarken işyeri/kurumun kurallarına bağlı olarak iletişime geçtiği müşteride olumlu duygular veya tepkiler uyandırmak için daha önce belirlenmiş veya istenilen duyguları gösterme sürecidir (Noon ve Blyton 2002, s.175, akt. Seçer, 2005: 825). Bu çerçevede duygusal emek, “bireyin nasıl hissetmesi gerektiğine dayanan, hissedilemeyen duygunun taklit edilmesine ya da hissedilen uygunsuz duyguların bastırılması gibi, sunuş kurallarının izlenmesini gerektirmektedir. Kurumların duygu düzenleme stratejilerinin temelinde yatan kâr güdüsü, duyguların giderek birer verimlilik aracına dönüşmesine neden olmaktadır” (Kart, 2011: 221).

Duygusal emek süreci, çalışanın her zaman olumlu duygu ve davranışlarla olumlu bir iletişim sağlaması değildir elbet. Öyle ki kimi meslek çalışanları polis veya gardiyan gibi işleri gereği ciddi, sert, katı, kaba davranmak zorunda kalabilmektedirler (Gülşen ve Özmen, 2018: 169).

Diğer taraftan Hardt ve Negri ‘İmparatorluk’ (2001) ve ‘Çokluk’ (2004), çalışmalarında maddi olmayan emek biçimi olarak ‘duygulanımsal emekten’ bahsetmektedirler. “*Zihinsel olgular olan duyguların aksine, duygulanımlar hem*

bedene hem zihne aittir. Hatta neşe ve üzüntü gibi duygulanımlar, organizmanın bütünündeki yaşamın o anki durumunu yansıtır, belirli bir beden haliyle birlikte belirli bir düşünce halini de ifade eder. Duygulanımsal emeğin en azından, hâkim ülkelerde artan öneminin bir göstergesi, işverenlerin çalışanlarda aranan asli vasıflar olarak eğitimi, tavır ve tutumları, karakteri ve 'sosyal' becerileri öne çıkarmasıdır" (Hardt ve Negri, 2004: 122; 2001: 305). Örneğin, *"sağlık hizmetleri ağırlıklı olarak özen, şefkat ve duygulanımsal emek temelinde yürür; eğlence endüstrisi aynı şekilde duygulanımın yaratılması ve manipülasyonuna dayanır. "Kişiye özel hizmetler" ya da mahremiyet alanıyla ilgili hizmetler sıklıkla bu tür emeği anlatmak için kullanılır, ama burada gerçekten vazgeçilmez olan şey duygunun yaratılması ve manipülasyonudur"* (Hardt ve Negri, 2001:305).

Hardt ve Negri'ye göre duygulanımsal emeğin "maddi olmayan emek" türü olmasının nedeni en nihayetinde elle tutulur bir ürün ortaya çıkarmıyor oluşudur. Patrica Clough'a göre ise duygulanımsal emek emeğin en belirleyici boyutu olmasa da, bu emeğin önemi, günümüzde üretimin gittikçe enformatikleşmesi sonucu, üretimde yardımcı etken haline geliyor olmasındadır (akt. Akalın, 2007: 114-121). Buna benzer şekilde Sayers (2018) de şöyle demektedir; *"Modern bir ekonomide sosyal ve ekonomik ilişkileri sürdürmek için resepsiyonistlere, sosyal hizmet çalışanlarına, temizlikçilere, mağaza çalışanlarına vb. ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla duygulanımsal emek, aynı zamanda bakım ve yardım işlerini de kapsar. Bu etkinliklerin hiç biri esasen bir maddi ürün oluşturmayı amaçlamaz, ancak bunlar yine de biçimlendirici etkinlikleridir"* (Sayers, 2018. 43-44). Bolton (2009), ise duygusal emeği "maddi olmayan" olarak sınıflandırmanın tehlikelere götüreceğini söylüyor. Duygusal emeği maddi olmayan bir emek olduğuna (gerçek bir emek süreci olmadığını, bunun zor ve üretken bir iş olmadığını) inanmaya devam edilecek olursa, binlerce ve binlerce insanın günlük yaşam gerçekliği altüst edilmiş olur. Ayrıca bu durumda en büyük

dezavantajlı konuma düşecek olanların çoğunluğunu kadınlar oluşturacaktır (Bolton, 2009: 72-80).

2.2 Kadın Emeği

Kadının bir eş, bir anne olarak haneye ait olduğu düşüncesi yakın tarihe kadar egemendi. Sanayi devriminden önce, geleneksel iş bölüşümü döneminde kadınlar evin ekseninde hapsolmuş, erkeklerse zanaatçılık gibi mesleklerde uzmanlaşmıştı. 18. ve 19. yüzyıllarda gelişen tarihsel dönüşümler, özellikle de sanayi devrimi, işyeri ve ev mekânını birbirinden ayırıp, kadını özel alanda, evde hapsetmiştir (Boris, 1996; Louw ve De Vries, 2002; Thompson, 1963, akt. Topcuoğlu, 2010: 87; Donovan, 2009: 19). Erkekler, ev dışında istihdam edilmenin sağladığı avantajla siyaset ve ekonomide, kamusal alanda, daha fazla yer almaya başlamışlardır. Kadınlar da yaşlı ve çocuk bakımını aynı zamanda evin düzenini sağlayarak ev içi değerlerle eşleştirilmişlerdir (Başak, Kıngır, Yaşar, 2013: 19). Ev içi işleri, ailenin üyeleri olan çocuk, eş, yaşlı bakımı ve en nihayetinde de ev bakımı gibi farklı üretim etkinliklerini kapamaktadır. Bu yeniden üretim dediğimiz süreç görünmeyen kadın emeğine dayanmaktadır (Özkaplan, 2009: 15). Kadın emeği görünmeyen emek olarak karşımıza çıkmasının nedeni doğallaştırılmış ve karşılıksız bir emek biçimi olarak kabul görülmesidir. Kadının ev içindeki harcadığı emeğin görünmeyen emek olmasının bir diğer nedenleri ise ev içi çalışma düzenin belirsizliğidir. Ev içi işlerinin belirli bir mesai saatinin ve tanımının olmayışı çalışma saatini ile dinlenme vaktinden, iş yapma ile sevgi paylaşmayı birbirinden ayırmak olanaksızlaştırmaktadır. *"Kadınlar ücret karşılığı başka bir işte çalışsalar da, tam zamanlı ev kadınlığı yapsalar da, çocukları, kocaları ve kocalarının yakınları için harcadıkları bu emek karşılıksız emektir"* (Acar-Savran, Tura-Demiryontan, 2016: 10-11).

"Ev içi, aile, özel alan ve bu alandaki cinsiyetçi iş bölümü, ataerkinin modern biçimi olan kapitalist ataerki temelinde, toplumsal olmayan dolayısıyla da 'doğal' bir alan olarak kurulur"(Acar-Savran, Tura-Demiryontan 2016: 10-11). Kadınların doğaya erkeklerden daha yakın oldukları düşünülerek kadınların *"üretime ve yaşamın yeniden üretilmesine"* olan katkıları çoğu zaman 'doğa'larının bir işlevi olarak nitelendirilerek dünyaya çocuk getirme başta olmak üzere, yaşamın yeniden üretilmesine harcanan onca 'emek', gerçek insan etkinliği olarak görülmemektedir (Mies, 2011:104). Ancak burada kadınların çocuk yapma gibi faaliyetin bilinçli, toplumsal bir faaliyet olarak yorumlanması kadınlar açısından hayati önem taşıdığını belirten Mies, daha da ileri giderek, kadınların çocuk taşırken ve büyütürken yaptığı etkinliklerin, emek olarak bakılması gerektiğini vurgular. Ayrıca kadınların, yalnızca ellerini ve kafalarını değil, bütün bedenlerini üretim sürecine dâhil ettiklerinin altını çizer (Mies, 2011: 118). Bu bakımdan kadınların her gün harcadıkları o devasa 'görünmeyen emekleri' aslında "fiziksel", "cinsel", "duygusal", "zihinsel" gibi emeğin birçok boyutunu kendinde içermektedir (Acar-Savran, Tura-Demiryontan, 2016: 11). Şunu belirtmeliyiz ki "üretim, türün üremesi ve onun sürdürülmesi anlamında yeniden üretim tarih boyunca sosyal yapıları belirleyen en temel maddi süreçlerdir. Daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa, sosyal yapıların belirlenmesinde üretim kadar yeniden üretim de belirleyici niteliktedir" (Cimenez, 2005 akt. Dönmez-Atbaşı, Kurtulmuş, 2012: 260).

Bütün bu tarihsel süreçte kadın emeğini daha iyi anlamak açısından meseleyi ataerkillik ve kapitalizm çerçevesinde ele almakta yarar var. Her toplumda maddi üretim sistemi gibi insanlara toplum tarafından yüklenen cinsiyet rollerini düzenleyen toplumsal cinsiyet sistemi vardır. Ekonomik sistem ile toplumsal cinsiyet sistemi birbirleri ile eklemlenmiş olup değişkendirler. Bu toplumsal sistemlerin sentezi tarihsel olarak mümkün olabilmektedir ki ataerkil kapitalizm, tam da bu iki sistemin oluşturduğu toplumsal bütündür (Acar-Savran, 2003: 180).

Günümüz ataerkil kapitalist sistem, kadın ve erkek arasında kurulan eşitsiz güç ilişkilerine dayanır. Bu yapı, üretim ilişkilerinde beliren toplumsal işbölümü, üretim ile yeniden üretim arasındaki ayrımı derinleştirirken diğer taraftan da toplumsal, ekonomik ve politik alanlarda mutlak erk sahibi olarak erkeği konumlandırarak kadın ve emeği üzerinde eril tahakkümün oluşumunu daha da keskin bir biçim almasını sağlamaktadır (Özateş, 2015: 23).

Hartmann (2016: 174), ataerkiyi, "erkeğin kadın üzerinde egemen olmasını sağlayan erkekler arası hiyerarşik ilişkiler ve erkek erkeğe dayanışmayı içeren toplumsal ilişkiler dizisi olarak" tanımlar. Ataerkinin dayandığı maddi temel, erkeğin, kadının emek gücü üzerindeki denetimidir. Erkekler bu denetimi ister *"üretim"* ister *"yeniden üretim"* veya *"cinsellik"* alanında, kadınları kısıtlayarak sağlarlar (Hartmann, 2016: 175).

"Kadının kendi emeği üzerinde karar ve seçimlerini yok sayan bu dayanışma, ailede ev içi işlerin sorumluluğunun kadına dayatılması biçiminde somutluk kazanır. Kadını, erkeğin yeniden çalışabilir duruma gelmesi için ihtiyaçlarının karşılanması olarak emek gücünün günlük düzeyde yeniden üretiminden sorumlu tutar. Kadınların, çocuklar doğurmaya ve onları sisteme uyumlu bireyler olarak yetiştirmeye zorlayarak emek gücünün kuşaklar düzeyinde yeniden üretiminin sağlanmasını da garanti altına alır. Böylece ataerki, varlığını sürdürdüğü ekonomik sistemle birbirini besleyen ve birbirini dönüştüren ikili bir sistem oluşturmakta ve kadının emeği üzerinde kurulan baskı ve denetimi güçlendirme paydasında birleşerek kadının eşitsiz konumunu pekiştiren bir ortaklık yaratmaktadır. Dolayısıyla ataerki, kapitalizmden tümüyle bağımsız bir sistem olarak değil, eril dayanışma biçimleri ve eşitsiz güç ilişkileriyle kapitalizme tarihsel olarak eklemlenen toplumsal ilişkiler dizisi olarak tarif edilmelidir" (Özateş, 2015: 24). Ataerki ile kapitalizm birbirinden beslenerek, birbirini pekiştirerek

kadınların karşılıksız emeğinden her ikisi de yarar sağlamaktadır (Acar-Savran, 2003: 179). Sylvia Welby (1990), ataerkilliğin iki biçiminden söz eder. Birincisi "mahrem ataerkillik", kadının eril tarafından eve hapsedilmesi ve üzerinde hâkimiyet kurulmasıdır. Böylesi "dışlayıcı bir strateji" kadınların kamusal alana katılmalarını kısıtlamaktadır. Diğer taraftan "kamusal ataerkillik"te kadınlar ekonomi ve siyaset gibi kamusal alanlara katılmaktalar ancak bu alanlarda kadınlar üst düzey konumlardan, iktidar para kaynaklarından uzak tutulurlar (akt. Giddens, 2013: 521).

Mies'e göre bugün kadınların sorunları; ezilmesi ve sömürülmesi ne tek başına ataerki ne de tek başına kapitalist sistemin işleyişi ile açıklanabilir. Kapitalist üretim sisteminin kesintisiz sermaye birikim sürecine ulaşma hedefi ataerkil yapı olmaksızın işleyemez. Kapitalizmin başarılı bir şekilde işlemesi ataerkil yapının korunması ve yeniden üretilmesi durumunda mümkündür (Mies, 2011: 95). Hartmann ise, erkekle kadın arasında bir ilişkiler sistemi olarak ataerkinin kapitalizmde var olduğunu ve ataerki ile sermaye arasında güçlü bir ortaklık söz konusu olduğunu ancak bu ortaklığın kaçınılmaz olmadığını belirtir (Hartmann, 2016: 180). Bu bağlamda tarihsel süreçte oluşan bu karmaşık yapı içinde kapitalizm ile ataerkinin zaman zaman ortaklaşıp zaman zaman çatışması mümkündür. Söz konusu ataerkillik tarihsel olarak kapitalizmden eski olsa da, bugünün gerçekliğini ve kadın emeğinin konumlanışını anlamaya çalışırken onu kapitalizmden ayrı düşünemeyiz (Topçuoğlu, 2009: 92).

Kapitalist toplumunu ve sömürü ilişkilerini çözümleyen Marx, kadın emeğini net bir şekilde ortaya koymamıştır. Ancak Marx emek teorisini ele alırken emeği 'üretken emek' ve 'üretken olmayan emek' olarak çözümlemiştir. Bu açıdan Marx için artı değer ortaya çıkarmak amacıyla istihdam edilmeyen emek üretken değildir. Marx, hizmet üretiminin, örneğin bir hizmetçinin kapitalistin kişisel hizmetini gördüğü (evini temizlediği, yemeğini yaptığı vb.) sürece artı değer üretmediğini ancak hizmetçi bir

kapitalist şirket için çalışıp ev işlerine gönderildiği takdirde artı değer ürettiğini belirtmiştir (Marx, 1998, akt. Koşar 2018: 102).

Bu bağlamda kadın sorunlarından biri olan kadınların karşılıksız ev içi emekleri 1960 ve 1970 senelerinde ikinci dalga feminizmin odaklandığı teorik sorunlardan biri olmuştur. Yoğun bir şekilde tartışılmak üzere ele alınan konuların başında ev içi emeğinin *"Marksist anlamda üretken emek olup olmadığı, yani artık-değer üretip üretmediği"* yer almaktaydı (Acar-Savran 2003: 160). Yapılan tartışmalar mevcut ataerkil kapitalist sistemde toplumsal ilişkileri açıklayan kavramların toplumsal cinsiyet çerçevesinde yeniden ele alınmasına neden olmuştur.

"Üretim, yeniden üretim, kullanım değeri, değişim değeri, yabancılaşma, metalaşan emek, sömürü, yedek işgücü ordusu" gibi Marksist teorinin temel kavramları incelenerek, kadın sorunları feminist yaklaşım doğrultusunda yeniden kavramsallaştırılmıştır. Bu doğrultuda feminist teorinin temelinde artık ataerkil kapitalizm, kadının karşılıksız ve görünmeyen ev içi emeği gibi kavramlar yer almıştır (Güneş, 2015: 2). Söz konusu ikinci dalga feminist hareketten önce ataerkil kapitalizmin kendini gösterdiği alanlardan ev ve eve dair hem fiziksel anlamda hem duygusal anlamda her şeyi kapsayan ev içi emek, kadın ile özdeşleşmiş ve kadın varoluşunun bir parçası olarak görünmekteydi (Özateş, 2015: 26).

Bu konuda Rosa Luxemburg, 1912 tarihli "Kadınların Oy Hakkı ve Sınıf mücadelesi" konuşmasında şunu netleştirir:

> "Ekonomik ve toplumsal olarak sömüren sınıflara mensup kadınlar sadece nüfusun bağımsız bir tabakası değildir. Onların toplumsal işlevi, yönetici sınıfların doğal propaganda araçları olmaktadır. Bunun tersine proleter kadınlar ekonomik olarak bağımsızdır. Onlar erkekler gibi toplum için üretkendirler. Bununla, onların çocuk doğurmalarını ya da kıt gelirleriyle ailelerine destek olan erkeklere yardım adına ev işleri yapmalarını kastetmiyorum. Bu tür iş, ne kadar büyük bir fedakârlığa ulaşıp enerji harcansa da, binlerce küçük çabadan oluşsa da, mevcut kapitalist ekonomi için üretici değildir. Çünkü kapitalizm ve ücret sistemi, sadece artı değer ve kapitaliste kar üreten türde bir işi üretici olarak kabul eder. Buradan bakınca, bacaklarıyla patronunun cüzdanına para süpüren müzikhol dansçısı üretken bir işçidir, ancak evlerinin dört

> duvarı arasında ırgat gibi çalışan proleter kadın ve anneler üretken değildir. Bu kulağa gaddarca ve delilik gibi geliyor ama tam olarak günümüz kapitalist ekonomisinin gaddarlığı ve deliliğini ortaya koymaktadır" (Lüxemburg, 2004, akt. Brown, 2016: 117).

Di Stifano (1991), Marx'ın emek teorisinde geleneksel olarak erkekler tarafından yürütülen işlerle ilgilendiğini ama geleneksel olarak kadınlar tarafından gerçekleştirilen işleri tartışmadığını öne sürerek eleştirir (Brown: 2016: 27). Bu anlamda Di Stefano, Marksist teorinin *"modern emekçi anne figürünü; üremenin ve bakım işinin tarihsel ve toplumsal önemini tanımakta"* yetersiz kaldığını; Marx ve Marksist geleneğin, bir tek tip erkek emeğini içeren, "üretken" emeğin çok sınırlı bir biçimine öncelikli verdiğini ve kadınların ev içi emeğini görmezden geldiklerini öne sürer (Di Stefano, 1991, akt. Brown, 2016: 103). Hartmann'ın iddiası ise şudur: "*Marksizm, tarihsel gelişim yasalarına ve özellikle sermaye yasalarına ilişkin temel bir açıklama sağlarken, Marksist çözümleme cinsiyet körüdür"* (Hartmann, 2016: 158).

Ev emeği ile ilgili önemli tartışmaların biri de bu emek türünün değer niteliğidir. Marksist çözümlemede kadınların evde harcadıkları ev içi emek kullanım değeri yaratmakta ancak bu emek türü bir meta üretmediğinden değişim değeri taşımamaktadır. Dolayısıyla da üretken olmayan bir emek niteliğindedir (Özateş, 2015: 26). Çünkü ev içi işleri elle tutulabilecek somut sonuçlar doğurmadığı gibi belli bir kar getirmemekte ve bu emek türü çok çabuk tüketilmektedir (Bora, 2005: 10).

Fiegl, kapitalizmde kadın ve erkek emeği arasındaki farka şöyle değinir: "erkeklerin durumunda, işgücü bir meta olur; oysa kadınların durumunda, bireyin tamamı meta olur. Ancak meta olarak nitelendirilmenin zaten ima ettiği, bu belirli bir kadının ele geçirilmesini değil, kadın bedeninin ve kadın yeteneklerinin genel soyut niteliklerini içerir" (Bennholdt-Thomsen, 2008: 189).

Kadın emeği konusunda Ortodoks Marksist kurama ilk eleştiri İtalya'dan, "Bir Kadının Yeri" makalesi ile Selma James'ten (Padua, 1972),ikincisi ise aynı yıl

Bristol'de yayınlanan "Kadınların İktidarı ve Toplumu Yıkma" adlı makalesiyle Maria-Rosa Dalla Costa'dan gelmiştir. Dalla Costa, ilk kez bu makalesiyle ev işinin "üretken olmadığı" şeklindeki klasik Marksist görüşe karşı çıkarak, *"ev içi emeğin sadece kullanım değeri üretmediğini, artı-değer üretiminde hayati olduğu"* iddiasıyla solun, ev işinin önemi konusundaki bilincini büyük oranda arttırarak ev işinin sermayeyle ilişkisi üzerine uzun bir tartışmayı başlatmıştır. Della Costa, ev emeğinin sermaye birikim sürecinin temeli olduğunun altını çizerek ev kadınların üretkenliklerinin, ücretli emeğin üretkenliğinin ön koşulu olduğunu vurgular. Kadınların ev emeği erkekleri ev içi sorumluluklardan uzaklaştırarak kamusal alanda sermayenin yararına, yaptıkları işe odaklanmalarına fırsat verir. İşte kadınların stratejik önemi ve kadın emeğinin üretici niteliği burada yatar (Brown, 2016: 104; Mies, 2011: 83-84; Hartmann, 2016: 165).

Ev içi emek "tartışması", 1969'da Margaret Benston'un "Kadınların Kurtuluşunun Ekonomik Politiği" yapıtıyla başlamıştır. Benston, bu makalesinde kadınların büyük ölçüde ayrı bir işçi sınıfı olarak görülebileceğini çünkü yaptıkları işin erkeklerinkinden çok farklı olmaya meyilli olduğunu öne sürer. Ev içi emek ve ev içi aile üyelerinin bakımı emeğin toplumsal olarak gerekli biçimleridir, ancak meta üretimine dayanmadıkları için kapitalizm koşullarında ücret karşılığı çalışan erkeklerinkine göre daha az değerli görülmektedir (Benston, 1969, akt. Brown, 2016: 104; Donovan, 2009: 149).

Metalar pazarda ücret karşılığı temin edildikten hemen sonra tüketilir durumda olmayıp tüketmeden önce üzerinde büyük bir emek sarf edilmesini gerekli kılar. Yemekler kendiliğinde hazır olmaz, çamaşırlar kendiliğinden yıkanıp ütülenmez, çocuklar kendiliğinden büyümezler. Bu tür işlerin arkasında devasa bir emek, kadın emeği yatmaktadır ki bu emek türü yeniden üretim sürecinde belirleyicidir. Nitekim

kapitalist sistemin olmazsa olmazı olan artı değere kadınların bu emeklerinin yeniden üretimi aracılığı ile eklemlenmektedir (Gayle Rubin akt. Donovan, 2009: 155).

Diğer taraftan Wally Seccombe (1974), ev işinin kapitalist anlamda üretken olduğu düşüncesine yönelik bir eleştiride bulunur. Ev işi, pazarda takas edilmediği için artı değer sağlamaz. Ancak emek gücünün kendisinin değeri olduğu için bir çeşit değer üretir. Dolayısıyla, ev içi emek kendi eşsiz çelişkisine sahiptir; kapitalist anlamda üretken değildir ama aynı zamanda da toplumsal bir kullanım-değeri sağlar (Brown, 2016: 105). Kadınlar toplumsal işgücüne katılıp ücretli olarak çalışsalar da kapitalist ataerkil sistemi gereğince evdeki görevleri nedeniyle erkeğe göre daha kırılgan durumdadır (Dönmez-Atbaşı, Kurtulmuş, 2012: 263).

Ev kadının toplumsal üretim alanına katılmadığından "yaratıcılık ve çalışma eylemini geliştirme olanaklarının tümünün" dışında kalmaktadır. Della Costa'ya göre *"Bir montaj bandına kölelik, mutfak lavabosundan kurtuluş değildir".* Kadınlar *"çalışarak kurtulacakları mitini"* reddetmelidirler (Della Costa 1972, akt. Donovan, 2009: 153).

Çoğu toplumda kadınların yeniden-üretimdeki rollerine atfedilen değer; bu kadınların iş gücüne erkeklerle eşit olarak katılmalarını engelleyici bir rol oynar (Molyneux, 2016:148). Zaretsky'e göre, kadınların ücretli emek sürecinden dışlanmalarındaki birincil sebep kapitalizmdir ki kapitalist üretim sistemi "hem ev dışında ücretli iş yaratır, hem de kadınların, kapitalist sistemin ücretli işçilerini yeniden-üretmek için evde çalışmalarını gerektirir" (akt. Hartmann, 2016: 162). *"Ekonomik üretim ve cinsiyet/toplumsal cinsiyet alanında insanların üretimi, her ikisi de Engels'e göre, belirli bir tarihsel dönemde ve belirli bir ülkede yaşayan insanların toplumsal örgütlenmelerini belirler. Öyleyse, toplumun bütünü, bu her iki türden üretim ve yeniden-üretime, insanlara ve şeylere bakılarak anlaşılabilir. 'Saf kapitalizm' ya da 'saf*

ataerki' diye bir şey yoktur, çünkü bunlar zorunlu olarak bir arada bulunmak durumundadırlar" (Hartmann, 2016: 177).

2.2.1. Kadın ve Duygular

Dünyanın hemen her noktasında toplumu düzenleyen, kadın ve erkek arasındaki en temel ayrım ve farkın duygusal kültürlere dayandığını söylemek bile gereksiz. *"Erkeklik cesaret, serinkanlı bir akılcılık ve kontrollü bir agresiflik sergilemesini gerektirir. Öte yandan kadınlık kibarlık, şefkat ve güler yüz talep eder"* (Illouz, 2011: 15).

Lupton'a göre, yüzyıllardan beri özellikle batı toplumlarında 'egemen olma' ve 'kendini denetleme' gibi özelliklere verilen önem duygu kavramını yapılandırmıştır. Öyle ki "bedene/kendine" egemen olmanın yanı sıra başka birilerine de egemen olmak kadından ziyade erkeklerin ulaşması gereken bir ideal niteliğindeydi. Bunun yanında kadından beklenen ise şefkat ve sevecen duygular sergilemeleri, zarafet ve incelik göstermeleri ve empati kurup ona göre davranmaları ve bunların hepsini yaparlarken istekli olmaları beklenmektedir. Kadınlara mahsus görülen bu duygu durumlarının dışavurumu, ne yazık ki erkeklerden aynı biçimde beklenilmemekte ve "*ideal erilliğin"* bir hususiyeti olarak kabul görülmemektedir (Lupton, 2002: 159-161). Ayrıca birkaç yüzyıldır şövalyelik ve yiğitliğin Batı Avrupa'da olduğu kadar başka hiçbir yerde belirgin olmadığı söylenebilir. Erkeksi şövalyelik idealinin önemli bir şartı vardı: zayıfı cesaret ve sadakatle korumak. Dolayısıyla kadınların zayıflığının kabul edildiği ve yüceltildiği bir kültürel sistem söz konusuydu; çünkü erkeğin gücünü ve kadının kırılganlığını biri için "korumacılık", diğeri içinse "yumuşaklık" ve "nezaket" gibi sevimli niteliklere dönüştürüyordu (Illouz, 2013: 24).

Bizzat duygu veya duygusallık kavramları daha genel bir anlamda dişil olarak kodlanmaktadır, buna karşılık rasyonellik ve duygusallıktan yoksunluk baskınlıkla eril olarak temsil edilmektedir. Bununla ilgili Jaggar (1989), dişilliği duygusallıkla bağlantılayan bir dizi karmaşık ikili zıtlık ilişkilendirmesinden bahseder*:* "Akıl sadece duyguyla zıtlaştırılmaz ama aynı zamanda zihinselle, kültürelle, evrenselle, kamusalla ve erkekle ilişkilendirilir; oysa duygu irrasyonelle, fizikselle, doğalla, tikelle, özelle ve kuşkusuz kadınla bağlantılıdır" (akt. Lupton, 2002:160, 162). Ahmed (2017) de benzer bir şekilde şöyle demektedir "Duygular, "düşünce" ve "mantık" yetilerinin aşağısında kabul görülüp, doğaya "daha yakın" oldukları, arzularıyla yönetildikleri ve akıl, irade, yargı yoluyla bedenin ötesine geçmeyi çok da başaramadıkları ima edilen kadınlarla ilişkilendirilmiştir" (Ahmed, 2017: 11).Örneğin Aristoteles'e göre, erkek ve kadın ilişkileri eşit bir şekilde işlemez. Çünkü her bir ilişki eşitsizdir ve üstün olanın aşağı olanı yönetmesiyle, aşağı olanın üstün olana hizmet etmesiyle sağlanır. Erkek yöneten, kadın yönetilen konumundadır (Şenel, 2011: 182). Buna benzer bir şekilde 13.yy.'da Yunan ve Hıristiyan düşüncesini sentezlemeye girişen Aquinalı Aziz Thomas, erkeğin kadından üstün olduğunu söyler: *"Çünkü kadından daha akıllı yaratılmıştır"* (Şenel, 2011: 282). Ayrıca yazılarında kadınlar kararsız, tutkularına kolayca kapılıp peşinden gitmeye dünden hazır, erkeklere kıyasla düşünme yetenekleri bakımından kusurlu ve aşağı olarak resmedilmektedir (Synnott, 1993, akt. Lupton, 2002:164).

Sanayileşmenin hızla geliştiği batı toplumlarında ev ve iş arasındaki ayrım git gide daha da derinleşmesi birçok araştırmacının kadını özel ve duyusal olanla, erkeği ise rasyonellik ve komu ile ilişkilendirmesine neden olmuştur. Kamusal alan ile özel alan arasındaki bu denli ayrışma insanların duygularını bu mekânlara göre farklı bir biçimde kullanmaya ve ifade etmeye yönlendirmiştir. Bu bakımdan 'özel' olan ile 'kamu' alanı arasında yapılan ayrım duyguların cinsiyetleştirilmiş biçimlerinin tümleşik bir boyutudur (Lupton, 2002: 159; 165). Dolayısıyla, özellikle burjuva kadınlarının

ekonomik üretim ve "kamu" alana ilişkin rolü kocalarını, oğullarını işlerine hazırlamak ve meşguliyetlerinde duygusal rahatlık sağlayarak destek olmakla sınırlı görüldü. İrrasyonel ve duygusal diye tasvir edilen annelerden, buna rağmen, erkek çocuklarını nizama sokmaları ve onları rasyonel, serinkanlı yurttaşlar olarak yetiştirmeleri beklendi (Lupton, 2002:166, 167).

Ne var ki kadınların çalışarak ekonomik özgürleşmesiyle bu durum değişmemiştir. Günümüzde kadınlar kadınlık rollerinden kısmen sıyrılıp, metalaşarak görünürlük kazanmış olsa da, yine aile ve özel alan olarak ev içi bakım işleri hala kadına yüklenen bir görev olarak devam etmektedir (Atasü-Topcuoğlu, 2016:249).

2.2.2. Kadın ve Duygusal Emek

Yaşadığımız toplumda hemen her tür iş ortamında duygusal beklentiler cinsiyetçi rollere göre değişiklik göstermekte ve günlük yaşantımızdaki pratiklerimiz doğrultusunda bu cinsiyetçi ayrım biraz da derinleşmektedir. Bu noktada duygusal emeğin cinsiyetlendirilmiş boyutuna değinmek yerinde olur.

Hardt ve Negri, *"kadınlara yüklenen ev içi emek şüphesiz temizlik, yemek pişirme, bakım gibi monoton maddi işlerin yanı sıra, aynı zamanda çocuklarda, ailede ve cemaatte ilişki iletişim ve işbirliği biçimleri üretimini içinde barındıran duygulanımı da içermektedir"* demektedirler (Hardt ve Negri, 2004: 124).

Yukarıda ele aldığımız üzere ev içi işleri ve bakımın kadın olmanın doğal bir gerekliliği olarak görülmesi kadının ev içindeki emeğini değersiz ve görünmez kılmaktadır. Bu noktada kadınlar ev içi işlerinde harcadıkları fiziksel emek dışında

kocalarının, çocuklarının ve diğer aile üyelerinin duygusal ihtiyaçlarını karşılamak ve evdeki huzuru sağlamak, evdeki olan bitenlerin her detayına önem vermek ve sürekli takipte olmak gibi yoğun bir duygusal emek harcamaktadırlar ve bu görünmeyen bir emek niteliğindedir. Duncombe ve Marsden (1993), *"aile ilişkilerindeki duygusal dengeyi koruma sorumlulukları dikkate alınacak olursa, pek çok kadının 'üç' vardiya çalıştıklarını öne sürerek kadınların evde gerçekleştirdikleri duygusal emeğe 'duygusal ev işi' ya da 'görünmez ev içi emek' adını verirler"* (akt. Lupton, 2002: 190). Erkeklerin ise evde duygusal emeği gerçekleştirmek yerine ondan yararlanmakla yetindikleri ve çoğu durumda erkeklerin aile içinde duygusal olarak kopuk oldukları ileri sürülebilir. Buna ilişkin şu örneği ele alsak yerinde olur, 30 yaşlarında kariyer değiştirip finans avukatlığı yapmaya başlayan eski öğretmen Sara Thompson, her anlamda son derece cinsiyet eşitlikçi bir ilişkiye sahip olmasına rağmen ilişkisini şöyle anlatmaktadır:

> "Duvara bir şeyler asmak, fotoğrafları çerçevelere yerleştirmek, evdekiler eskimeye başlayınca yeni çarşaf alınması gerektiğini düşünmek, ne zaman yemek yenileceğini ve yemekte ne yiyeceğimizi planlamak, bunları düşünmek zorunda olmak çok canımı sıkıyor. Bu hiç adil değil, tersine benim için çok yorucu. Bir de doğum kontrolü konusu var. "Bütün bilgiyi benim toplamam ve bunu ona açıklamam gerekiyor. 'Spiral taktırdıktan sonra tekrar hamile kalman için ne kadar zaman geçmesi gerek?' diye bana soruyor. Madem çocuk istiyorsun, neden bunları araştırmak için biraz vakit ayırmıyorsun?" Hayatın diğer küçük ayrıntıları için de aynı şey geçerli. "Mesela bir şey arıyor. Bana soruyor: 'Tırnak makasımı gördün mü?' Dolaba bakıyor, ama tırnak makasını görmüyor. Orada duruyor hâlbuki. 'El bezlerini nereye koyuyorsun?' Devamlı bana soruyor. İnsan bir şeyi üç dört sefer sorduktan sonra öğrenir, değil mi?" Devam ediyor: "Yani o evden bağımsızlaşabiliyor, benimse böyle bir lüksüm yok. Çünkü ben de aynısını yapsam, gündelik hayatımız kâbusa dönecek. O yüzden bu rolü üstlenmek zorundayım. Bu benim gerçek kendim değil, ama başka seçeneğim yok" (Hackmann, 2015, Çev. Toksöz).[7]

Acar-Savran 'Beden Emek Tarih' kitabında erkekler ve kadınlar arasında acıyı taşıma, duyguyu yönetme, evdeki ilişkilerde düzeni koruma gibi işlerde de cinsiyetçi bir iş bölümü olduğunun altını çizerek, derin bir noktaya değinir:

[7] https://catlakzemin.com/kadinlar-isleri-cok-daha-iyi-beceriyor-feminizmin-yeni-cephesi-duygusal-emek-mi/ Makale 2015 yılına The Guardian'da yayınlanmış, 2016 senesinde de Ayşe Toksöz tarafından çevrilmiştir. Erişim tarihi, 16.05.2019

> "Eski kocamın annesi ölümden önceki üç ayı bizim evde geçirdi. Karaciğer kanseriydi. Zamanla rengi koyulaştı, çok zayıfladı, uygulanan ilaç tedavisinden saçları, kaşları, kirpikleri döküldü. Günler geçtikçe bizim eve gelip giden erkek nüfusunda da bir azalma oldu. Ağabeylerim de uğramaz olmuştu. Bir gün dayım haber göndermiş; '… Hanımı o halde görmeye dayanamayacağım için gelmiyorum' diye… Çok daha derinlerde kök salmış bir şeyler var. Kadınlarla erkekler arasında acıyı taşımaya ilişkin bir iş bölümü var…" (Acar-Savran, 2009: 82).

Kadınların bedensel denetimiyle başlayan erkek egemenliği, kadınların duyguları üzerinde de etkili olmaktadır. Lupton'a (2002) göre, kapitalist ataerkil sistem için kadının duygusal emeğinin amacı, toplumsal düzeni korumak ve yeniden üretmek ve normları kuşaktan kuşağa aktarmak olur ve böyle bir çalışma emek olarak kabul edilmez, çoğu kez karşılığı verilmez ve eşlerin ve annelerin peşinen kabul edilmiş "doğal" rolü nosyonlarına bağlanır (Lupton, 2002:190).

Günümüz konjonktüründe özellikle hizmet sektörünün yükselmesi kadınların sadece kamu alanlarında değil özel sektörde de istihdam edilme sürecini hızlandırmış ve özel sektörde istihdam edilen kadın sayısını arttırmıştır. "Hizmet sektörünün "*kadınlaşması"* diye anılan bu süreçte, yatay ve dikey katmanlaşma gittikçe katılaşmaktadır. Yatay katmanlaşmayla, kadın işi kadın işi olarak kalmaya devam etmektedir. Hemşire, öğretmen, diyetisyen, sekreter, satış elemanı, sosyal hizmetli, kamu hizmeti sunanların yıkıcı çoğunluğunu hala kadınlar oluşturmaktadır; yani, '*ilişkisel/müşteriyle doğrudan, yüz yüze'* etkileşim gerektiren işler daha çok kadınlar tarafından karşılanmaktadır" (Özkaplan, 2009: 18).

İşgücü piyasasında genelde kadınlar üst düzey, son derece yaratıcı, entelektüel uyarıcı, iyi ücretli işlerde yer almazlar. Ezici bir çoğunluk çok sıkı çalışma gerektiren işlerde - fiziksel ve duygusal olarak, çoğu zaman kötü çalışma koşullar altında çalışmaktadırlar (Bolton, 2009: 72-80). Hardt ve Negri, yüksek bir duygulanımsal emek gerektiren işler çoğu zaman kadınlar tarafından karşılandığını ve bu tür işlerin düşük bir saygınlığı ve ücreti olduğunu belirtmektedirler (Hardt ve Negri, 2004: 125).Öyle ki hemşire veya sosyal hizmetlerinde iş gören bir erkek çalışan da düşük maaş ile

çalışmakta fakat aynı işi gören bir kadın çalışan ise çok daha az bir ücret karşılığı çalışmaktadır. Bunun sebebi Özkaplan'a göre "*'ahenk', 'bakım', 'anlayış', 'dayanışma', 'sabır' yani 'anne'* gibi davranışları ve duyguları çağrıştıran işler düşük ücretli oluyor. Çünkü bu tip özellikler kadınların doğal özelliği kabul ediliyor ve itibarı ne talep ne de hak ettiği varsayılarak yapılandırılıyor" (Özkaplan, 2009: 19).

Bu çerçevede günümüzde küresel anlamda göçmen kadınların yoğun bir şekilde istihdam edildikleri duygu yoğun işlerden birisi özel olarak hizmet verilen bakım ve temizlik işlerini içinde barındıran ev içi işleridir.

Özyegin'e göre, ev içi hizmetlerinde iş ilişkilerinin genel yapısı özellikle bakım işinin ücrete tabi olmayan *"sevgi ve ilgi işi"* etrafında oluşması *"işçi"* ve *"işveren"* arasındaki sınırları da güçleştirir (Özyeğin, 2005: 131- 132). Ayrıca ev içi işlerinin tanımının olmayışı, ev içinde yapılan işlerin iç içe geçmişliği ev içi hizmetlerinin ücretli biçimini diğer istihdam alanlarından farklı kılmaktadır. Çünkü ev içi hizmetlerinin niteliğinin belirsiz oluşu yapılacak olan işlerin sınırlarını güçleştirmekte ve ücret karşılığı sunulan ev içi hizmet sürecinde çalışanların sadece fiziksel emeklerini değil bir bakıma kendi kişiliğini de ücret karşılığı sunmaları anlamına gelmektedir (Bora, 2005, s. 73). Ev içi hizmetlerinin mahremiyetinden gelen bir duygusallık, yakınlık boyutu bu alandaki işveren ve çalışan arasındaki ilişkiyi daha da karmaşıklaştırarak, ev içi hizmetlerini ücretli olarak yerine getiren çalışanın emeği görünmez emeğe daha çok yakınlaştırır. Bu bağlamda alanda yatılı olarak çalışılan ev içi hizmetlerinde bu boyut iyice ortaya çıkar (Acar-Savran 2016: 13).

Artık günümüzde şefkatin ve *"annelik emeğinin"* küreselleşmiş döneminde yaşadığımızı ileri süren Hochschild, ev içi işlerde kişisel hizmet veren bakıcı, temizlikçi göçmen kadın işçilerinin duygusal artı değer elde etme mekanizması olduğunu öne sürmektedir (Ünlütürk-Ulutaş ve Kalfa, 2009: 20).

2.3. Ev İçi İşi ve Niteliği

Ev içi işleri, hem enformel ekonominin önemli bir bileşeni olması hem de özellikle kadınların yoğunlaştığı bir sektör olması açısından son otuz yıldan beri sosyal bilimcilerin ilgilendiği bir konu haline gelmiştir (Topcuoğlu, 2010: 79). II. Dünya Savaşı'nın ardından kadın emeğinin ilk defa geçmişe oranla daha yoğun bir şekilde işgücüne katıldığı görülmüştür. Çünkü savaşta erkeklerin sayısı ciddi bir şekilde azalmış durumdaydı. Bu nedenler kadın emeğine sanayi sektörü kadar hizmet sektöründe de daha önce hiç olmadığı kadar ihtiyaç duyulmuştur (Yılmaz, 2008: 391).

Günümüzde ise gelişmiş teknoloji sayesinde kadınların ücretli iş gücüne katılmaları küresel çapta artmıştır. Bu bağlamda "ev işlerine harcanan zamanın azaldığı tezi 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren çok sıklıkla dile getirilir olmuştur. Bu iddianın iki boyutu var: hem ev işlerinin otomasyonu ve evde verilen hizmetlerin bir bölümünün metalaşması sonucunda ev işlerine ayrılan toplam zamanın azaldığı ileri sürülüyor; hem de kadınların ücretli işlerde çalışmalarıyla birlikte cinsiyetçi işbölümünün kadınlar lehine dönüşmeye başladığı" (Acar-Savran 2003: 163). Zira kadınların ücretli işle gelen göreli özgürleşmesi, kadınla erkek arasındaki ataerkil eşitsizliği ortadan kaldırmamıştır elbette. Tersine, hâlâ hane içindeki bu işler kadınlardan beklenmektedir. Kadınlar bir yandan toplumsal emek gücüne katılırken bir yandan da hane içinde çocukları büyütmeli, hane üyelerini beslemeli, yaşlıların, hastaların bakımlarını karşılamalılar. Kadınlar ücretli işle göreli özgürleşmek yerine, kendilerini *"çifte vardiyada"* koştururken bulmuşlardır. Öyle ki kamusal alanda ücret karşılığı çalışarak, özel alanda ise ücretsiz ev içi işi yapmaya devam ederek (Donovan, 2009: 158; Yaman, 2017: 303-374).

Ancak kadınların kamusal alandaki çalışma saatlerinin uzun olması onların evlerinde yapmaları gereken bütün işleri yapabilmeleri olanaklı değildir elbette. Dolayısıyla kamuda ücretli çalışan kadınlar bu işlerin bir kısmından çekilmek durumunda kalmışlardır. Yalnız ev içindeki bazı "görevlerden" vazgeçmek olanaksızdır; çocukların emzirilmesi, bakımı gibi. Ancak, kadınlar, kendilerinin yapması gereken ev işlerin bir kısmını dışarıdan meta ilişkileri aracılığıyla temin etmeye başlamışlardır; çocuk bakımı, yaşlı veya hasta bakımı, ev hizmetçisi gibi (Yaman, 2017: 303-374). Bu demek oluyor ki daha önce karşılıksız bir şekilde sağladıkları mal ve hizmetlerin bir kısmı: bunlar yiyecek, giyecek, ev için araç gereç gibi temel ihtiyaçların yanı sıra yaşlı, hasta veya çocuk bakımı, temizlik gibi ev içi işleri artık ücret karşılığında pazardan karşılanabilir hale gelmiştir (Özkaplan, 2009: 18). Ancak şunu belirtmek gerekir ki ev içi hizmetleri ücret karşılığında yapıldığında da yine çoğunlukla kadınlar tarafından yapılmaktadır. Çünkü ev içi işlerinin kadınların kadınlık rollerinin uzantısı olduğu dolayısıyla da ev içi işlerini en iyi kadınların yaptığı görüşü günümüzde de hala yaygındır (Ünlütürk-Ulutaş, 2010: 282).

Peki, ev içi işleri dediğimiz şey nedir? "Ev işi, ev kadını gibi, birçok faaliyet ve tavrı kapsayan çok genel bir terimdir. Kaşka (2007: 227-228) ev içi hizmetleri temizlik, yemek yapımı, çocuk, yaşlı, hasta bakımı gibi birçok farklı türde işi içeren geniş bir yelpaze içinde ele almaktadır. Burada ev içi hizmetlerinin duygusal boyutunun önemini belirtmek gerekir ki ev içi işlerinde, özellikle kişilerin bakımını yapmak yoğun bir duygusallığı da içermektedir. "Öyle ki çocuk, yaşlı, hasta bakımı fiziksel olduğu kadar ilişkisel bir yanı olması ve bakım gören kişilere yönelik bir duygu durumunu içeriyor olması, bu işin farklılığını ve zorluğunu ortaya koymaktadır" (Özateş, 2015: 28).

Dünya genelinde ev içi hizmetleri iki kategoride ele alınmaktadır: ilki öncelikli olarak kişilerle çalışanlar, çocuk, yaşlı, hasta bakıcıları. İkincisi ise daha çok eşyalarla/nesnelerle çalışanlar, aşçı, temizlikçi, bahçıvan gibi ev çalışanları (Semenova,

2015: 97). Diğer bir deyişle evin alışverişi, temizliği, yemek yapma, ütü yapma gibi daha çok nesneler ile teması gerekli kılan emek ve kendi kişisel ihtiyaçlarını karşılayamaz olduklarından başkalarının yardımına bağlı dolayısıyla özel bakım gerektiren hasta, yaşlı hasta, engelli veya çocuklar kadar kendi ihtiyaçlarını kendisi karşılayabilir durumda olan ancak bütün ihtiyaçları giderilen diğer yetişkin aile fertlerine karşı harcanan 'bakım emeği'dir (Özateş, 2015: 27).

Davidoff (2012), İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasına kadar İngilizler'in aile ilişkilerini tarif etmek için "Sana kim bakıyor?" ifadesini kullandıklarını söyler: "'Bakmak', evin temizlenmesi, çamaşırların yıkanıp ütülenmesi ve onarılması, yemeklerin pişirilip sunulması, ateşin yakılması, banyo suyunun hazırlanması, oda kaplarının boşaltılması, ayak işlerinin yapılması, çocuklarla ve sakatlarla ilgilenilmesi anlamına geliyordu. Doğal olanı, annelerin, eşlerin, kız kardeşlerin, teyzelerin ve yeğenlerin ailedeki erkeklere bakmalarıydı. Hizmet etmek kadın olmanın temel unsuru olarak kabul edilirdi"(Davidoff, 2012: 64).

Simone de Beauvoir'a göre (1952) ev işi negatif temele oturur: "Kadınlar kire karşı herhangi bir zafer kazanmadan sürekli bu bitip tükenmez mücadeleleri sürdürürler. Temiz olan kirlenir, kirlenen temizlenir, tekrar ve tekrar gün be gün. Ev kadını, zamanın dışındadır; o hiçbir şey yapmaz sadece şimdiyi sürükler. Yiyecekler hazırlanmalı, hastalara bakılmalı, bebekler uyutulmalı, büyütülmelidir. Bütün bunlar yapılmadan 'aşkınlık' imkânsızdır" (akt. Bora, 2005, s.62). Ev içi işler günlük yaşamın bir parçası, günlük yaşantıyla iç içe girmiş bir emek sürecini oluşturmaktadır. Ev kadının ya da ev işini ücretli yapanların çalışma ve boş zamanlarını, günlük yaşamlarını birbirinden ayırmak güçtür. Çünkü "kadınlar ev içinde iş yaparken de, ev dışında alışveriş yaparken de, çocukları okula, kursa, derse götürürken de ev emeğinin dışında değildirler" (Tura, 1998: 4 akt. Acar-Savran 2003: 162).

Ev işleri her gün aynı, sürekli tekrarlanan bitmek bilmeyen bir iş niteliğini taşımaktadır. Ev içi işleri ister ücretli ister ücretsiz olsun iş tanımı belirsizdir. Bu belirsizlik hangi işin, ne kadar sürede, kaç kişi tarafından, nasıl yapılacağının bilinmemesi ile ilgilidir. Ev içi işlerinin metalaşmış görünümünde de yasal bir düzenleme yapılmamıştır (Erdoğdu, Toksöz, 2013: 17). İş tanımındaki bu belirsizlik nedeniyle ev temizliğini üstlenen gündelikçiler ya da evde birinin bakımını üstlenerek yatılı olarak ücretli çalışanlara yapılması gerekenin dışında işlerin yaptırılması söz konusudur. Dolayısıyla örneğin işverenler evlerinde bakıcı pozisyonunda çalışan kadından bakıcılık dışında evin temizliğini de yapmasını isteyebilmektedirler (Suğur 2008, akt. Erdoğdu, Toksöz, 2013: 17). Nitekim bu durumu pratikte birebir yaşadığımı belirtmeliyim. İki çocuğun bakıcısı olarak işe alınmama rağmen çocukların bakımının yanında evin temizliğini, yemek, çamaşırların ütüsü, evin alışverişi gibi hemen hemen evdeki tüm işleri yapmıştım diğer bir deyişle bütün aileye bakımını yapıyordum.

Son yıllarda metalaşmış ev içi işleri yoksul veya göçmen kadınlar tarafından ücretli olarak karşılanmaktadır. Ev içi işleri hem formel hem enformel sektörde, mekânsal olarak ev dışında ve yabancı hanelerin içinde bir hizmet olarak metalaşmaktadır. Türkiye'de çoğumuzun bir şekilde aşina olduğu, enformel bakım pazarındaki ev içi işçileri ister vatandaş ister göçmen olsun yine kadınlardır (Atasü-Topçuoğlu, 2016: 249).

Son dönemde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki arz ve talep üzerine üçüncü dünya ülkelerinden "bakım göçü; bakım ve sevgi ithali" olarak kavramlaştırılan bir durum söz konusudur. Küreselleşmenin de etkisi ile göç hareketlerinde görülen hız ve yoğunluk bu bakım göçü sürecini hızlandırmış gözükmektedir. Dünya çapında ev çalışanı olarak iş gören göçmen kadınlar ise "küreselleşmenin hizmetçileri" olarak tanımlanmaktadırlar (Erdem ve Şahin, 2008: 58). Ancak, bununla birlikte ev içi

işlerinin küreselleşmesi ve profesyonelleşmesi bu iş türünün düşük statüsünü değiştirmemiştir. Yapılan çalışmalar, ev içi işler formelleşse dahi düşük statü ve düşük ücretli olma özelliklerinin sürdürdüğünü göstermiştir (Ünlütürk-Ulutaş, 2010: 279). Ev içi hizmetlerinin düşük statüsü ister ev kadını ister ücretli işçi tarafından yerine getirilsin bu işlerin fiziksel, ekonomik ve ideolojik görünmezliğine neden olur, ücretsiz ev içi işlerinin değersizleştirildiği ve görmezden gelindiği için, ücretli ev emeği de görünmezliğini korur (Bora, 2005: 10).

2.3.1. Ücretli Ev İşlerine Olan Talep

Kaşka (2007: 227-228, der. Arı), son 20-30 yılda dünya genelinde ücretli ev içi hizmetlerinin gittikçe önem kazanmaya başladığının altını çizer. "Neoliberal yeniden yapılanma sürecinde refah rejimlerinin daha da zayıflamasıyla birlikte kamusal bakım hizmetlerinin giderek ortadan kalkması, buna karşılık bakım sağlama işlevi gören aile bağlarının zayıflaması ve geleneksel olarak bakım yükünü üstlenen kadınların işgücüne katılım oranlarının artması çarpıcı bir bakım açığı sorununa yol açmıştır" (Toksöz, Ünlütürk, 2011: 161). Bunun yanı sıra, batı ülkelerinde nüfusun yaşlanması ve aile yapılarındaki değişim ücretli ev emeğine olan talebin yükselmesinde küçümsenmeyecek kadar etkisi olmuştur (Anderson, 1999, akt. Demirdizen, 2013: 327). Ancak ev emeğine olan arz ve talebin nedenleri elbette ki çok çeşitlidir:

- Birinci neden, refah devletinin küçülmesi ile özellikle 1980 yıllarından başlayarak çoğu ülkede, daha önce devletin sağladığı birçok hizmetlerde ciddi derecede gerilemeler yaşanmaya başlanmıştır. Neoliberal politikanın yükselmesi devletin

özellikle bakım hizmetleri alanından çekilmesini akabinde bu alandaki eksiği piyasadan karşılanma durumunu getirmiştir.

- İkinci neden ise demografik yapılardaki değişikliktir. Burada özellikle yaşlanan nüfus ve bu yaşlı nüfusun ihtiyaç duyduğu bakım hizmetleri söz konusudur.

- Üçüncü bir neden, sosyal ve ekonomik alanlarda kadınların değişen rolleri bu talebi yaratmakta ya da artırmaktadır. Bu bakımdan işgücünün "kadınlaşması" bu talebi belirleyen nedenler arasındadır.

- Son olarak, kadınların çok azının ev dışında çalışmasına rağmen, bir "hizmetçi"ye sahip olmanın statü simgesi sayıldığı Orta Doğu ülkelerinde de talep söz konusudur. Tüm bu nedenlerle, orta ve üst sınıf aileler tam zamanlı hatta yatılı çalışabilen bakıcılara/yardımcılara gerek duymaktadırlar (Kaşka, 2007:228 der. Arı).

Ev içi bakım hizmetleri alanı talep boyutuyla ele alındığında toplumsal yapılar önemli derecede etkisini göstermektedir. Nitekim sosyo-kültürel ve yapısal nedenlerden dolayı yaşlı, yaşlı hasta, çocuk veya engelli bir kişinin bakım süreci çoğu durumda aile fertlerinin tercihi üzerine evde yapılmaktadır. Dolayısıyla bu sektörde çalışan kadınlar ciddi oranda istihdam edildikleri alanlar evler olmaktadır (Rittersberger, Kalaycıoğlu, Çelik, 2016: 13). Bu bağlamda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki üst ve orta sınıf ailelerinin ev içi hizmetleri alanında artan talebi bu alanda istihdam edilmek açısından göçmen kadınları da harekete geçirmektedir. Diğer bir deyişle ev çalışanı kadınlara olan talep giderek artmaktadır (Ünlütürk Ulutaş, 2010: 277). Bu demek oluyor ki ev iç hizmetleri pek çok üçüncü dünya ülke kadınlarının esas işidir ki birçok ülkede yasal ya da yasa dışı çalışan göçmen kadınlar ev emeği havuzunun büyük bir kısmını oluştururlar (Özyeğin, 2005: 53). Yapılan pek çok çalışmanın da gösterdiği gibi, hem endüstri sonrası toplumlarda hem de kalkınmakta olanlarda, ücretli ev emeği, kadınlar için genişleyen bir istihdam alanıdır ve bu alan aynı zamanda etnik ayrımcılığın ve ırk

ayrımcılığının yeniden üretildiği bir yerdir (Hondagneu-Sotelo 2001, akt. Bora, 2005, s.74). Bu sektörde çalışan hemen hemen bütün göçmen kadın işçiler yatılı olarak çalışmaktadırlar. Kaşka bu duruma şöyle bakmaktadır:

> "Ev içi hizmetlerde yatılı olarak çalışmak, ister düzenli ister düzensiz olsun göç edilen ülkeye ilk defa giden göçmen kadınlar için en önemli istihdam fırsatı olmuştur. Bu çerçevede, birçok gelişmiş ülkelerde Filipinli, Latin Amerikalı, Afrikalı, Doğu Avrupalı kadınlar bu tür işlerde istihdam edilmekte." (Kaşka 2007:229, der. Arı)

Göçmenler açısından yatılı olarak çalışmak hem kazanılan paranın harcanmaması hem kira hem yemek ve temel ihtiyaçların işveren tarafından karşılanması önem taşımaktadır. Dünyada ücretli ev işçisi olarak çalışan göçmen kadınların arasına son birkaç yıl içinde Kırgız kadın işçileri de eklenmiş durumdadır. Ev içi hizmetlerde yatılı olarak çalışmak Kırgız kadınlarına da cazip gelmeye başladı ki her geçen gün Kırgız göçmen kadın sayısı Ankara sokaklarında artmaktadır. Bu süreçte gelinen noktada Kırgız göçmen kadınlarını bakıcı, temizlikçi kimliği ile özdeşmiştir.

Alanda iş gören kadınlar, uzun ve belirsiz saat çalışma, düşük maaş ile çalışma, maaşların tam zamanında ödenmemesi, eksik ödenmesi, eğer hizmet yatılı olarak sunuluyor ise gece gündüz 'emre amade olma', her türlü güvenceden yoksun ve kayıt dışı çalıştırılma, pasaportlara el konulma, hareket özgürlüğünün kısıtlanması, fiziksel ve duygusal/psikolojik şiddete maruz kalma gibi hiç iyileşmeyen koşullar altında çalışmaktalar (Kaşka 2007:234, der. Arı). Göçmen kadınların ev içi hizmetlerinde enformel çalışmaları aslında kendi içinde kayıt dışı, ve yukarıda sözü edilen zor şartlarda çalışmaları ve emeklerinin sömürülmesi gibi birçok olumsuzluğu doğurmaktadır. Ayrıca evde çalışmanın özellikle yatılı olarak çalışmanın diğer biçimlerinde olduğu gibi, ev içi hizmetlerin niteliğinin de işyeri/ev ayrımını ortadan kaldırdığı bilinmektedir. Özel alan ile kamusal alan ayrımı ev içi hizmetlerde tamamen anlamını yitirmektedir. İşverenin özel alanı, çalışan için hem özel alan hem kamusal

alan haline gelmiş ve tüm dünyada artık *"milyonlarca ev, işyeri; aynı şekilde milyonlarca işyeri de ev halini almıştır"* (Dickey ve Adams, 2000, akt. Kaşka, 2007: 229-230, der. Arı). Çalışanın işveren ile aynı evde yaşaması ortadaki profesyonel iş ilişkisini neredeyse imkânsız kılmaktadır (Rittersberger, Kalaycıoğlu, Çelik, 2016: 23).

2.3.2. Türkiye'de Ev Emeği

Özbay (2012) Türkiye'de ev emeğinin tarihsel sürecini, Osmanlı dönemi, Cumhuriyet dönemi ve günümüz küresel ekonomi etkisi kapsamında değerlendirmektedir. Ona göre, *"kapitalizm öncesi Osmanlı toplumunda ev köleleri, Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde hizmetçi olarak kullanılan evlatlıklar, kapitalizmin yaygınlaşmasıyla gündelikçiler ve ileri kapitalizm koşullarında yabancı uyruklu bakıcı ve hizmetçiler"* Türkiye'deki ev emeğinin dönüşüm sürecini gösterir niteliğindedir. Son yüzyılda ev içi hizmetinde köle kullanımından alanda kayıt dışı iş gören göçmen kadınlara geçişin en büyük nedenleri toplumsal yapılarda ve toplumsal üretiminde başlıca gözlenen dönüşümlerdir. Fakat gerçek şu ki tüm bu dönüşüm sürecinde ev emeğindeki işbölümü düzeninin aynı kaldığı yani toplumsal cinsiyete dayalı düzenin hala devam ettiği görülmektedir (akt. Rittersberger, Kalaycıoğlu, Çelik 2016: 10-11).

Türkiye'de pazar ekonomisi kalkınma ve büyüme süreci, tarihsel konjonktüre bağlı olarak ataerkil aile yapısında ailede gelir kaynağını sağlayanın bir tek erkek olduğu olgusunu aşındırabilecek bir mekanizma oluşturamamıştır. Öyle ki "kadın emeğine olan zayıf talep kadınların ezici çoğunluğunu emek piyasasından dışlamış, iş ve aile yaşamını uzlaştırmaya yönelik yasal ve kurumsal mekanizmalara talep önkoşulları oluşamamış, bakım ve ev hizmetleri tam zamanlı ev kadını, emek piyasası ise uzun saatler çalışan erkek temelli olarak kurumsallaşmıştır" (İlkkaracan, 2012, akt.

Rittersberger, Kalaycıoğlu, Çelik, 2016: 11). Böylece ev içi işlerinin tam zamanlı bir şekilde kadınlar tarafından üstlenmesini empoze eden toplumsal yapılar *"erkek para kazanır, kadın eve bakar"* anlayışını sürekli yeniden üretmiştir. Diğer taraftan, özellikle günümüz sürecinde çok olmasa da kamusal alanda işgücü piyasasına katılabilen kadınların olması ev içi işlerinin metalaşmasına sebep olmaktadır (Erdoğdu ve Toksöz, 2013, akt. Rittersberger, Kalaycıoğlu ve Çelik, 2016: 11).

Kadınlar toplumsal üretime katılıp işgücü piyasasında yer alarak kazanç sağladıklarında bile ev işlerinin ve ev içi işleri kapsamındaki bakım işlerinin cinsiyetçi işbölümü temelinde yine kadınlar tarafından yapılması beklenilmektedir. Ev içi işlerinde bir erkeğin sorumluluk alması genel olarak söz konusu olmamaktadır. Dolayısıyla toplumsal üretime katılan kadınlar, sorumlu tutuldukları ev içi işlerini başka kadınlara devrederek işgücü alanında kalabilmektedirler. Ekonomik gelir ile doğrudan ilişkisi olan bu durumda göreli yüksek geliri olan işlerde çalışan kadınlar evlerinde ev çalışanı kadın işçisi çalıştırırlar. Öte yandan diğer kazançları göreli az olan kadınlar ise ailelerinden, akrabalarından olan başka kadınlardan aldıkları yardım sayesinde çalışma alanlarında kalabilme durumları söz konusu olmaktadır. Ev içi bakım işlerinde genel anlamda yerel düzeyde düşük gelirli ailelerden kadınlar istihdam edilirken özellikle geceleri de yapılması ev içi bakım hizmetlerinde talep bu sefer yatılı olarak hizmet sunabilecek göçmen kadınlara düşmektedir (Erdoğdu, Toksöz, 2013: 7). Ev içi hizmetleri alanında işverenin göçmen kadınları yerel kadın çalışanlara tercih edilmelerinin sebebi 'alt sınıf, eğitimsiz köylü' yerli kadın işçilere nazaran göçmen kadın çalışanların eğitimli, 'Avrupai ve medeni' olmalarıdır. Ayrıca göçmen kadın işçilerinin sorumlu oldukları işlerini yapma konusunda yerli kadın işçilerinden daha titiz olmaları ve daha az ücrete yatılı olarak hizmet vermeleri işverenin tercihinde büyük rol oynamaktadır (Demirdirek, 2007 ve Keough, 2003 akt. Erdoğdu, Toksöz, 2013: 12).

Alanda istihdam edilen göçmen kadınlara ilişkin yapılan araştırmaların büyük bir kısmı İstanbul'da gerçekleşmiştir. Bu araştırmalar bize göçmen kadınların konumlandıkları enformel işgücü piyasasında tesadüfen değil özellikle belirli çalışma alanlarına yerleştiklerini göstermiştir. Bu bakımdan göçmen kadınların yoğunlaştıkları alanlardan biri bakım/temizlik işleri gibi emek yoğun hizmet işleridir. Öte yandan tekstil atölyeleri turizm, eğlence ve seks sektörü göçmen kadınların iş bulabildikleri alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Toksöz, Erdoğdu, Kaşka, 2012: 84). Ancak "ev içi hizmetleri dünyanın diğer pek çok ülkesinde olduğu gibi, Türkiye'de de yaygın bir istihdam alanı iken, gene dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi, Türkiye'de de ev işçilerinin sayılarına ilişkin yeterli istatistikler bulunmamaktadır" (Erdoğdu, Toksöz, 2013: 12).

2.4. Uluslararası Bakım Göçü ve Niteliği

"Uluslararası göç, ne geç 20.yüzyılın ne de sömürgecilik ve kapitalizm olarak vücut bulan modernitenin bir icadıdır. Göçler erken dönemlerinden bu yana insanlık tarihinin birer parçası olmuştur" (Castles, Miller, 2008: 7). İnsanlık tarihini pek çok köklü değişim ve dönüşüme uğratan sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal yapılar göç olgusunun sebeplerinin ve yapısındaki değişimlere büyük bir etki etmiştir. Öyle ki tarihsel gelişmeler akabinde oluşan değişimler göç sürecini daha da karmaşık ve çok katmanlı bir biçime sokmuştur. Bu anlamda son dönemde özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen küreselleşme olgusu ile göç olgusunun yapısı da değişmiş ve daha da derinleşmiştir (Köşk, Özbek, 2017:248). Küreselleşme, göç sürecinden başlayıp

göç edilen ülkeye yerleşme sürecine kadar etkili olabilmektedir (Çağlayan, 2006: 88-89).

Özservet'e göre göç olgusu dünya çapında artık bütün coğrafyayı etkisi altına alan bir konudur, *"Ülkeler ya göç veren, ya transit göç rotası ya da göç alan ülke olarak bu hareketlerden etkilenmeye devam etmektedirler. Göç alan ülkede aktif işgücü pazarı var oldukça ve göç veren ülkeyle alan ülke arasında gelir farklılıkları büyüdükçe göç mutlaka devam edecektir"* (Özservet, 2015: 41). Günümüzde ise uluslararası düzeyde göçmen hareketliliğinin yüksek oranını sığınmacılar, mülteciler, emek göçü oluştursa da eğitim amaçlı veya evlilik maksadıyla göç yollarına düşen göçmenler de az değildir (Akkuzu, 2015: 21). Ayrıca bugün dünyadaki 257.7 milyon uluslararası göçmenin %48.4'ünü kadınlar oluşturmaktadır (IOM)[8]. Bu sayılar kadınların tarihte hiç görülmediği kadar göç olgusunun içinde yer aldığını göstermektedir.

Köşk ve Özbek (2017: 257) makalelerinde göç olgusunu kapitalizm ile birlikte ele alınması gerektiğini belirtmektedirler. Onlara göre, "kapitalizm, ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar uzanan yaklaşık beş yüz yıllık süreçte çok kez değişime uğramış olsa da, bu değişimlerden en önemlisi 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanmıştır. Bu denli önemli ve tüm toplumları yakından ilgilendiren küreselleşme, kuşkusuz uluslararası göçü de etkilemiş, hatta derinleştirmiş ve karmaşıklaştırmıştır". Kapitalizmin bu yeni evresinde göç hareketleri de hız kazanmış ve gitgide yeni uluslararası iş bölümü çerçevesinde küresel anlamda yedek emek gücü ordusunun temel kaynağını oluşturmaktadır (Akkuzu, 2015: 25). Akkuzu'ya göre (2015: 26) bugünlerde karşımıza çıkan uluslararası göç sürecinin kökleri *"...tarihsel sömürgeciliğin yarattığı işbölümüne"* dayanmaktadır. Göç olgusunun çekim merkezi ekonomik refahın mekânı iken göçün kaynağını ise halen büyük ölçüde üçüncü dünya[9] ülkeleri oluşturmaktadır.

[8]https://migrationdataportal.org/?i=stock_abs_&t=2017, erişim tarihi 21.09.2018

[9]Akkuzu 'Güney' ülkeleri demiş, ben üçüncü dünya ülkeleri demeyi tercih ettim.

"Gelişmiş ülkeler, özellikle sağlık, eğitim, enformasyon teknolojisi, mühendislik ve yönetim alanlarında yüksek nitelikli emek gücünü çekmek için rekabete tutuşurken; alt yüklenicilik uygulamalarının yaygın olduğu geçici istihdama dayalı temizlik, yemek, inşaat, tekstil, hazır giyim endüstrileri de düşük nitelikli göçmen işçileri istihdam etmektedirler" (Akkuzu, 2015:25).

Göç olgusunun işlevi tarihte de görüldüğü üzere günümüzde de işgücünü olabildiğince düşük maliyete sağlamaktır. İşgücüne olan talep kapitalist birikim sürecinin yayılmacı niteliği ve işverenlerin işgücü maliyetlerini düşük tutma isteği nedeniyle kapitalist dünya sisteminin gelişiminin değişmeyen unsurunu oluşturur. İşgücü arzı yetersiz ise veya esneklik, ucuzluk gibi kriterler yerine getirilmiyor ise çıkış yolunu göçmen emek sunar (Toksöz, 2006: 15).

Bu bağlamda dünyada hız kazanan göç hareketleri açısından Doğu Bloku'nun dağılmasıyla yaşanan ekonomik ve politik çöküş akabinde bağımsızlığını ilan eden birçok ülkeden pek çok kişinin dünyanın farklı yerlerine göç etmesi önem taşımaktadır (Toksöz,2006, akt. Ulukan, 2015: 31-32). 1990 sonrasında, Doğu Bloğu ülkelerinin küresel emek göçüne eklemlenmesi, Ortadoğu ve Asya ülkelerinde gelişen siyasi ve askeri sorunlar da bu süreci hızlandırmıştır.

2.4.1. Göç Alan Ülke Olarak Türkiye

Erken dönemde sanayileşen batı ülkelerine nazaran Türkiye'nin sanayileşme sürecine daha geç geçiş yapması nispeten daha sanayileşmiş batılı ülkelere göçmen işgücü vermesinde büyük bir payı vardır. Dolayısıyla uluslararası göç özellikle emek göçü süreci içinde Türkiye daha çok göç veren ülke olarak yerini almıştır. 1950 senelerinde öncelikli olarak Türkiye'den Batı Avrupa'ya başlayan emek göçü süreci

zamanla göç edilen coğrafi alan genişlemiştir ve göç etmiş olan bu Türk göçmenleri "gurbetçiler" olarak anılmaktadırlar (Erder, 2007, akt. Demirdizen, 2013:328).

Ancak Türkiye'de 1980'lerden başlayarak "düzensiz göç" diye tarif edilen dışgöç hareketleri ile karşı karşıya kalmaya başlamıştır. Özellikle, Avrupa ülkelerini hedef alan transit göçmenler için Türkiye önemli bir konuma sahiptir. Son yıllarda ise Türkiye'nin transit bir ülke olmanın yanı sıra emek göçünün de hedef ülkesi konumuna geldiği görülmektedir. Türkiye'deki göç hareketi son derece heterojen niteliğine sahip olup günümüzde en çok yüzdeyi transit göçmenlerin, sığınmacıların ve mültecilerin oluşturduğunu arkasından da emek göçünün geldiğini söyleyebiliriz.

Türkiye'ye iş amacıyla gelen erkek göçmenler gibi kadın göçmenler de uyruk, din, etnik grup, sosyo-ekonomik durum açısından son derece heterojen bir nitelik göstermektedir. Göçmen işçi kadınlar ağırlıklı olarak ev içi hizmetleri; bakım (çocuk, yaşlı ve hasta bakımı), temizlik olmak üzere imalat sektörü, konfeksiyon atölyeleri, eğlence sektörü, sağlık sektörü ve seks endüstrisi alanlarında istihdam edilmektedirler (Kaşka, 2007:225-226; Gökbayrak, 2009: 23).

Sovyetler Birliğinin dağılması ile Türkiye'de emek göçü artış göstermeye başlamıştır. Bu bakımdan bu sürecin Türkiye'de kadın emek göçünün belirginleşip gelişmesinde bir dönüm noktası olduğunu belirtmekte yarar var (Demirdizen, 2013:329). Kaşka'ya (2007: 230) göre Sovyetler Birliğinin çökmesinin ardından gelişen şiddetli yoksulluk ve işsizlik uluslararası göç sürecinde özellikle kadınların hızla artmasındaki nedenler olarak açıklamaktadır. Sovyetler Birliğinde kadınlar "tarım, büro işçiliği, hafif sanayi, sosyal hizmetler ve eğitim" gibi alanlarda istihdam edilmişlerdir. Sovyetler Birliğinin dağılmasının akabinde bu ülkelerin kapitalist üretim sistemine geçilmesi daha önce özellikle kadınların istihdam edildikleri sektörlerin diğer sektörlerden daha çok etkilenmesine neden olmuştur. Burada belirtilmesi gereken ise

Sovyetler döneminde kadınlar, işgücü piyasası ve eğitimde daha eşit bir konumdaydılar. Kadınların kendilerini yeterli, bağımsız ve erkeklerle eşit görmeleri ve daha özgürce karar verebilmeleri daha sonra göç sürecinde etkisini göstermiştir (Gal ve Kligman, 2000'den akt. Erder, 2011: 188).

Türkiye'ye göç eden işçi göçmenler arasında Türkçe biliyor olmasalar da kolay bir şekilde Türkçe öğrenebilen gruplar ağırlık göstermektedir. Daha rahat bir şekilde Türkçe konuşabilen Bulgaristan Türkleri, Moldova'dan gelen Gagavuz Türkleri, ayrıca, literatürde Türki Cumhuriyetler olarak ele alınan Orta Asya ülkeleri: Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dan gelen göçmenler Türkçeyi kolayca öğrenmektedirler ve dil bilmemeleri bu ülkelerden gelen göçmenler için bir engel yaratmamaktadır.

Son gelişmelere bakarak Türkiye'ye Post-Sovyet, Doğu Blok'u ülkelerinden başlayan göçün bugünlerde Post-Sovyet Orta Asya ülkeleriyle devam ettiğini söyleyebiliriz. Türkiye'ye göç veren Orta Asya ülkelerden biri de Kırgızistan'dır. Özellikle son birkaç yıldır Türkiye'de Kırgız göçmen kadın işçilerinin ev hizmetleri ve bakım sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir. Bakım sektörü heterojen bir yapıya sahip olup gelen göçmen kadınları en başta çocuk olmak üzere yaşlı ve hasta, engelli bakımını üstlenmektedirler. Ayrıca temizlikçi olarak evin bakımını da üstlenen göçmen Kırgız kadın işçilerinin sayısı da az değildir.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 2017 yılında yayınladığı rapora göre 4007'si kadın 2352'si erkek olmak üzere toplam 6359 Kırgızistanlı süreli çalışma izniyle Türkiye sınırlarında çalışmaktadırlar. Öte yandan Türkiye sınırlarında turistik oturma izni ile yani kayıt dışı çalışan Kırgız göçmen kadınların sayısı çalışma izni ile çalışanların iki üç katını oluşturduğu tahmin edilmektedir. Bunun dışında diğer Post-Sovyet ülkelerinden 3087'i kadın 760'ı erkek toplam 3847 Türkmenistanlı, 2032'i kadın 433'ü erkek toplam 2465 Özbekistanlı, 6528'i kadın 1689'u erkek toplam 7317

Gürcistanlı, 1090'nı kadın 146'sı erkek toplam 1236 Moldovalı, 1811'i kadın 579'u erkek toplam 2390 Rus, 4640'ı kadın 1120'sı erkek toplam 5760 Ukraynalı, 943'ü kadın 409'u erkek toplam 1352 Kazakistanlı Türkiye'de istihdam edilmektedir (Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2017).

2.4.2. Göç veren ülke olarak Kırgızistan

Endüstrinin düşük olduğu Kırgızistan'da temel ekonomik faaliyetin kırsal alanlarda tarım ve hayvancılık sektöründe gerçekleşmesi söz konusudur. Kentsel alanlarda ise hizmet sektörü ön plana çıkmaktadır. Durum böyle olunca kaçınılmaz olarak iç ve dış göç hareketleri kendini göstermektedir (Beşirli, Geri, Ünal, Aksoy 2017: 239).

Bağımsızlığını 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması ile elde eden Kırgızistan hem ekonomik ve siyasal, hem de sosyal ve kültürel alanlarda etkisi günümüze dek süren çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Ergeshkyzy'na göre (2018) 1990'larda Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla ve yeniden yapılanma anlamına gelen "Perestroyka Sistemi"nden dolayı Kırgızistan'da göç olgusu, üç şekilde devam etmiştir: Bunlar Slav Rus halkının ülkeden ayrılması, yerli halkın köylerden şehre taşınması ve yurtdışına yönelik işgücü göçüdür (Ergeshkyzy, 2018:40).

Ülkedeki ulus ötesi hem nitelikli hem niteliksiz emek göçü, başta işsizliğe neden olan ekonomik istikrarsızlığın birer sonucu olarak başlamış ve günümüze dek devamlılığını sürdürerek normale dönüşmüştür.

Bilindiği gibi göçe yol açan faktörler yerel şartlara göre değişiklikler söz konusudur. Ancak Kırgızistan'da egemenliğini aldığı günden bu yana devam etmekte

olan göç hareketinin en önde gelen faktörlerin yoksulluk, işsizlik ve geçim sıkıntısı olduğu görülmektedir. Kırgızistan Milli İstatistik Komitesinin 2016'daki verilerine göre, Kırgızistan halkının ortalama olarak %32'si yoksuldur, yani her üç kişiden biri normal yaşam standartlarının altında hayat sürdürmektedir. 1 milyon 557 bin kişi ise açlık tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Her beş çocuktan 2'si yoksul ailede büyümektedir. Eğer çalışan göçmenler tarafından ülkeye para gönderilmezse, yoksulluk oranı daha yükselerek %38'i bulacaktır. Yurtdışından yakınları tarafından gönderilen paralar, açlık sınırındaki 360 bin vatandaşı bu durumdan kurtarmaktadır[10] (akt. Ergeshkyzy, 2018: 40).

Günümüzde ulus ötesi göç Kırgızistan'daki neredeyse her bir ailenin kapısını çalmış durumdadır. Gelişen teknoloji sayesinde kurulan sosyal ağlar emek göçünün her geçen gün artmasına katkı sağlamakta ve zincirleme göç halinde kendi içinde halkalar oluşturarak yaygınlaşmaktadır. Zincirleme göç Kırgız göçmenlerinin öncelikli olarak göç sürecinde başvurdukları ve izledikleri bir tür yoldur.

Kırgızistan vatandaşları Rusya başta olmak üzere Kazakistan, Avrupa, ABD, Güney Kore, Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye gibi birçok ülkede çeşitli sektörlerde çalışmaktadırlar. Göç edilen ülkeler arasında en başta Rusya ve Kazakistan olsa da son zamanlarda özellikle genç ve orta yaş kadınların tercihi Türkiye'den yanadır. Bu durum Kırgızistan'daki göç rotasının Türkiye'ye yönelik olarak değiştiğinin bir göstergesidir.

Göç edilen ülkelerin başında Rusya'nın olması hiç şaşırtıcı değildir. Çünkü *"göç veren ve alan iki ülke arasında göçten önce tarihsel, politik ve sosyal birçok ilişkiler mevcut ise göçün gerçekleşme olasılığı çok daha yüksektir. Bu ilişkinin temeli, sömürgecilik dönemine ve sömürge ilişkilerine, ticari ve mali ilişkilere, siyasal ve kültürel bağlara ya da siyasal nüfuz ve askeri işgale de dayanabilir"* (Güllüpınar 2012: 77). Bu bağlamda Post Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin ortak geçmişe sahip

[10]https://ru.sputnik.kg/Kyrgyzstan/20161017/1029791532/statistika-o-bednyh-kyrgyzstancah.html

olmaları, ayrıca Rusçanın, Sovyetler Birliğinin ortak dili iken bağımsızlıktan sonra diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi Kırgızistan'da[11] da canlılığını sürdürmesi Rusya'ya olan göçün temel sebepleri arasındadır.

Nitekim 2014 yılında Kırgızistan Çalışma, Göç ve Gençler Bakanlığının Rusya'da gerçekleştiren araştırmasında (2014: 24) Kırgızistan'dan Rusya'ya giden işgücü göçmenlerinin %53'ünün Rus dilini en iyi düzeyde, %38'inin ihtiyacını görebilecek düzeyde ve %8'inin ise zayıf düzeyde bildiği tespit edilmiştir. Buradaki göçmen Kırgızlar, Rusya'da bulunan Orta Asya'dan gelen diğer komşu ülke göçmenlerine göre bu konuda en ön sıradadır (Ergeshkyzy, 2018: 41). Bu yüzden de Rusya'ya göç Kırgızistanlılar için dil açısından bir avantajdır. Bunun yanı sıra ülkeler arasındaki ikili ilişkiler de göç olgusunu beslemektedir.

Diğer yandan Türkiye'nin yeri Kırgızistan için ayrıdır. Kırgızistan bağımsızlığını ilan ettiğinde ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Ayrıca Kırgızistan'ın bağımsızlığından bu yana diğer ülkelerin yanı sıra Türkiye, ülkede çeşitli sektörlerde yatırım yapmış, okul ve üniversiteler açmış ve ülkeler arasında sıcak ilişkilerin meyvesi olarak 1990'ların ortalarından itibaren eğitim amaçlı göç başlamıştır. İş amaçlı göç için Türkiye'nin tercih edilmeye başlamasındaki ana etken Kırgızistan ve Türkiye arasında yapılan ikili anlaşma sonucu 10 Şubat 2012 tarihinde 3 ay vizesiz rejimin yürürlüğe girmesidir[12]. Ayrıca 9 Nisan 2018 tarihinde iki taraflı imzalanan anlaşmalar, *"Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgız Cumhuriyeti arasında Sosyal Güvenlik Anlaşması"* ve *"Türkiye*

[11] Rusça, Kırgızistan'ın resmi dillerinden biri olarak kabul edilmesi, ülkede farklı etnik grupların iletişim aracı olarak Rusçayı tercih etmesi ve diğer bir takım nedenlerden dolayı gündelik hayatta hala canlılığını yitirmemiştir

[12] http://old.kabar.kg/tur/society/full/5711

Cumhuriyeti ile Kırgız Cumhuriyeti arasında Sosyal Güvenlik Anlaşmasının Uygulanmasına İlişkin İdari Anlaşma"[13] göç olgusunu besleyecek niteliktedir.

Kırgızistan bağımsızlığını aldığından bu yana 1 milyondan fazla Kırgız gelir peşinde yurt dışında göçmen işçi olarak çalışmakta; bunun yaklaşık 700 bin Rusya'da göçmen işçi istihdam edilmektedir[14]. Kırgızistan Milli İstatistik Kurumu'nun 2018 yılındaki resmi kayıtlarına göre Kırgızistan uyruklu işçi sayısı Rusya'da 640 bin, Kazakistan'da resmi kayıtlarda 65 bin, kayıt dışı olanların sayısı 100 bin civarındadır. Bu sayı Türkiye'de 30 bin, ABD'de ise 15 bin kişiye ulaşmıştır (Zhooshbekova, 2014, akt. Ergeshkyzy, 2018: 40). Ancak uzmanlar, yurtdışında çalışan Kırgız göçmen sayısının hafife alındığı bununla ilgili net bir verilerin olmadığı ve göçmenlerin sayısı daha fazla olabileceği konusunda hemfikirdir (Fidh, 2016:9).

Göçün kadınlaşması dünya çapında olduğu gibi Kırgızistan'da da kendini ciddi bir şekilde göstermektedir. Fidh'ın 2016 yılında yayınladığı raporda, Rusya'da çalışan Kırgız göçmenlerin yaklaşık %40'ını kadınlar oluşturmaktadır. Buna kıyasla, Tacik ve Özbek kadınların, ilgili ülkedeki toplam göçmen sayısının %20'sinden azını oluşturmaktadır (Fidh, 2016: 22). Türkiye'de ise resmi sayılara göre yukarıda da belirtildiği üzere 6359 göçmen çalışanın 4007'ni kadınlar oluşturmaktadır.

[13] https://orhaajans.com/kirgizistan-turkiye-sosyal-guvenlik-anlasmasi-nasil-uygulanacak/ erişim tarihi, 14.05.2019

[14] Ministerstvo Truda, Migracii i Moldezhi Kyrgyzskoi Respunliki, Edinyi Doklad Po Migracii v Kyrgyzskoi Respublike, Bishkek,2014, s.11

III. BÖLÜM

3. BULGULAR VE ANALİZ

3.1. Demografik ve Sosyo-Kültürel Bilgiler

Araştırmanın bu bölümünde araştırma kapsamında görüşülen Kırgız göçmen kadınların demografik ve sosyo-kültürel bilgilerinin analizine yer verilmiştir.

Son birkaç yılda Ankara sokaklarında kadın profilinin çeşitlendiğini gözlemleyebiliriz. Özellikle, hafta sonları Kızılay Meydanı, Güven Park ve etrafı göçmen kadınlar tarafından tercih edilen mekânlar haline gelmiştir. Ankara'nın orta sınıf ailelerinde özel hizmet vererek yatılı olarak çalışan bu göçmen kadınlar, Gürcü, Özbek, Kazak, Kırgız olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. Kadınların verdikleri hizmetler işveren ailelerin arz ve taleplerine göre değişim göstermektedir. Dolayısıyla ev içi hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların kimi çocuk bakıcısı, kimi yaşlı veya yaşlı hasta bakıcısı ya da temizlik yaparak evin bakıcısı olarak çalışmaktadırlar.

Bu araştırmanın odağını ev içi hizmetlerinde yatılı olarak çalışan Kırgız göçmen kadınları oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışmanın diğer ev içi hizmetlerde çalışan kadınları konu alan çalışmalardan farkı, bu çalışmanın ev içi hizmetlerde çalışan kadınların duygusal emeğine odaklı bir çalışma olmasıdır.

Araştırma kapsamında toplam 19 kadın ile görüşülmüştür. Görüşülen kadınların hepsi Kırgızistan vatandaşı olup 1'i (Özbek) hariç hepsi Kırgız'dır. Görüşme yapılan Kırgız göçmen kadınların hepsi ev içi işlerinde çocuk, yaşlı, yaşlı hasta, ev bakıcısı olarak çalışmaktadır. Görüşülen kadınların yaş aralığı 21 ile 55 yaş arasında değişim göstermektedir.

Tablo 1: Görüşmecilerin Yaş Dağılımları

YAŞ	**SAYI**
20-29	7
30-39	3
40 ve üzeri	9
TOPLAM	**19**

Özellikle araştırma konusu bağlamında yaş değişkeninin bir etkisi olup olmadığını anlamak açısından farklı yaş gruplarındaki kadınlarla görüşülmüştür. Yapılan görüşmelerde 20-29 aralığındaki yaş grubunun daha çok temizlikçi/hizmetçi ya da çocuk bakıcısı olarak çalıştıkları 30 yaş ve üzeri grup kadınların daha çok yaşlı veya yaşlı hasta bakıcısı olarak çalıştıkları gözlenmiştir. Çalıştıkları işlerin özellikle tercih edilip edilmeme konusu aşağıda yer almıştır. Görüşmeye katılan kadınların 1'i dul, 2'si medeni durumundan bahsetmek istemeyen, 4'ü evli, 5'i bekâr ve 7'si boşanmış olduğu görülmektedir. Evli veya bekâr kadınlara nazaran boşanmış kadınların fazla olması dikkat çekmektedir. Görüşülen Kırgız göçmen kadınların büyük çoğunluğunun çocukları olup, kadınların çocuk sayıları ise 1 ile 4 arasındadır.

Tablo 2. Görüşmecilerin Medeni Durumları

MEDENİ DURUM	SAYI
EVLİ	4
BEKÂR	5
BOŞANMIŞ	7
DUL	1
Yanıt Vermeyen	2
TOPLAM	**19**

Görüşmeye katılan Ankara'daki evlerde özel hizmet vererek çalışan Kırgız göçmen kadınlar, Kırgızistan'ın farklı illerinden gelip Ankara'da ortalama 2-3 yıldır (en az 2 ay en çok 5,5-6 yıl) ikamet etmektedirler. Katılımcı kadınların neredeyse hemen hemen hepsi eğitimli olup, büyük bir çoğunluk (12) üniversite, dördü ortaokul, üçü yüksekokul mezunlarıdır. Dolayısıyla görüşülen çoğu Kırgız göçmen kadın toplumsal statü açısından değer biçilen profesyonel meslek sahipleridir. Kadınların yüksek eğitimli olması Sovyetler Birliği'nin eşitlikçi eğitim politikasının mirası olarak yorumlayacak olursak yanılmayacağımızı düşünüyorum.

Görüşmecilerin eğitim durumlarına ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

Tablo 3: Görüşmecilerin Eğitim Durumları

EĞİTİM DURUMU	SAYI
ORTAOKUL	4
LİSE	-----
YÜKSEKOKUL	3
ÜNİVERSİTE	12
TOPLAM	**19**

Yapılan görüşmelerde Kırgız göçmen kadınlarının büyük bir kısmının üniversite mezunu ve meslek sahipleri olmalarına rağmen kendi meslekleri dışındaki işlerde çalıştıkları anlaşılmıştır. Zira aralarında uzunca süre kendi mesleklerini yapan kadınlar da vardır. Kırgız göçmen kadınlarının memleketlerinde çalıştıkları süre 1 yıl ile 25 yıl arasında değişir; ortalama çalıştıkları süre 8,02 yıldır. Bunun yanı sıra Türkiye'de ev içi işlerde çalıştıkları süre ise 2 ay ile 5,5 yıl arasında değişmektedir. (Görüşmeye katılan kadınların çalışma durumlarıyla ilgili veriler EK 2'de yer almaktadır.)

Araştırma esnasında görüşülen Kırgız göçmen kadınların bildikleri diller arasında ana dilleri olan Kırgızca haricinde hemen hepsi Rusçayı da iyi bilmektedirler ki, görüşülen kadınların birkaçı kendilerini Rusça daha iyi ifade ettiklerinden bu kadınlarla görüşme Rusça yapılmıştır. Bunun yanı sıra üniversite okumuş kadınlar arasında okudukları bölümleri gereği Fransızca ve İngilizce bilenler de vardır. Kadınların 1'i hariç hepsi Türkiye'ye gelmeden önce Türkçe'yi hiç bilmediklerini belirtmişlerdir. Türkçe'yi hiç bilmeyen kadınlar için dili öğrenmek kişinin öğrenme becerisine göre en kısa 2-3 ay, en uzun 1-1,5 sene gibi zaman almıştır. Dikkat çekici nokta ise Kırgız kadınların dil, öğrenmek için herhangi bir kursa gitmeden kendi imkânlarıyla öğrenmeleridir. Görüşmelerde elde edilen bilgilere göre işçi kadınlar

Türkçe'yi öğrenmede büyük oranda kitle iletişim araçlarından yararlandıkları anlaşılmıştır:

> "Türkçe bilmiyordum. Nasıl öğrendiğimi söylersem gülersiniz. Çizgi filmleri izleyerek öğrendim. Dil öğrenmek benim için çok zor olmadı." (YB/YHB7)

Ayrıca kadınların dil öğrenmesinde çalışmaya başladıkları işveren ailedeki bireylerin yardımı da büyüktür.

> "Türkiye'ye geldiğimde hiç Türkçe bilmiyordum. Dil bilmemem iş bulmamda herhangi bir engel oluşturmadı. Çünkü ben geldiğim (2015 senesinde Türkiye'ye gelmiş) senelerde şu anda olduğu gibi 'dil bilmeli' ya da 'yemek yapmayı bilmeli' gibi şartlar yoktu. İşverenler biraz tolerans gösteriyorlardı ve zaman içinde aile içinde öğretiyorlardı. Benim durumumda öyle olmuştu. Baktığım 'anne' birçok şeyi bana kendisi öğretti." (YB/YHB3)

Kendisi Fransızca Dil ve Edebiyat bölümünden mezun olan, 27 yaşındaki ÇB1, çalışmaya başladığı aile Fransızca bildiğinden ilk başlarda iletişimi Fransızca sağladığını belirtmiştir:

> "Dil açısından çok zorlandığımı söyleyemem ve herhangi bir sorunla da karşılaşmadım diyebilirim. En önemli nokta çalıştığım ailede 'abla' Fransızca biliyordu ve bilmediğim kelimeleri, konuları ona Fransızca soruyordum o da bana Türkçesini söylüyordu. Türkçeyi hızlı öğrenmemdeki bir başka etmen de baktığım kız sayesinde oldu diyebilirim. Onunla oyun oynarken 'bu ne? O ne?' diye ona sorular sorarak öğreniyordum. Mesela ona patatesi göstererek 'bu ne?' diye sorduğumda onun patates olduğunu söylüyordu." (ÇB1)

Bu bilgilere dayanarak görüşülen kadınların her birinin dil öğrenmek için sözlük kullanma, kelimeleri kâğıda not alma, Türk dizileri ve çizgi film (pepe) izleme gibi kendilerine uygun farklı yöntemler geliştirdikleri anlaşılmaktadır.

Ancak dil bilmeme kadınların iş bulamama, gündelik hayatta iletişim sağlayamama gibi konularda zorluklar yaşamalarına neden olmuştur. İşe alınıp dil bilmediği için ve işverenin kendisine ne söylediğini anlamayıp 3 dakika içinde işinden kovulan görüşmeci YB/YHB1 şunları söylemektedir:

> "Türkçe bilmediğim için çok zorlandım. İş ararken ve günlük hayatta iletişim kurmakta dil bilmemem benim için ciddi bir engel oluşturdu. Örneğin, ilk başta çalışmaya başladığım işte dil bilmediğimden kadının bana ne dediğini anlayamayınca 3 dakika sonra işten atılmıştım. Daha sonra temizlikçi olarak 3 katlı villası ve 3 oğlu olan bir ailede temizlikçi olarak çalışmaya başladım ve orada bana söylenenleri anlamıyordum. Orada bir buçuk ay çalıştıktan sonra aynı sebepten dolayı o işten de ayrılmak zorunda kaldım." (YB/YHB1)

Ev içi hizmetleri iletişimi yoğun bir şekilde gerekli kılan işlerdendir. Kırgız göçmen kadınlar açısından dil bilmemek toplumda ve çalışacakları evlerde adaptasyon sürecinde kendince zorluklar doğurmaktadır. Dil bilmeyen birisini evinde çalıştırmak işveren bakımından da zorluk içermektedir. Ancak yerli ev içi çalışanı kadınlara nazaran Kırgız göçmen kadınlar, ev içi hizmetini daha az maaşa, sigortasız ve en önemlisi de yatılı olarak sunmaları nedeniyle işverenlerin tercihi bu göçmen kadınlardan yana olmaktadır.

3.2. Göç Süreci: Kırgız Göçmen Kadınların İzinden

Büyük resme bakabilmek adına ev içi hizmetlerinde çalışan Kırgız göçmen kadınların Türkiye'ye gelmeden önceki durumlarından, yani olaya göç kararının alınmasından başlayıp bu süreç içinde karşılaştıkları sorunlara tek tek bakmamızda yarar vardır.

3.2.1. 'Başka Çarem Yoktu': Türkiye'ye Göç Etme Kararı ve Nedenleri

Araştırma kapsamında görüşülen kadınlara göç etme kararına nasıl vardıkları ve neden Türkiye ve Ankara'yı tercih ettikleri sorulmuştur. Öncelikle görüşmeye katılan

tüm kadınlar Türkiye'ye çalışma amaçlı geldiklerini dile getirmişlerdir. Göç kararını almak için aileleri ile bir araya gelip konuşan kadınlar, en nihayetinde Türkiye'ye göç kararının kendilerine ait olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin, görüşmeci ÇB2, Türkiye'ye çalışmaya gelme kararının kendine ait olduğunu ve ailesine Türkiye'ye uçak biletini aldıktan sonra haber verdiğini söylemiştir. Karar alıp daha sonra aile bireylerine bildirdiklerini, aile tarafından karşı çıkılan durumlarda onları ikna ettiklerini belirten kadınlar bir özne olarak kararlarında daha bağımsız gözükmektedirler.

> "Eşim ikimiz konuşup karar verdik. Eşim sağlığımın iyi olmadığını ve dayanamayacağımı söylemişti. Türkiye'ye gelip, deneyip görüyüm olmadı geri dönerim diye kararımı söyleyince eşim karşı çıkmadı." (YB/YHB5)

> "Babam vefat etti. Tam o sırada Üniversiteden mezun olmuştum. Memlekette turistik bir acentede çalışıyordum daha iyi bir iş bulamamıştım. Ablam engelliydi. Anneme yardım etmek için çalışmam gerekirdi. Annemin endişelerine rağmen onu ikna ederek Türkiye'ye gelmeye karar verdim." (ÇB2)

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının akabinde bağımsızlığını ilan eden Kırgızistan'da giderek artan İslamizasyona ve ataerkil yapıya rağmen Kırgız kadınların kendi hayatlarına dair özgürce karar alabilmeleri şüphesiz Sovyetler Birliği'nin daha cinsiyet eşitlikçi politikalarının bir sonucudur.

Kırgız kadınlarının eğitim düzeylerinin yüksek ve meslek sahibi olmalarına rağmen Türkiye'de statüsü düşük, hiçbir güvencesi olmayan ev içi işlerinde çalışmak için göçmen olarak mecburen gelmelerinin sebebi; ülkelerindeki geçim kıtlığı, işsizlik, kredi borçları ve daha iyi hayat için ileriye dönük para biriktirme gibi ekonomik sebeplerdir. Mecburi diyorum çünkü yapılan görüşmelerde kadınların çoğu yurt dışına gidip çalışmaktan başka çare görmediklerini belirtmişlerdir.

> "Göç yollarına düşmemin en önemli sebebi evliliğimin bitmesi, ailemin parçalanması diyebilirim. Sonra öğretmen maaşıyla hayat sürdürmek zor olmasından kaynaklı, yani ekonomik nedenlerden dolayı buralara çalışmaya geldim." (YB/YHB1)

Elbette kadınların düştükleri ekonomik zorluklar birbirinden farklıdır. Nitekim birisi için durum hayati iken; geçim kıtlığı, çocuğunun geçimi, çocuğunu okutabilmek, kredi borçlarını ödemek gibi; diğeri için keyfi olmasa da en azından daha rahat bir durum söz konusu olabilmekte; evin tadilatı için para biriktirme, araba almak, ya da ileriye dönük para biriktirme gibi. Örneğin, görüşmeye katılan Kırgız göçmen kadınların özellikle boşanmış olanların her birinin en az birer çocuğu vardır. Eski eşlerinden herhangi bir yardım ya da nafaka almadıklarından çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılamak, onları geçindirebilmek ve okutabilmek, çocuklarının geleceği için en azından küçük bir birikim yapabilmek adına göçmen işçi olarak Türkiye'ye gelmiş bulunmaktadırlar.

> "Hamileydim ve boşanmıştım. Baba evine geri dönmüştüm. Doğum yaptım. Ailecek ekonomik sıkıntı içindeydik, bebeğimin ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanıyordum. Bebeğim altı aylık iken anne ve babama bırakarak Türkiye'de ev çalışanı olarak çalışan teyzem aracılığıyla Türkiye'ye gelmeye karar verdim. Ailem destekledi. Böylece buraya gelmiş oldum." (ÇB5)

Aynı şey evli olup çocuk sahibi olan kadınlar için de söylenebilir. Zira evli kadınlar eşleri işsiz olması ya da maaşlarının çok az olması yüzünden ya da ailedeki geçimsizlikten dolayı eve ek gelir sağlamak amacıyla Türkiye'ye çalışmak için geldiklerini belirtmişlerdir. Örneğin memleketinde girişimci olup, güzellik salonu işletmiş ancak işi yürümeyince Türkiye'ye gelip yaşlı hasta bakıcısı olarak çalışan YB/YHB5 çocuklarının büyüdüğünü, eşinin ve kendisinin aylık kazançlarının çocuklarının temel ihtiyaçlarını ve okul masraflarını tam karşılamadığını, ekonomik sıkıntının üstesinden gelebilmek için Türkiye'ye gelip çalışmaya başladığını belirtmektedir. Nitekim, yapılan görüşmeler sonucu birçok kadının Türkiye'de ev içi işlerinde çalışarak kazandıkları paranın ailelerinde tek gelir olduğu anlaşılmıştır.

Durum hayati olsun ya da olmasın Kırgızistan'daki ekonomik istikrarsızlıktan dolayı göç yollarına düşen kişilerin aileleri parçalanmakta, anne baba başka ülkede bir

göçmen işçi olarak çalışırken çocuklar sıcak bir aile ortamından uzak ortamlarda büyümek zorunda kalmaktadırlar. Nitekim araştırma sırasında görüşülen ev içi işlerinde çalışan 19 kadından yedisinin 1, dördünün 4, ikisinin 2, birinin ise 3 çocuğu olmak üzere toplamda 14 kadının 16 çocuğu vardır. Görüşmeye katılan kadınlar, Türkiye'ye gelmeden önce çocuklarını aile fertlerine; kendi anne babalarına, kardeşleri, kocası veya akrabalarına bıraktıklarını belirtmişlerdir. Bu kadınlar, çocuklarının geçimini sağlayabilmek, onları okutabilmek için çocuklarını anne sevgisinden ve şefkatinden yoksun bırakarak birkaç bin kilometre uzakta başka bir ülkede başka birinin çocuklarına sevgi, şefkat göstererek güvenle bakmaktalar. Diğer bir deyişle ülkelerindeki hayat şartları Kırgız göçmen kadınları çocuklarını uzak veya yakın akrabalarında, en iyi ihtimal kendi anne babalarının yanına bırakıp dış ülkelerde vasıfsız işlerde zor şartlar altında çalışmaya zorlamaktadır.

3.2.2. Kırgız Göçmen Kadınların Göç Sürecinde Etkili Olan Kanallar

Günümüzde iç veya dış göç olsun göçmenin harekete geçme ve gidilen yeni yere/ülkeye yerleşmeye kadar olan süreçte göçmen ağları büyük bir öneme sahiptir. Yıllar içinde kurulan ağlar göçün sürekliliğini artırarak ve güçlendirerek zincirleme göç yoluyla daha fazla insanın göç etmesini sağlamaktadır. Teknolojinin gelişmesi ise kurulan göçmen ağlarını dolayısıyla zincirleme göçü beslemektedir. Potansiyel bir göçmen için hedef aldığı yere/ülkeye zincirleme göç yani akraba, eş, dost gibi aracı kişiler aracılığıyla göç etmek güven ve kısmen kolay bir göç süreci sunmaktadır.

Araştırma kapsamında Türkiye, Ankara'da ev içi işlerinde çalışan Kırgız göçmen kadınların Türkiye'ye göç etme sürecinde izledikleri yol, etkili olan göçmen

ağlar hakkında bazı sorular sorulmuştur. Yürütülen görüşmelerden kadınların Türkiye, Ankara'ya gelmelerinde zincirleme göçün büyük etkisi olduğu anlaşılmıştır. Nitekim zincirleme göç sürecinde etkili olan faktör çoğu zaman öncü göçmenlerin yurtdışında çalışarak memleketlerinde elde ettikleri araba veya ev ya da yapılan küçük yatırım olsun bir başarı niteliği taşımakta olup potansiyel göçmen için bir özendirici güç olmaktadır. Göç sürecini deneyimleyen ve yurt dışında çalışan biri, memleketlerindeki potansiyel göçmen tanıdıklarına yurt dışına göç etme konusunda bir köprü olabilmektedir. Dolayısıyla kadınların yurt dışında çalışma fikri de çevresindeki tanıdık, arkadaş veya akrabalarının pratiğine dayanmakta olup çalışmak için Türkiye, Ankara'yı tercih etmelerindeki en büyük sebep de öncü göçmen ağına dayanmaktadır. Tanıdık, akraba, arkadaş, eş dost niteliğindeki bu ağ, kadınların kendilerini daha güvende hissetmelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla aracı kişiler olarak öncü göçmenler, kadınların kendilerini daha güvende hissetmelerine neden olarak onları göç etmelerine teşvik ederek göç kararlarında büyük rol oynamaktadırlar. Görüşmeye katılan Kırgız göçmen kadınların hemen hemen hepsi ya akrabaları veya komşu, tanıdıkları aracılığıyla Türkiye, Ankara'ya göç etmişlerdir.

Ancak Türkiye sınırlarına girer girmez kadınlar, daha göç etme kararını aldıkları anda koydukları hedefe, güdülen ekonomik refaha ulaşmak için iş arayışına girmektedirler. Gelinen bu noktada Türkiye'ye gelmelerine aracı olan tanıdıklar veya akrabalarının elinden çoğu zaman kadınları aracı şirketlere götürmekten başka bir şey gelmemektedir. Dolayısıyla göç sürecinde iş bulma sırasına gelindiğinde özel şirketler büyük rol oynamaktadır. Araştırma sırasında görüşülen Kırgız göçmen kadınların çoğu Türkiye'ye akraba, arkadaş aracılığıyla geldiğini ancak iş bulmak için özel şirketlere başvurduklarını belirtmişlerdir.

> "Arkadaşım aracılığıyla Türkiye'ye geldim ama iş bulmak için şirket hizmetlerinden faydalandım." (YB/YHB3)

> "Göç sürecinde bana yardımcı olan ablamın tanıdığı/komşusu oldu. O da Türkiye'de çalışıyor. Ankara'ya gelince iş bulmak için beni bir şirkete götürdü." (ÇB3)

Kırgız göçmen kadınların Türkiye'ye gelme ve burada iş bulma konusunda büyük bir payı olan şirketler, kadınlara daha da geniş kapsamlı bir hizmet sunmaktadırlar. Şirketler tarafından sunulan bu tür kapsamlı hizmet göç etmek isteyen ancak parası olmayan kadınlar için kolaylık sağlamaktadır. ÇB2, Türkiye'de çalışan bir arkadaşının tavsiyesi üzerine Ankara'ya gelmek için arkadaşının yararlandığı bir şirkete başvurmuş. Şirket, ÇB2'ye Türkiye'ye gelip çalışmaya başlayınca geri vermek suretiyle uçak biletini almış. Ankara'ya gelince arkadaşı o şirkete götürmüş. Şirket iş ayarladıktan sonra iş bulma ve Ankara'ya gelmek için uçak bileti alma hizmetleri için kadından toplam 650 dolar almıştır.

Şirketler göçmen kadınlara Türkiye'ye geldikleri zaman kalacak yerleri olmayınca iş bulana kadar kalacak yer sunuyorlar ya da bazı durumlarda kadınlara çalışmaya başlayınca geri ödenmek üzere Türkiye'ye gelmeleri için uçak biletlerini ayarlamakta ve kadınları hava alanından karşılayıp ofislerine kadar getirmektedirler. Daha sonra işverenlerle görüşme ayarlayıp kadınları evlere ev içi çalışanı olarak; bakıcı veya temizlikçi pozisyonuna yerleştirmektedirler. Elbette bütün hizmetlerin hepsinin ayrı ayrı bedeli olup kadınlar, çalışmaya başlayınca bu bedeli, maaşlarından ödemektedirler. Dolayısıyla ev içi işlerinde çalışan Kırgız göçmen kadınlar daha işe başlamadan şirkete borçlu olmaktadırlar.

> "İlk başta memleketten Türkiye'ye gelmek için uçak biletime 300 dolar, Türkiye'ye gelince de iş buldukları hizmet için 400 dolar toplam 700 dolar para verdim." (YB/YHB6)

Burada üzerinde durulması gereken nokta şirketlerin sadece iş bulma hizmeti için kadınlardan büyük miktarda ücret almasıdır. Kalacak yer ayarlama, vize işlemlerini ayarlama gibi hizmetleri ise ayrı bir ücretlendirmeye tabi kılmaktadır. Nitekim bir şirket

aracılığıyla iş bulan bir Kırgız göçmen kadın verilen hizmete karşılık 1 aylık maaşını, bazı durumlarda da pazarlıklar sonucu maaşlarının yarısını komisyon olarak vermek zorundalar. Bu durumdan yakınan kadınlar bu ücreti ödemekten başka çarelerinin olmadığının altını çizmektedirler. Yoksa aylarca işsiz kalma ihtimalleri yüksektir.

> "Bakın, komisyon almalarına karşı değilim. Elbet verdikleri hizmet, yardım için alacaklar, çünkü işler ancak öyle dönüyor. 50 dolar ya da en fazla 500 lira alsın ama bir maaş, ya da maaşın yarısını almalarına karşıyım. Mesela ben neredeyse her girdiğim iş için şirketlere komisyon ödedim. Bir ay durmadan çalışırsın maaşını eline alıp, böyle sevinmek isterken şirket araya giriyor senden önce patronların elinden alıyor. Bu durum moralimizi çok kötü bozuyor. Toplam 5 işte çalıştıysam onun sadece birine tanıdık aracılığıyla girdiğim için komisyon vermedim. Sadece minnetimi bildirmek amacıyla o arkadaşın eline 50 dolar tutturdum." (YB/YHB6)

Aslında şirketler aldıkları komisyon karşılığı kadınlara 3 kere iş bulmakla yükümlüdürler. Ancak şirketlerin çoğu durumda bu yükümlülüklerini yerine getirmedikleri gözükmektedir. Göç sürecinde aracı şirket veya şahısların göçmen kadınlara olan bu tür yaklaşımları ortadaki güvenin yitirilmesine neden olmaktadır. Görüşme sırasında iş arayan bir önceki işini şirket aracılığıyla bulan temizlikçi olarak T1 işverenleri ile anlaşamayınca işten ayrılmış. Tekrar iş bulması için şirketini aradığında iş ayarlayacaklarını söyleyen şirket, kadının bir dahaki aramalarına cevap vermemiştir. Kadın ortada kaldığını ve artık şirketlere olan güvenini yitirdiğini söylemektedir:

> "Şirketi aradığımda Bodruma gittiğini bir aya kadar orada kalacağını ama bana iş ayarlayacağını söyledi. Ancak tekrar aradığımda telefonu açmadı ve hala da açmıyor. O kadar para almasalar daha iyiydi. Sonuçta çalışan biziz onlar bize sadece iş buluyorlar. Artı onların bulduğu işlerde işverenle anlaşıp o işi devam etmek gibi garantimiz de yok. Dolayısıyla ortada ne işten ne paradan kalıyoruz. Şahsen ben artık şirketlere güvenmiyorum. O yüzden de şu an kendi imkânlarımla iş bulmaya çalışıyorum." (T1)

Görüşmeci göçmen kadınların aracı şirket ve şahısların gözünde para kazanma aracı haline geldiklerini ve aslında kadınların ne kadar mağdur duruma düşürdüklerini ve sömürüldüklerini göstermektedir:

> "Türkiye'ye işte komşum aracılığıyla geldim. O buradaki işin kolay olduğunu benim kolayca yapabileceğimi söyleyerek beni ikna etti. Hiç bilmediğim ülkede hiç tanımadığım bir şirket sahibi dediği yaşlı adamın evine 1 hafta bıraktı beni. Orada bir hafta kendimi çok kötü hissederek kaldım. 1 hafta o adamın evini temizleyerek geçirdim. Daha sonra bana maaşı 500 dolarlık iş ayarladılar. Alzheimer hastası bir yaşlı kadına bakmaya başladım. Komşum bana iş bulduğu için ilk başta yarım maaşımı, yani 250 dolar istemişti. Yani öyle anlaşmıştık. Daha sonra anlaşmamıza rağmen benden bir aylık maaşımı 500 dolar istedi. Öylece ilk maaşım olan 500 doların hepsini onlara verdim. Komşum, iyi tanıdığım, güvendiğim dediğim insan aracılığıyla geldim ama o kadın beni çok zor duruma düşürdü. Daha sonra o komşumla aramız açıldı. Şu an konuşmuyoruz." (YB/YHB4)

Verilen hizmet için alınan komisyonun miktarı belirli değildir. Şirketlerin veya aracı şahısların kendi keyiflerine göre belirlenen bu miktar, maaşlar dolar bazında ise dolar bazında, maaşlar TL bazında ise TL bazında almaları söz konusudur. Yapılan görüşmelerden anlaşıldığı üzere ev işlerinde çalışan Kırgız göçmen kadınlar, göç sürecinde ve akabinde iş bulma sürecinde şirketler tarafından olsun veya aracı şahıslar olsun birer para kazanma aracı haline gelmişlerdir.

Kazanç için gelen bu kadınlar 1 aylık maaşını aracı şirket ve şahıslara vererek adaptasyon sürecinde çok zor şartlar altında kazanılan 1 aylık maaştan yoksun kalmaktadırlar. Kadınların karşılaştıkları bu durum aslında onların göç sürecinde savunmasız ve açık açık sömürüldüklerini göstermektedir.

3.3. Ev Çalışanı Mı? Evin Kölesi Mi?

Bu bölümde yatılı olarak sunulan ev içi hizmetinin niteliğini ve çalışma koşullarını ele alınmaktadır. İş sürecinde Kırgız göçmen kadınların çalışma koşulları, onların kayıtlı/kayıtsız veya çalışma izni durumları, sağlık sigorta durumları, çalışma süreleri, izin günleri, maaşları ve yatılı olarak çalıştıklarından kaldıkları ortam bakımından değerlendirilmiştir.

3.3.1. Ev İçi Hizmetleri/Kişiye Özel Hizmet: İş Niteliği

Kırgız göçmen kadınlar ile işveren arasında yazılı bir sözleşme söz konusu değildir. Görüşülen Kırgız göçmen kadınların hepsi işe alınmadan önce işverenlerle bir araya gelerek konuşarak anlaşmaktadırlar. İşveren, işe alacağı kadının sorumlu olacağı ve yapacağı işleri; öncelikli olarak neleri yapacağına, kaçta kalkıp, kaçta yatacağına dair istenilen ve beklenilen hizmeti tek tek anlatır. (İş görüşmesi ile ilgili veriler EK 4'te yer almaktadır.) Görüşmelerde anlaşılmıştır ki, işe alınmadan önce sıralanan, yani yapılacak işin içeriği işe başladıktan sonra daha kapsamlı ve yoğun hale gelmekte ve işverenler ev çalışanı kadınlardan daha çok iş yapmasını istemektedirler. Bu konu bakımından yazılı sözleşmenin olmaması ev içi çalışan kadınlar için bir dezavantajdır. Çünkü kadınların yapacağı iş hakkında yazılı şekilde net bir tanım ve sınır yoktur. Bundan dolayı kadınların yapacakları işin içeriği ve çalışma saatleri belirsiz olan bu kadınlar, hak ettikleri tam gün izinlerinden de mahrum kalmaktadırlar.

Araştırmada Türkiye genelinde Kırgız göçmen kadınların istihdam edildikleri ev içi işlerinde çalıştıkları pozisyonlar; bunlar temizlikçi ve bakıcılık işleri temel alınmıştır. Aşağıdaki tanımlar da Kırgız göçmen kadınların ev içi işlerinde çalıştıkları pozisyonlarda yaptıkları işlerden yola çıkarak yapılmıştır.

Ev temizlikçiliği: Görüşülen temizlikçi pozisyonunda çalışan kadınlar genelde 3-4 katlı villalarda iş görmekte ve evin her türlü temizliğinin yanı sıra temizlik dışı başka işleri de yapmaktadırlar. Bunlar: her gün evi süpürme, toz alma, yerleri, camları, duvarları, halıları elle silme gibi ağır temizleme işlerinin yanında yemeğini yapma, bulaşık ve çamaşırları zamanında elde veya makineye atıp yıkama, her gün yatakları düzenleme, zamanında çarşafları değiştirme, ütü yapma, ortalığı derli toplu tutma, giysi ve mutfak dolaplarını düzenli tutma, giysileri kuru temizlemeye götürüp getirme, evde

evcil hayvan varsa onu gezdirme, hayvanın temizliğini yapma, mamasını verme buna ek olarak evin eksiklerini sürekli kontrol ederek zamanında alışveriş yapma gibi işlerdir.

Kendisiyle görüşme yaptığım sırada temizlikçi olarak çalıştığı evden ayrılan T1 temizlik işinde önemli olanın eve toz barındırmamak olduğunu söylemektedir:

> "3 katlı villayı her gün temizlemeliydim; evin bütün camlarını, dolapları, banyo tuvalet duvarlarını, yerleri silmeliydim. Evin hiçbir yerinde toz olmamalı. Abla parmağıyla her yeri kontrol ederdi. Her zaman bir elimde ıslak bez diğer elimde kuru bezle dolaşırdım. Yer, halı, pencere, banyo, tuvalet duvarlarına kadar her şeyi elle silerdim." (T1)

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile her alanda işimizi kolaylaştıran araç gereçler etrafımızı sarıp sarmalıyor. Bu bakımdan ev işlerini (temizlik, yemek yapma, ütü vs.) kolaylaştıran teknolojik araç gereçlerin bolluğuna rağmen ev işleri hala da yoğun bir şekilde fiziksel emeği gerekli kılmaktadır. Evin camları, yerleri, halıları ve duvarları, dolaplar hepsi tek tek elle silinmesi, temizlenmesi gerekmektedir. Tozunu almak için, kiri temizlemek için kadınlar evin koltuklarını, dolaplarını yerinden kaydırmak zorunda kalmaktadırlar. Kadınların elleri sürekli su ve kimyasal içeren temizlik malzemeleri ile temas içindeler. Kaldı ki evin alışverişini de kadınlar yapmaktadır. Ağır poşetleri marketten eve kadar taşımaktalar.

Çocuk bakıcılığı: Kırgız göçmen kadınlar tarafından en zor iş olarak algılanan çocuk bakıcılığı gerçekten fazla enerji ve sabır gerektiren bir iştir. 2 çocuğunu bakımını üstlenmiş biri olarak çocuk bakıcılığı yapan kadınlara hak veriyorum. Çocuk bakımı fiziksel, zihinsel bir o kadar da duygusal emeği gerektiren bir iştir. Çocuğun banyosu, giydiği giysilerin temiz, ütülü, güzelce ayarlanmış olması, yemeğini yapma, yedirme, meyvelerini hazırlama, kursa götürüp getirme, okul çıkışı okuldan alma, parka çıkartma, zamanında uyutma, gece tuvaletine kaldırma gibi fiziksel emeğin yanında kitap okutma, ödevlerini yaptırtma, oyun oynama, gibi zihinsel emeği de gerekli kılmaktadır. Bununla da bitmeyip çocuk bakıcılığı bir o kadar da duygusal emeği; çocuğa karşı sevgi ve

şefkatli olmak, her türlü güvenliğini sağlamak, sabırlı olmayı da gerektirmektedir. Ev içi işlerinin diğer pozisyonlarına nazaran çocuk bakıcısı olarak çalışacak kadınların eğitimli olması işverenler tarafından tercih edilmektedir. İşverenler çocuklarının dil becerisini geliştirmek için yabancı dil bilen kadınları tercih edilebilmektedirler. Tıpkı benim durumumda ve görüşmeci ÇB1'in durumunda olduğu gibi. 2018 de 1 ay çalıştığım süreçte iki çocuğa İngilizce kelimeler öğretir, kitap okuma saati yaptırıp okudukları kitabı anlayıp anlamadığını kontrol eder, origami yapar, çarpım tablolarını tekrarlatırdım. Aynı şeyi Fransız dili ve Edebiyatı mezunu görüşmeci ÇB1 de bakımını yaptığı kıza Fransızca öğretmekteydi. Elbette bu tür aktiviteler çocukların annesi tarafından programlanıyor. Kaldı ki, kadınlar çoğu durumda evin temizliğini de, yemeğini de yapıyorlar. Ben dahil görüştüğüm çocuk bakıcısı kadınların bu tür koşullar altında çalıştığının altını çizmeliyim. Çocuk bakıcısı olarak çalışan kadınlardan çocuğun her türlü bakımı yetmezmiş gibi de evin temizliğini ve yemeğini de yapmaları beklenmektedir. Ancak çocuk bakıcılığında her şeyden önce ve en önemli bir şey vardır o da bakılan çocuğun güvenliği. Görüşme yaptığım çocuk bakıcısı kadınlar da bunun altını çizmektedirler. Sorumlu oldukları çocuğun güvenliğini sağlamak kadınlar açısından çok zor bir iş niteliğinde gözükmektedir:

> "En önemlisi baktığım çocuk. Onun güvenliği. Sonuçta bir cana bakıyorsun bu büyük bir sorumluluk gerektiren en zor iş bana göre. Evdeki eşyalar vs. elimden düşüp kırılırsa tamam bir şey olmaz. Ama sorumluluğumda olan bebek elimden Allah korusun bir şekilde düşerse ömür boyu onun sorumluluğunu üzerimde taşırım. O yüzden çocuk bakımı sorumluluk açısından en zor işlerden olduğunu düşünüyorum." (ÇB2)

> "İşimde çocuğun güvenliği çok önemli… Onun sağlığı, mutlu olması ve eğlenmesi benim öncelikli işim. İşe alınırken de benden öncelikli olarak istenilen şey bunlardı." (ÇB5)

> "Öncelikli ve önemli görevim elbette çocukların güvenliğini sağlamak ve onların kişisel bakımlarını karşılamak; yemeği, içmesi, oyunu, temizliği, banyosu, ev ödevleri ve okula hazırlamak gibi…" (ÇB6)

Yaşlı/yaşlı hasta bakıcılık işi: Görüşmecilerin anlattıklarından yaşlı/yaşlı hasta bakıcılık işi çalışanlar açısından diğer işlere göre nispeten daha rahat ve kolay gözükse de kendine göre zorlukları vardır. Yaşlı hastanın altını değiştirme ve temizleme, ilaçlarını verme, gece gündüz yanlarından ayrılmadan yaşlı hastaya bakma, güvenliğini sağlama gibi işlerin yanında hasta yatakta ise onu sürekli kaldırma, tekerlekli sandalyesine oturtmak, yataktaki pozisyonlarını değiştirme, çevirme, banyo yaptırma gibi son derece ağır ve sağlığa zarar veren bir iştir. Eğer yaşlı hasta bir erkek ise işi iki katı zorlaşmaktadır. Yaşlı bakımı da çocuk bakımında olduğu gibi yoğun bir şekilde duygusal emeği gerekli kılmaktadır. Kadınlar baktıkları yaşlılara karşı hasta olsun olmasın sevgi, saygı, merhamet gibi duygular geliştirmeleri beklenmektedir. Kaldı ki ev içi işinin bu pozisyonunda da kadınlar, evin diğer işlerini, yani ev temizliği, yemeği, ütüsünü vs. yapmaktadırlar.

> "97 yaşında felç geçirmiş amcanın ve 93 yaşındaki teyzenin bakımını yapmaktayım. Öncelikli işim yaşlı amcaya bakmak; günde 3-4 kere altını değiştirmek, sakalını bıyığını almak, genital bölgesini temizlemek, tıraşlamak, banyo yaptırmak, tekerlekli sandalyesine kaldırıp oturtmak sonra geri yatağa yatırmak, yemeğini vermek, ilaçlarını zamanında vermek gibi amcanın kişisel bakımını yapıyorum. Aynı zamanda evin bütün işleri de üstümde." (YB/YHB5)

> "76 yaşındaki Parkinson aynı zamanda Alzheimer hastası bir anneye bakmaktayım. En öncelikli işim annenin bakımıdır; altını değiştiriyorum, elini yüzünü ıslak havluyla siliyorum. Yemek olarak özel mama hazırlıyorum. Mamayı aparat aracılığıyla veriyorum çünkü artık yutamıyor. Doktor boğazında yemek kalırsa enfeksiyon kapacağını söylemişti. Sonra alması gereken ilaçları veriyorum. Enfeksiyon kapmaması açısından annenin altını da sık sık değiştiriyorum. Tabi ki evin temizliğini, yemeğini de ben yapıyorum." (YB/YHB6)

> "Türkiye'ye geldiğimden beri yaşlı/yaşlı hastalara bakarak çalışmaktayım. Son 6 aydır 95 yaşındaki yaşlı kadına bakmaktayım. İşimdeki öncelikli görevim baktığım kadının yemeği, ilaçları, tuvaleti, banyosu gibi kişisel bakımını sağlamak." (YB/YHB7)

Araştırma kapsamında görüşmeye katılan kadınların 6'ı çocuk bakıcısı, 4'ü ise temizlikçi/hizmetçi iken çoğunluğunu, yani 9 kadının yaşlı/yaşlı hasta bakıcı oluşturmaktadır. Görüşmeye katılan kadınlar, ev içi işlerde hangi pozisyonda çalışırlarsa

çalışsınlar öncelikli sorumluluklarının yanında evin bütün diğer işlerini; evin temizliğini, yemeğini, ütüsünü, işverenlerin istediği hemen hemen her şeyi de yapmak zorunda kalmaktadırlar. Görünen o ki işverenler kadınları bir köle gibi çalıştırmaktadırlar. Konu ile ilişkin daha sonra ele alacağım kadınların çalıştıkları koşullar açık açık bunu bize göstermektedir.

Görüşme esnasında kadınlar, ev içi hizmetlerinde çalıştıkları pozisyonların kendilerinin bir tercihi olmadığını, yaptıkları işin onları bulduğunu belirtmelerine rağmen Kırgız göçmen kadınların daha çok yaşlı/yaşlı hasta bakıcılık işini tercih ettikleri saptanmıştır. Görüşmecilerin yaşlı/yaşlı hasta bakıcılığını tercih etmelerindeki en büyük etken çalışanlara göre bu işin diğer, çocuk bakıcılığı ve temizlik işlerine göre nispeten daha rahat olmasıdır:

> "Yaşlı bakıcılığı sakin bir iş, elbette kişiden kişiye göre değişir. Fiziksel olarak da çocuk bakıcılığından daha az yorulursun. Temizlik işi de ağır işlerden sürekli elin su içinde. Ayrıca temizlikçi olup çalıştığın evler 3 ya da 4 katlı villalar oluyor. Evin her yerini elle silip sürmen gerekiyor. Her gün temizlik yapmak benim için çok zor ve stresli geliyor" (YB/YHB6).

Görüştüğüm sırada yaşlı bakıcılığı yapan görüşmeci, önceden çalıştığı temizlikçilik işinden ayrılıp yaşlı bakıcılığı işini tercih etme nedenini şöyle açıklamaktadır:

> "Daha önce 3 katlı villada temizlikçi olarak 1 sene çalıştım. Her gün sabahtan akşama kadar aynı işi, evin temizliğini yapıyordum. Ailenin 3 çocuğu vardı. Çocuklar büyüktü, onların odalarının temizliğinden başlayıp ayakkabılarına kadar temizliyordum. Ayakkabılarını CİF'le (temizlik malzemesi) yıkıyordum. Sonra her bir çocuğunun kendi ilgisine göre sevdiği hayvanları vardı birsinin köpek, ikincisinin kuş, üçüncüsünün de balıkları vardı. Düşün onların bakımlarını da ben yapıyordum. Villada temizlikçi olarak çalışmak gerçekten çok yorucu oluyordu. Evin işi yetmezmiş gibi çocukların hayvanları da bana ekstra yük oluyordu. Dolayısıyla sonraki iş arayışımda tercihimi yaşlı bakıcılığından yana yaptım." (YB/YHB4)

Görüşme yaptığım sırada iş arayan P, 35 Türkiye'de bulunduğu 2.5 sene içinde 1 yıl 6 ay çocuk bakıcılık 8 aydan fazla da temizlikçi işlerde çalıştığı ancak yaşlı bakıcılık işi aradığını şöyle ifade etmektedir,

> "Bir buçuk yıldan fazla çocuk baktım. O işten ayrıldıktan sonra bir daha çocuk bakmayacağıma karar vermiştim. Çünkü çok fazla bağlanmıştım çocuğa. Ona en içten duygularımla bakmıştım (resmini gösteriyor). Alışınca ayrılmak daha zor oluyor. Villada temizlikçi olarak da çalışmak istemem çünkü temizlik işinde elin sudan çıkmıyor. Benim kalp hastalığım ve romatizmam olduğu için artık temizlik işinde de çalışmak istemiyorum. O yüzden anne (yaşlı kadın bakıcılığı) işi aramaktayım." (T4)

Bakıcılık işlerinde ev içi çalışanı kadınların yoğun bir şekilde etkileşimde oldukları bakımını yaptıkları kişilere bağlanma durumu söz konusu olup işten ayrılma sırasında çalışanları duygusal zorluğa düşürmektedir. Aynı durum bakılan kişinin vefat etmesi sonucu başka iş arayan yaşlı hasta bakıcısı kadınlar için de geçerlidir. Nitekim görüşmeci YB/YHB4, bir önceki işinde 3 ay baktığı yaşlı kanser hastası kadının vefatı sonrasında zorlandığını ve sonraki çalışacağı iş arayışında özellikle çok yaşlı ve ileri hastalığı olmayan birisi olmasına önem göstermiş:

> "Daha önceki işimde kanser hastası bir anneye baktım. 3 ay sonra kansere yenik düştü. O anneye sadece 3 ay bakmama rağmen ona o kadar bağlanmışım ki vefat edince çok üzülmüştüm. Yaşananları ister istemez kolay unutamıyorsun. Daha sonra iş aradığımda bakacağım kişinin ileri hastalığı olmayan birisi olmasına ve çok yaşlı olmamasına dikkat ettim." (YB/YHB4).

Ancak görüşülen kadınlardan bazıları yaşlı bakıcılık işinin, hiç de kolay olmadığı aslında da zor ve ağır iş olduğunu söylemektedirler. Çocuk bakıcısı olarak çalışan görüşmeci ÇB5 yaşlı/yaşlı hasta bakıcılığını tercih etmesinin nedenini şöyle açıklamaktadır:

> "Bu işi (çocuk bakıcılığını) en iyi yapabileceğimi düşünüyorum. Yaşlı/yaşlı hasta bakıcısı olarak çalışmayı hiç düşünmedim. Bana göre yaşlı bakımı sakin iş olmasına rağmen çok ağır bir iştir. Baktığın yaşlı hasta ve yatakta ise sürekli onu kaldırman gerekmektedir. Dolayısıyla bel ağrısı şeklinde sağlığıma bir zararı olacaktı. O yüzden yaşlı bakıcılığını tercih etmediğimi söyleyebilirim." (ÇB5)

Yapılan görüşmelerden anlaşıldığı üzere ev içi işinin içeriği; işin zorluk derecesi ve duygusal boyutu kadınlar arasında büyük önem taşımaktadır. Sakin, stabil, olduğundan kadınların genellikle yaşlı/yaşlı hasta bakıcılığı işinin tercih ettikleri anlaşılmıştır. Nitekim görüşmeye katılan kadınların çoğunluğunu yaşlı ve yaşlı hasta bakıcıları oluşturmaktadır. Çocuk bakıcılığı ve temizlik işlerinde daha çok gençlerin çalıştıkları görülmüştür. Çünkü ev hizmetlerinde bu pozisyonlarda çalıştırılmak üzere işverenler tarafından gençler daha çok tercih edilmektedir. Kaldı ki, çocuk bakıcılığında çalışanların genç ve enerjik olmaları işverenler tarafından öncelikli bir kriter niteliğindedir.

3.3.1.1. Ev İçi Çalışanının Bir Günü

Ev içi hizmetlerinde çalışan Kırgız göçmen kadınlarının bir iş gününde yaptıkları iş içeriklerine farklı örneklendirmelerle aşağıda yer almaktadır.

Yaşlı hasta bakıcısı olarak işe alınan görüşmeci, hasta erkeğin bakımı dışında eşinin bakımı, ev işleri ve yemek dâhil her şeyi yaptığını şöyle anlatmaktadır,

> "Sabah saat 06.00 kalkarım. Kalkar kalkmaz dışarıda bırakılan gazeteyi teyzenin masasına götürüp koyuyorum. Gözlüğünü de silip gazetenin yanına koyup okumaya hazır hale getiriyorum. Sonra kahvaltı hazırlamaya başlıyorum. Yumurtaların belli pişirme süresi vardır fazla pişmemeli, çiğ kalması gerekiyor, fazla pişerse problem (gülüyor). Ekmekleri sıcak servis etmek için toasterda ısıtıyorum. Her şey taze ve sıcak olmalı. Aynı zamanda amcanın eli yüzünü özel havluyla siliyorum, protez dişlerini takıyorum, işitme cihazını takıyorum, giysilerini değiştiriyorum ve mutfağa getiriyorum. Saat tam 8.00'de kahvaltı masasına oturmuş olmaları gerekiyor. Kahvaltıdan sonra evi temizliyor, süpürüyor, tozlarını alıyorum ve yerleri siliyorum. Sonra öğlen yemeklerini hazırlıyorum. Öğleden sonra saat 15.00-18.00'ya kadar hem teyze hem amca uyuyorlar. Onlar dinlenirken ben akşam yemeğini hazırlıyorum. Saat 19.00'da akşam yemeklerini veriyorum. Yemekten sonra tekrar mutfağı toparlıyorum, sonra meyve saati geliyor meyvelerini hazırlıyorum. Gece saat 23.00 gibi ikisi de yataklarına çekilince ben de odama geçiyorum." (YB/YHB5)

Çocuk bakıcısı olarak çalışan ÇB1 çocuk bakımı dışında ev temizliğinde evdeki diğer temizlikçi kadına yardım ettiğini ikisinin beraber ev temizliğini yaptığını anlatmaktadır,

> "Hafta içi baktığım kız kreşe gittiği için sabah saat 7.00'de kalkıyorum. Kızı okula hazırlıyorum; saçını örüyorum, giyindiriyorum çantasını hazırlıyorum. Saat 8.00-8.30 gibi babasıyla bazen annesiyle onu okula gönderdikten sonra evdeki diğer Kırgız çalışan ikimiz kahvaltımızı yapıyoruz. Abla geç kalktığı için o kahvaltısını 11.00 ya da 12.00 gibi yapıyor. Biz kahvaltımızı yaptıktan sonra evin temizliğine başlıyoruz. Ev 4 kattan oluşuyor, evin 2 katı her gün temizleniyor, her gün süpürge açıyoruz, tozları alıp yerleri siliyoruz. Geri kalan 2 katı haftada bir temizliyoruz. Ev temizliğini temizlikçi (o da bir Kırgız göçmen) kızla beraber yapıyoruz. Biz evin bir katını temizleyip bitirene kadar öğlen oluyor. Öğlen yemeği hazırlıyoruz. Öğlen yemeğinden sonra diğer katını temizliyoruz. Sonra baktığım kızın okula giydiği giysileri kirliyse yıkayıp ütülüyorum. Saat 3.30'ta kız kreşten geliyor. Kız haftanın 3 günü kreşten sonra jimnastik, piyano ve yoga kursuna gidiyor. Kursa gittiği zaman bir gün saat 16.30'ta diğer iki gün saat 18.30'da eve geliyor. Kız kreşten gelince onunla oyun oynuyorum, piyano dersini tekrarlıyoruz. Atıştırmalık meyve, sebzelerini veriyorum. Daha sonra kızın banyosunu yaptırıyorum ve akşam yemeğini yediriyorum. Kızın karnını doyurduktan sonra biz diğer çalışan ile ikimiz akşam yemeğimizi yiyoruz ve mutfağı toparlıyoruz. Hafta içi kız kreşe gittiği için akşam saat 21.00- 21.30 gibi işlerim bitiyor. Kız o saatte uyusa da uyumasa da annesine teslim ediyorum ve kendi odama çekiliyorum. Kız kreşe gitmediği zaman, hafta sonu sabah saat 8.30 gibi kalkıyoruz. Kızın kahvaltısını yaptırıyorum, onunla oyun oynuyorum ve hafta sonu özel gittiği bale kursuna gidiyoruz. Kursu bittikten sonra büyükannelere ziyarete gidiyoruz veya ailenin planladığı başka yerlere gezmeye gidiyoruz. Hafta sonları aile ne planladıysa ona göre gideceğimiz yerle değişiyor. Hafta sonları akşam saat 22.00 en geç 22.30'da odama çekiliyorum. Geceleri eğer kız hastaysa, acil bir şey lazımsa kalkıyorum." (ÇB1)

Bazı durumlarda Görüşmeci YB/YHB1'nın durumunda olduğu gibi bütün işlere ekstra evin dört ayaklı üyelerinin de bakımı ekleniyor,

> "Sabah saat 7.30-7.45 arası kalkıyorum. Sonra yaşlı kadının kahvaltısını hazırlıyorum. Kahvaltıdan sonra ortalığı toparlıyorum; bulaşıkları bulaşık makinesine, yiyecekleri buzdolabına kaldırıyor, masa ve yerleri siliyorum. Daha sonra köpeğin mamasını veriyorum ve evin temizliğine başlıyorum. Bakıyorum evin pencereleri kirlenmişse pencereleri siliyorum, ayda bir ya da 2 kere bir siliyorum. Öğlen gibi yaşlı kadın köpeği dışarıda gezdirmemi söylüyor. Kadın iyi yürüyemediğinden 2. Kattan (daire 2.katta, apartmanın asansörü yok) her zaman inip çıkamıyor o yüzden köpeği ben gezdiriyorum. Sonra öğlen oluyor, öğlen yemeği yiyoruz tekrar ortalığı temizliyorum. Yemeği ben yapmıyorum kadın kendisi yapıyor. Ütüleri de ben yapıyorum ancak elektriği tasarruf etmek adına sürekli ütü yaptırtmıyor." (YB/YHB1)

Daha önce temizlikçi olarak çalışan fakat görüşme sırasında işinden ayrılmış ve iş arayan T1 çalıştığı yerdeki bir iş gününü şöyle anlatmaktadır,

> "Sabah saat 07.00 kalkardım, sabah kahvaltısını hazırlardım. Saat 7.30'da kahvaltı hazır olması gerekiyordu. Kahvaltıda her gün farklı şeyler hazırlamam gerekiyordu. Bir gün omlet yaparsam diğer gün sucuk vs. hazırlıyordum.

> Masaya aileyle beraber oturmazdım. Kahvaltılarını yaptıktan sonra 09.00 gibi evden işe çıkıyorlardı, kızları da okula gidiyordu. Daha sonra ben kahvaltımı yapıyordum ve akşam saat 17.00'a kadar evi temizlerdim. Ev 3 katlı villa ve ben her gün bütün katları silip süpürmem gerekirdi. Abla yerleri, banyo duvarlarını, lavaboyu elimle silmemi isterdi. Her gün onları ellerimle silerdim. Sonra ütü yapardım. Ütüyü de her gün yapardım. Gömlek gibi giysileri çamaşır makineden çıkar çıkmaz ütülüyordum. Öyle istiyorlardı. Akşam da 23.30 gibi uyuyordum." (T1)

Kadınların anlattıkları ev içi işlerinin tanımının belirsizliğinin çalışma saatlerinin de belirsizliği anlamına geldiğini, dolayısıyla kadınların gündüz olduğu gibi gece saatlerinde de işverenlerin isteklerini, ihtiyaçlarını yerine getirmeye hazır olmaları gerektiğini net bir şekilde bize sunmaktadır. Ev içinde yatılı olarak çalışan kadınların günlük çalışma saatleri en az 12 saat ile en çok 17 saat arası değişmektedir. Ancak kadınların bu kadar saat işverenlerinin emri altında çalışmaları aldıkları ücrete yansımamaktadır. Yapılan görüşmelerde özellikle yaşlı hasta ve çocuk bakıcısı olarak çalışan kadınların geceleri de baktıkları kişilerin yanında yatıp, onlara göz kulak oldukları ve belli saat aralığında onların bakımını yaptıkları anlaşılmıştır. Örneğin, ben, baktığım çocukları geceleri saat 1 ve 4 olmak üzere iki kere tuvaletlerini yapmaları için kaldırmalıydım. Kaldırmazsam veya kaldırma saatini kaçırırsam küçük tuvaletlerini yatağa yapma olasılıkları yüksekti ki başıma birkaç kere geldi ve gece saatlerinde çocukların pijamalarından başlayıp, çarşaf, nevresimlerin hepsini değiştirdiğim durumlar olmuştu. Bu bakımdan temizlikçi olarak çalışan kadınlar gece uykularının bölünmeden uyması açısından bakıcı kadınlara kıyasla nispeten daha şanslı gözükmektedirler.

Genel itibari ile kadınların iş günü sabahın 6'sı veya 7'sinde başlamaktadır. Kadınların işe alındıkları pozisyon farklı olmasına rağmen; ev temizlikçisi ya da çocuk veya yaşlı/yaşlı hasta bakıcısı bütün kadınların sabahı hemen hemen aynı şekilde aileye kahvaltı hazırlamakla başlamaktadır. Sonrasında kadınların işe alındıkları pozisyon gereği gün içerisinde yapacakları işler çeşitlenmekte ve farklılık göstermektedir. Ancak

yukarıda kadınların anlatımından gözlendiği gibi kadınlar hangi pozisyon için işe alınırsa alınsın hepsi evin hemen hemen bütün işlerini yapmakla yükümlüdürler.

Akşam yemeği yenmiş, mutfaktaki bulaşıklar yıkanmış ve ortalık toplanmış olduğu zaman bile çoğu kadın odalarına çekilemiyorlar. Evdeki aile bireyleri ne zaman odalarına çekilirlerse ancak o zaman kadınlar da odalarına çekilebiliyorlar. O zamana kadar kadınlar ortalıkta olmalıdırlar. Yaşlı hasta ve çocuk bakıcısı olarak çalışan kadınların işleri gece saatlerinde de bitmiyor ve kadınlar bakımını yaptıkları kişilere gece saatlerinde de bakmaya devam ediyorlar. Altını değiştirmeleri, bir yandan diğer yana çevirmeleri, düşmesini engellemeleri gerekiyor. Bu bakımdan bakıcı kadınların işi son derece zordur. Gece gündüz çalıştıkları yetmezmiş gibi özellikle yaşlı hasta bakıcısı olarak çalışan kadınların gece saatleri, baktıkları kişiler uyumadıklarında işçi kadınlar da uyumadan onların yanında oturup beklemeleri gerekmektedir.

> "Sabah saat 9'dan akşam saat 23.30- 24.00 anne uyuyana kadar ayaktayım. Anne Alzheimer hastası olduğu için onun yanında yatıyorum. Geceleri düşebilir o yüzden hep yanında olup göz kulak olmam gerek." (YB/YHB2)

> "Sabah 07.00'den saat 23.30 kadar, bazen eve misafir gelince onlar gidene kadar ortalıkta olmam gerekiyordu. Mesela misafirler gece saat 02.30-03.00'te gittikleri zamanlarda oldu. Öyle zamanlarda onlar gitmesini bekleyerek mutfakta otururdum. Bir şey isterlerse onu götürürdüm, sofradaki kirli bulaşıkları temizleriyle değiştirirdim, yiyecekleri tazelerdim vs." (T1)

> "Sabah 6.00'da 23.00'e kadar ayaktayım. Geceleri iki kere kalkıp amcanın altını değiştiriyorum. Bazen amcanın geceleri hiç uyumadığı oluyor o zaman ben de uykusuz kalıyorum." (YB/YHB5)

Ev içi işlerinde yatılı olarak çalışan Kırgız göçmen kadınların çalışma saatleri ve iş yapma usulü çalıştıkları evlerdeki ailelerin günlük alışkanlıklarına göre farklılık söz konusudur. Aile üyelerinin sabah kalkma, gece yatma saatleri, yemek yeme saatleri, yemek yeme alışkanlıkları, yemek pişirme biçimleri, genel anlamda evin düzeni ailenin

yaşam pratiklerine ve alışkanlıklarına bağlı olarak ev içi hizmetlerinde yatılı olarak çalışan Kırgız göçmen kadınların bir iş günü düzeni oluşturulur. Alışkanlıklar, düzen ve ailedeki kültür ev içi işinin içeriğini önemli derecede değiştirebilmekte ve ev işinin belli çerçeve ve kurallar içinde yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu durum ev içi hizmetlisinin ev işlerini yapma pratiklerine yansımaktadır. Kurutma makinesinden çıkan çamaşırların hemen ütülenmesi bir aile için önemli iken bir diğeri elektrik tasarrufu açısından giysilerini çok nadir ütületebilir. Aynı şekilde YB/YHB5'nın durumunda olduğu gibi en çarpıcı örnek olarak sabah kahvaltısında tükettiğimiz yumurtaların pişme şekli işveren açısından çok önemli olabilmektedir. Nitekim ben de Sarımsaklı'da çalışırken yumurta pişirme sınavından hep kalıyordum. Ya fazla pişmiş oluyordu ya çok cıvık kalıyordu. Baktığım dede yumurtanın akının pişmiş sarısının pişmemiş olmasını istiyordu. Benim açımdan işveren büyük bir sorun yaratmasa da o yumurtanın pişmesine daha fazla özen gösterip, enerji harcamaktaydım. Ayrıca baktığım çocuklar, yemek konusunda seçici olduklarından, birinin sevdiğini diğeri sevmediğinden, makarnaların bile farklı şekillerini tercih ettiklerinden dolayı ikisine farklı makarna, yemek koyarken de sevdiklerine göre sebze ve etleri ayrıştırıyordum. Bunun gibi evin diğer işleri de işveren ailenin alışkanlıklarına, isteklerine göre yapılması gerekmektedir.

Kırgız göçmen kadınların alışkanlıkları ister istemez işveren ailenin yaşam pratiklerine göre biçimlenmektedir, yani işverenlerin alışkanlıkları kadınların alışkanlıklarını etkilemektedir. En basitinden işveren ailenin yemek alışkanlıkların ele alacak olursak, eğer işveren aile vejetaryen ise yemek alışkanlıkları açısından et seven Kırgız göçmen kadınlar da sürekli etsiz yemekler yemek zorunda kalmaktadırlar. Nitekim görüştüğüm birkaç kadın bu konuda sitem etmişlerdir,

> "Biliyorsun Türkler yeşillik çok sever. Çalıştığım ailede karı koca ikisi de vejetaryen dolayısıyla ben de onlar ne yerse onu yiyorum." (ÇB4)

Dolayısıyla kişiye özel hizmet vererek ev içi işlerinde çalışmaya başlayan Kırgız göçmen kadınlar, işveren aileye alışmak, onları tanımak ve ailenin alışkanlıklarına, hayat tempolarına, yaşam pratiklerine ayak uydurmak için hem fiziksel hem duygusal açıdan özel çaba harcamaktadırlar.

> "Bir ailenin yanında çalışmaya başlayınca bana göre yeni evlenmiş gibi oluyorsun. Aynı alanı kocanla paylaşmaya başlayınca daha iyi tanımaya başlarsın ya aynı şekilde bir aileye gelince o aileyi tanımak, anlaşmak, onları gözlemlemek onlarla aynı dalgada olmak, sabırlı olmak gerektirir. Bunu yapabilmek çok zor bir iştir. Başkasının evinde başkasının kurallarıyla yaşamak duygusal olarak hem zor hem yorucudur." (YB/YHB5)

İşverenlerin evlerinde çalıştırdıkları kadınları gece gündüz çalıştırdıkları doğrudur. Yatılı olarak sunulan ev içi işinin mahremiyetinden kaynaklı ortada kesin bir sınır(işçi işveren arasındaki sınır) yoktur. Çünkü ev çalışanı Kırgız kadınlar işverenlerin özel alanında onların en mahrem işlerini yapmaktadırlar. İş gören kadınlar, her ne kadar yabancı olsalar da işverenlerin 'bizden' veya 'evin kızı' gibi kullandıkları söylemler işveren ile çalışan kadınlar arasındaki çizgiyi görünmez kılmaktadır.

> "Kendi aralarında ailedeki sorunları tartıştıklarında, sırları veya problemleri ortaya çıkınca 'kusura bakma ama sen de aileden sayılırsın'." (YB/YHB3)

Bu tür yaklaşım ev çalışanı kadınların ev içi işlerini yaparlarken daha verimli, istekli, sorunsuz yapmaları açıcından önemli gözükmektedir. Ayrıca kadınların yemek ihtiyaçlarının, bazı durumlarda kişisel ihtiyaçlarının işveren tarafından karşılanmasının, özel günlerde hediye veya para verilmesinin ev çalışanı Kırgız kadınların itiraz etmeden evin bütün işini, işverenin bütün isteklerini yerine getirmelerinde etkisi olduğunu düşünmekteyim. Diğer yandan ev içi işlerinin süresi ve iş tanımının belirsiz olması; yasal bir düzenlemenin ve iki tarafın da tabi olduğu sözleşmenin olmayışı; kadınların enformel biçimde alanda istihdam edilmeleri; her türlü güvenceden yoksun gece gündüz sınırsız bir hizmet sunarak çalışmaları bu kadınların maruz kaldığı sömürüyü daha da derinleştirmektedir.

3.3.2. Evdeki Özel Alan

Ev içi hizmetlerinde çalışan Kırgız göçmen kadınlar, işverenler ile paylaştığı ortamda her zaman fiziksel davranışlarını ve duygularını kontrol etmek zorundalar. Çünkü bulundukları ortam hem çalıştıkları hem yaşadıkları alandır. Kırgız göçmen kadınlar yatılı çalıştıklarından dolayı çalıştıkları evlerde kendilerine ait bir özel alanın olması kadınların gün içinde olmasa da en nihayetinde gece saatlerinde özel alanda fiziksel, duygusal yönden istediği gibi davranma özgürlüğüne sahip olmaları bakımından çok büyük bir önem taşımaktadır. Maalesef ki Ayvalık, Sarımsaklıda çalıştığım süreç içinde bana ait özel alan, yani oda ve eşyalarımı koymak için dolap yoktu. Giysi ve eşyalarımın hepsi valizde çocukların biriyle paylaştığım yatak odasındaki masanın altında ortalıkta duruyordu. Özel alanın olmamasından kaynaklı ve oda ve yatağı baktığım çocukla paylaşmam beni yatakta istediğim gibi yatma özgürlüğümden mahrum ediyordu. Geceleri ise çocuğu 2 kere tuvalete kaldırmam gerektiğinden tam uykumu alamamamdan kaynaklı sürekli yorgunluk içindeydim ki bu durum sabahları uykumu alamamış, tam dinlenememiş olarak işe başlamama sebep oluyordu. Kaldı ki, Ankara'dan çocukların bir ebeveyni geldiği zaman ben salondaki koltuklarda uyuyordum. Özel alanın olmayınca evin içinde sersem gibi bir odadan diğer odaya dolaşıp duruyorsun. İstediğin zaman istediğin gibi ayaklarını uzatıp oturamıyorsun. Tam anlamıyla özgürce davranamıyor ve çekiniyorsun. Dolayısıyla kendi tecrübeme dayanarak söyleyecek olursam ev işçisi olarak çalıştığın evde kendine ait odanın olması kendi yeniden üretimini sağlamak açısından yani bir sonraki güne tamamen dinlenmiş olarak başlamak açısından ve istediğin gibi davranma konusunda çok büyük bir önem taşımaktadır.

Araştırma esnasında görüştüğüm 19 Kırgız ev çalışanı kadından 14'ü çalıştıkları evlerde kendilerine ait oda ve dolapların var olduğunu belirtmişlerdir. Görüşmecilerin 4'ü kendilerine ait odalarının olmadığını bundan dolayı bakımını yaptığı kişiyle aynı odayı paylaştıklarını ve onların yanında uyuduklarını veya oturma odasında kaldıklarını belirtmişlerdir. Özellikle çocuğa veya yaşlı hastaya bakarak çalışan kadınlar kendilerine ait odaları olsa da baktığı hastanın bakımını gece de yapmak için yanlarında yatmaktadırlar. Zeka geriliği olan bir çocuğa bakan bir çocuk annesi ÇB5'in baktığı çocukla aynı odayı paylaşmakta ve gece saatlerinde de bakımını yapmakta olduğu gibi görüşmeci YB/YHB6 da baktığı yaşlı kadınla aynı yatağı paylaşıyor:

> "Bana ait oda ve dolap var, bütün eşyalarım orada. Ancak kendi odamda yatmıyorum. Geceleri de anneye bakabilmem açısından anneyle beraber salonda yatıyoruz. Baktığın kişinin yanında yatmak bazen eğer gece boyu uyumuyorsa, konuşup durursa, evin içinde gezip durursa çok zor. Dinlenemiyorsun." (YB/YHB6)

Ev çalışanı T2, çalıştığı evde asıl görevinin evin temizliği, yemeği, ütüsü olmasına rağmen kendine ait odanın olmadığından, çalıştığı evin diğer çalışanı bakıcı ve hasta ile aynı oda ve aynı yatağı paylaştığını ve geceleri bakıcı kadına hastaya bakmak için yardım ettiğini söylemektedir:

> "Kendime ait oda yok. Evin diğer çalışanı ile beraber kadının yanında salonda yatıyoruz. Birimiz bir kenarda diğerimiz diğer kenarda, baktığımız kadın da ortamızda yatıyor." (T2)

Görüşmeye katılan kadınların biri ise kaldığı odayı evin başka çalışanı ile paylaştığını belirtmiştir, "1 odayı evin diğer çalışanı ikimiz paylaşıyoruz. Giysi eşya koyacağımız bir dolap var onu da paylaşıyoruz. Sadece ikimizin kullandığı başka kimsenin kullanmadığı banyomuz var. Başka da ekstra bir şeyimiz yok." (ÇB1)

Bazı durumlarda kadınlara ait özel oda gün ışığı almayan, havalandırmak mümkün olmayan bodrum kattan sağlanmaktadır:

> "3 katlı villanın bodrum katındaki odada kalırdım. Odayı aydınlatacak ve havalandıracak bir pencere yoktu. Küçük bir dolap vardı oraya da eşyalarımı koyardım." (T1)

> "Kendime ait oda var gibi ama yok. Gece yatarken dubleks bir evin üst kattaki oturma odasını ve yatak olarak odadaki kanepeyi kullanıyorum. Oturma odasından aile üyelerinin kendi odalarına çekilmediği sürece odayı kullanamıyorum. Akşamları herkes orda film veya dizi izler, ben de onların yanında dizinin bitmesini ve onların kendi odalarına gitmesini bekliyorum." (ÇB6)

Görüştüğüm birçok kadın kendilerine ait odaların olmasına rağmen işlerini bitirmiş ve ortalıkta onların yapacakları herhangi bir işin olmamasına rağmen odalarına çekilemediklerini, ortalıkta dolanıp durduklarını belirtmişlerdir:

> "Ortalık derli toplu, artık yapacağım bir şey yok. Baktığım kız daha okuldan gelmemiş. Anneanneye bakıyorum belki bir şey ister diye, o ya gazete okuyor veya televizyon izliyor oluyor, içimden 'herhalde benim yapacağım bir şey yok gidip biraz dinleneyim' diye kahvemi veya çayımı alıp yukarı odama çıkar çıkmaz aşağıdan sesler gelmeye başlar. Yani anlayacağınız ortalıkta onun gözü önünde bulunmalıyım. Öyle de yapıyorum artık. Genelde işim bittiyse de mutfakta oturuyorum." (ÇB5)

Kadınlar gün içerisinde boş zamanın sağladığı imkândan faydalanıp ayaklarını uzatıp dinlenememekteler. Kendilerine dinlenme fırsatı bulup izin verdiklerinde ise sözel şiddete maruz kalma olasılığı yüksektir. Öyle ki, görüşmeci T1 çalıştığı evin temizliğini bitirdikten sonra salondaki koltukların birinde dinlenirken uyuyakaldığını ve işverenleri işten gelip onu uyuduğunu görünce çok kötü azarladıklarını, "Nasıl uyursun! Biz seni uyuman için işe almadık!' diye büyük olay çıkardıklarını söylemektedir. 'O gün çok yorulmuştum hem bütün işleri bitirmiştim neden o kadar büyük bir olay çıkardılar bilmiyorum. Olan biten her şey çok zoruma gitmişti ve çok kötü ağlamıştım." (T1)

Demek ki ev içi işlerinde yatılı olarak çalışan kadınlar hem çalıştıkları hem yaşadıkları evlerde özgürce davranamıyor ve kendilerini sürekli baskı veya kontrol altında hissetmektedirler. Görüştüğüm birçok kadın da evin içinde çoğu zaman özgür

davranamadıklarını, sürekli çekindiklerini dolayısıyla işverenleri ile aynı odada bulunmamaya çalıştıklarını belirtmiştir. Kaldı ki kadınlar çalıştıkları evlerde işveren aile üyelerince sürekli izlenerek sürekli denetim altındalar. Kadınların yaptıkları her iş, yediği yemekler, ne kadar yedikleri, ne giydikleri bütün bu tür şeyler işveren ve ailesi tarafından izlenmekte ve takip edilmektedir. İşverenler evde olmadıkları zaman bu işi kameralar aracılığıyla yapmaktadırlar. Ev sahibi işverenler, kameraları hemen hemen her odaya koymaya özen göstermektedirler, dolayısıyla ev çalışanı kadınlar evin her yerinde izlenmekteler.

> "Giydiğim giysilere karışıyor. Kısa giyinmiyorum. Evde kamera var. Bir keresinde abla kameradan bir kesit yapıp odama geldi 'evde böyle giyinme!' dedi ve odamdan çıktı. Evde kameranın olması da üzerimde baskı yapıyor. Kendim olamıyorum evde. İstediğim gibi oturup kalkamıyorum. Dinlenemiyorum. Ayrıca kameradan izledikleri yetmez gibi sürekli arayıp 'ne yapıyorsun? Ne yaptın?' diye sorup dururlar. Aileyle oturup beraber TV izleyemiyorum. Abla kıskanç olduğu için kendimi onların yanında rahatsız hissederim." (ÇB3)

Buradan anlaşılıyor ki kadınlar çalıştıkları aynı zamanda yaşadıkları evlerde ne fiziksel olarak ne de duygusal olarak özgürler. Dolayısıyla yatılı olarak evlerde çalışan Kırgız göçmen kadınlar her yönden baskı altındalar.

3.3.3. 'Bugüne Kadar Hasta Olmadım, Sonrasında Da Olmayayım'

Görüştüğüm kadınların 7'si kaçak çalışıyordu, 5'nin oturma izni işveren tarafından alınmıştı, 5'nin ise izinleri kendileri tarafından alınmıştı. Toplamda 10 kadının oturma izni ile sadece 2'sinin ise çalışma izni ile çalıştığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla sadece 2 çalışanın sağlık sigortasının olduğu geri kalan 17 çalışanın ise hastane masraflarını karşılayacak sigortalarının olmadığı tamamen güvencesiz

çalıştıkları anlaşılmıştır.[15] Bu nedenle kadınlar hasta olmamaya çalıştıklarını, ciddi, acil ve dayanılmayacak durumlar olmadığı sürece hastaneye gitmediklerini, memleketten gelecek tanıdıklarından ilaç aldırdıklarını söylediler. Hiç hasta olup olmadıklarını, hasta olduklarında ne yaptıklarını sorguladığımda ise 'Allah korusun! Bugüne kadar hasta olmadım sonrasında da olmayayım!' diyen kadınlarla çok karşılaştım. Temizlikçi olarak çalışan görüşmeci T2, kaçak çalıştığını ve bugüne kadar hastalanmadığını söyleyerek ardından 'inşallah bundan sonra da hastalanmam' diye ekledi. Hemen hemen aynı şeyi görüşmeci YB/YHB1 dile getirdi:

> "Allah korusun! Çalışma iznim yok kendi imkânlarımla oturma izni almıştım. Oturma izni almak için ucuz özel sigorta yaptırmıştım evrakı tamamlamak için. Hastanede iş görecek mi onu bilmiyorum. Bu nedenle hastalanmamaya dikkat ediyorum. Bu güne kadar hastalanmadım da." (YB/YHB1)

Görüşmeci ÇB6 hastalandığı zaman da çalışmak zorunda kaldığını şöyle söylüyor,

> "Bir keresinde çok kötü grip olmuştum. Ateşim vardı o kadar halsizdim ki. Ancak abla görmezden geldi. Hastaneye de git demesini beklemesem de en azından "dinlen biraz uyu" demesini beklemiştim. Ancak onu da demedi." (ÇB6)

İşverenler açısından evlerinde çalıştırdıkları yabancı kadınlara, mevcut durumda Kırgız göçmen kadınlara çalışma izni alıp sigortalı çalıştırmak pahalıya mal olmaktadır. Dolaysıyla işveren işçiyi işe alırken bu nokta atlanmakta ve hatırlanmamaktadır. Görüşülen kadınlar, kaçak duruma düşmelerinin ve oturma izinlerini kendi imkânlarıyla yapmalarının sebebi işverenin çalışma izni almak istememesidir. Kadınların kayıtsız çalışmaları işveren karşısında veya Türk toplumunda karşılaştıkları haksızlıklar karşısında savunmasız kalmalarına neden olmaktadırlar. Öyle ki Kırgız göçmen kadınlar, işverenleri tarafından pasaportlarına el konulduğunda ki, çoğu durumda

[15] Oturma izni ile çalışan Kırgız göçmen kadınlar oturma izni evraklarını tamamlamak adına en ucuz özel sigorta yaptırmaktadırlar. Bu sigortaların hastanelerde geçerliliği yoktur.

işverenler çalışanların pasaportlarına el koymaktadırlar veya vermediklerinde, işverenleri tarafından fiziksel şiddete maruz kaldıklarında kayıtsız çalıştıklarından korktukları için polislere başvuramamaktadırlar. Görüştüğüm kadınlardan 21 yaşındaki ev temizlikçisi T1, kayıtsız çalıştığından işvereni tarafından tacize, kocasını kıskanan karısı tarafından bıçaklı saldırıya uğradığında polise gitmemiş. Çalıştığı ve şiddete maruz kaldığı evden kaçıp Kırgızların toplandığı apartman dairesine gelip sığınmış. O sırada dairede bulunan kadınlar yardım etmiş ve eline pansuman yapmışlar. Orada birkaç gün kalmış ancak pasaportu işverenlerin elinde olduğu için geri o eve giderek bir hafta daha çalışmış ve pasaportunu alabildikten sonra o evden ayrılmış:

> "Kocası sürekli içiyor ve sarhoş oluyordu. Sarhoş olunca benden ona masaj yapmamı istiyordu. İstemediğimi, erkekler hiç masaj yapamadığımı ve işimin bunu kapsamadığını söyleyince zorla yapmamı isterdi. Dolayısıyla evde büyük bir kavga çıktı eşi, 'Sen kocama bir şeyler diyorsun, ona bilerek masaj yapıyorsun' diye beni suçlu buldu ve bıçakla bana doğru yürüdü. Elimle yüzümü korurken bıçak bileğime denk geldi ve bileğim kesildi. 'isteyerek yapmadığımı' söyledim ama bana inanmadı." (T1)

Bıçaklı saldırıya maruz kalmasına rağmen neden polise gitmediğinin sorunca, kaçak durumda ve pasaportunun işverenlerinin elinde olduğunu, işverenlerin zengin olduklarından en nihayetinde onu suçlu göstereceklerinden korktuğunu söyledi. Elbette işverenlerin hepsinin çalışanlarına karşı kayıtsız kaldıklarını söyleyemeyiz. Sayıları az da olsa bazı işverenler, ev çalışanlarını sigortasız çalıştırsalar da evlerinde çalıştırdıkları kadınlar hasta olduklarında onları hastaneye götürüp muayene ettirmektedirler ve bütün hastane masraflarını karşılamaktadırlar. Görüşmeci ÇB1'nın hastane masraflarını karşılayacak sigortasının olmadığını ancak hastalandığı zaman sıkıntı yaşamadığını, rahatsız olduğu zaman işverenlerine söyleyince hemen ilgilendiklerini anlatmaktadır:

> "Hastanelerde geçerli bir sağlık güvencem yok. Oturma izni alırken sadece evraklarda bulunması ve göstermek amaçlı en ucuz özel sağlık sigortası yaptırmıştık. Hastalandığım zaman patronlar hemen ilacımı veya ihtiyaç duyduğum başka ne varsa getirip veriyorlar ve hatta hangi ilacı ne zaman almam gerektiğini anlatıp veriyorlar. Bir keresinde dişim ağrıdı. Söyleyince hemen özel bir dişçiye götürdüler bütün masrafı karşıladılar. Yakın zamanda ise ağır kaldırmaktan el bileğimde sorun oluştu. Arkadaşları olan bir doktora götürdüler. Doktor acilen ameliyat olmam gerektiğini

söyledi. Ameliyata girdim ağabey, abla sağ olsun bütün hastane masraflarımı karşıladılar.” (ÇB1)

3.3.4. Ekonomik Şiddet Mi?: Harcanmadan Gönderilen Maaşlar

Bir göçmen çalışıp kazandığı parayı ne yapar? Elbette yıkıcı bir çoğunluk çalışıp kazandıkları parayı ülkelerinde kalan ailelerine transfer etmektedirler. Memleketlerinde onlara bağlı kalan ailelerin günlük ihtiyaçlarını karşılama bakımından göçmenlerin transfer ettikleri para aile ekonomisine akabinde de küresel çapta ülke ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır. Dünya Bankası’nın resmi veri kayıtlarına göre, düşük ve orta gelirli ülkelere olan yıllık para havale akışı 2017 yılında 483 milyar ABD dolarıyken 2018 yılında yüzde 9,6 yükselerek 529 milyar ABD dolarına ulaşarak yeni bir rekor kırmıştır. Küresel çapta, gelir düzeyi yüksek olan ülkelere olan havaleler de dâhil edildiğinde 2017 yılında 633 milyar ABD dolar olan para transferleri, 2018 yılında 689 milyar ABD dolarına ulaşmıştır.[16] Bu bakımdan Kırgızistan Ulusal Bankasının verilerine göre 2018 yılında göçmen işçiler ülkeye 2,1 milyar dolar para havale etmişlerdir.[17] Kırgızistan’ın GSYH’sının neredeyse üçte birini göçmenlerin transfer ettikleri dövizlerin oluşturduğunu dikkate alırsak Kırgızistan ekonomisinin göçmen işçilerine bağımlı olduğunu söyleyebiliriz.[18] Bu bakımdan Ankara’da ev içi hizmetlerinde çalışan Kırgız göçmen kadınların ülkelerinde kalan ailelerini geçindirmek için her ay transfer ettikleri döviz sadece ailelerine değil aynı zamanda ülke ekonomisine de ciddi katkı sağlamaktadır.

[16] https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2019/04/08/record-high-remittances-sent-globally-in-2018 erişim tarihi 02.02.2020
[17] Kyrgyz Banky, Jyldyk Otchet, 2018
[18] https://migranty.org/novosti/cena-migracii/

Araştırma esnasında görüşülen Kırgız göçmen kadınların aldıkları maaş 2200 TL ile 700 $, haftalık aldıkları izin para ise 25 TL ile 50 TL arasında değişmektedir. Görüşmecilerin sadece 1'i aldığı haftalık izin parasının 100 TL olduğunu belirtmiştir. Aldıkları maaşın dolar veya TL bazında olması ilk başta yapılan anlaşmaya göre değişmektedir. Son dönemlerde doların sürekli yükselmesinden dolayı dolar bazlı maaş veren çoğu işverenin maaşları Türk Lirası bazında vermeye başladıklarını da belirtmeliyiz. Kırgız göçmen kadınlarının Türkiye'de ev içi işlerinde çalışarak aldıkları maaş kendi ülkelerinde kazandıkları maaşın neredeyse iki katıdır. Kadınların memleketlerinde kazandıkları para günlük ihtiyaçlarını karşılamasına ancak yeterken Türkiye'de yatılı olarak çalıştıklarından temel ihtiyaçların işveren aile tarafından karşılanması aldıkları maaşın tek kuruşunu bile harcamadan ailelerine göndermelerini sağlamaktadır. (Görüşmecilerin sosyo-ekonomik durumlarına ilişkin bilgiler EK 3'te yer almaktadır.)

Görüşülen kadınların aldıkları maaşı kendilerine harcamadıkları harcasalar da ancak temel ihtiyaçlarını karşıladıkları; geri kalanını ailelerine, baba evinde ya da akrabalarında kalan çocuklarına gönderdikleri tespit edilmiştir. Gönderilen paralar memlekette kalan ailelerin temel ihtiyaçlarını, çocuklarının okul masraflarını karşılamaktadır. Ayrıca çocukları için daha ileriye dönük yatırımlar yapmaktadırlar. Öyle ki ev içi işlerde yatılı olarak çalışan birçok Kırgız göçmen kadının kazandığı para memlekette kalan ailelerinin tek gelirdir.

Örneğin iki çocuğunu işsiz olan kocasına ve kocasının ailesine bırakıp, Ankara'da çocuk bakıcısı olarak çalışan görüşmeci ÇB3, 28 aldığı maaşın ailesinin tek geliri olduğunu 2800 TL maaşını dolara çevirip her ay ailesine gönderdiğini söylemektedir. Aynı durum görüşmeci T2, için de geçerli:

> "Kırgızistan'da kalan aileme gönderiyorum. Aldığım maaşı 500 dolar artı haftalık 30TL izin paramı, hepsini gönderiyorum. Çocuklarımın okul ihtiyaçları karşılanması gerek. Eşim engelli, dolayısıyla çalışmıyor. Benim burada kazandığım para ailedeki esas gelirdir." (T2)

Görünen o ki kadınlar bütün aile giderlerini, yükünü gurbette kendi omuzlarında taşımaktalar. Diğer yandan bekâr kadınlar ev hizmetlerinde çalışan diğer kadınlara nazaran kazançlarını istedikleri gibi harcamada daha rahat ve özgür davranabilir gözükse de kısmen de olsa baba evine yardım ettikleri ve kazandıkları paraları özgürce harcayamadıkları görüşmeler esnasında anlaşılmıştır. Babası vefat etmiş görüşmeci ÇB1 de ailesini tek başına geçindiriyor. Memlekette üniversitede okuyan iki kardeşinin okul masraflarını ve temel ihtiyaçlarını karşılamak için her ay belli miktarda para gönderiyor:

> "Kardeşlerim Bişkek'te üniversitede okuyor, onların üniversite harç paralarını buna ek Bişkek'te kiralık evde kalıyorlar, bu nedenle onlara evin kira parasını ayrıca bazı ihtiyaçlarını karşılamaları için para gönderiyorum. Bu arada annemi de unutmuyorum. Onun da zaman zaman ihtiyaçları oluyor, o zaman anneme de gönderiyorum. Gönderdiğim para her ay ihtiyaçlarına göre değişebiliyor. Göndermediğim zamanlar da olabiliyor." (ÇB1)

Görüştüğüm kadınlardan bir tek ÇB2, artık ailesine göndermediğini kazandığı parayı istediği gibi harcadığını şöyle söylemektedir:

> "İlk başlarda gönderiyordum. Ancak son 5 aydan beri eve hiç para göndermiyorum. Aileme açık bir şekilde 'benim de hayatım var, kendime bakmalıyım, ayaklarımda sağlam durmalıyım artık benden bir şey beklemeyin' dedim. Keyfim nasıl isterse öyle yaşamak istiyorum o yüzden de bütün maaşımı kendime harcıyorum. İnsan hep birileri için değil kendisi için yaşamalı. Ne zamana kadar aileme bakacaktım ki zaten… Kendimi parçalamak istemiyorum. İlk sıraya kendimi koydum." (ÇB2)

Gerçekten de görüşmelerden de anlaşıldığı üzere zor şartlar altında ev içi hizmetlerinde çalışan Kırgız göçmen kadınlar, başkalarının yükünü hafifletirken kendileri için yaşamamakta ve her türlü ekonomik şiddete maruz kalmaktadırlar.

Günümüzde kadınların maruz kaldıkları ve kadınların hayatını önemli derecede olumsuz etkileyen şiddet türlerinden birisi olan ekonomik şiddettir. Ev içi hizmetlerinde çalışan Kırgız göçmen kadınlarının maruz kaldıkları ekonomik şiddetin en önemli göstergesinin aşırı yoğun çalışma saatleri, sosyal güvenceden yoksun çalışma olarak tanımlamak mümkündür. Üstelik kazandıkları maaşı kendileri için özgürce harcayamamakta; maaşlarının tamamını memleketteki ailelerine göndermektedirler. Çoğu durumda kişisel ihtiyaçlarını izin parasından karşılamaktadırlar. Buna ek olarak para transferi yapan Kırgız şirketlerine gidip yaptığım gözlemlere dayanarak söyleyebilirim ki çoğu kadın izin günü parası olan 25 lirasından yol parasını ayırarak geri kalanını maaşına ekleyip ailesine göndermektedir. Ayrıca kadınlar sadece para göndermekle kalmıyorlar aynı zamanda çocuklarına birincil ve ikincil akrabalarına giysi de göndermektedirler. Görüştüğüm Kırgız göçmen kadınlar göç etme, çalışma gibi konularda özgürce davranırlarken kazandıkları parayı kullanmakta özgürce davranamıyorlar. Genç Kırgız kadınları, ailesinin kredisini kapatmak için, baba evinin tadilatını bitirmek için kendilerini, kendi geleceği ve kişisel gelişiminden fedakârlık yaparak kardeşlerini okutmaktadırlar.

3.4. Duygusal Emek Üzerine Bulgular

3.4.1. Ev İçi Hizmetlisi Olmanın Duygusal Boyutu

Kırgız göçmen kadınlarının Türkiye, Ankara'ya gelerek emek göçüne dâhil olmadan önce kendi memleketlerinde ne tür iş yaptıklarına bakıldığında görüşmeye katılan kadınların hiçbirinin daha önce kişiye özel hizmet vererek ücret karşılığı ev içi

işlerinde çalışmadıkları anlaşılmamıştır. Bu bakımdan araştırma kapsamında görüşülen kadınların Türkiye'ye gelmeden önce Türkiye hakkında ve Türkiye'ye gelince ne tür işlerde çalışacakları hakkında bilgilerinin olup olmaması önemli gözükmektedir. Çünkü kadınların Türkiye'ye gelmeden yapacağı iş hakkında bilgi sahibi olup olmayışı kadınların bir göçmen ev çalışanı olarak Türkiye'de sürdüreceği hayatı ciddi bir şekilde olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Bundan kaynaklı olarak da Kırgız göçmen kadınların mevcut durumda bulundukları konum itibari ile kendilerini bir ev çalışanı olarak nasıl algıladıkları sorusu da önemlidir.

Görüşmeye katılan kadınların ev işi çalışanı olmadan önce çalıştıkları süreler 1 ile 24 sene arasında değişmekte olup, ev içi işlerde çalıştıkları süre ise 2 ay ile 5,5 yıl arasında değişkenlik göstermektedir. Kadınlar, memleketlerinde öğretmen, kreş çalışanı, ebe, terzi, girişimci, tüccar ve hizmet sektörünün diğer kollarında garson, mağaza satıcısı gibi işlerde istihdam edilmişlerdir. (Görüşmecilerin çalışma durumlarına ilişkin daha detaylı bilgi EK5'te yer almaktadır.)

Türkiye'de ev içi işlerinde çalışan Kırgız göçmen kadınlar, daha Türkiye'ye gelmeden önce ev içi işlerinde temizlikçi, çocuk veya yaşlı, yaşlı hasta bakıcısı olarak çalışacakları yönünde kısmen de olsa bilgi ediniyorlar. Göçmen kadınlar bu bilgileri, daha önce Türkiye'de çalışan ya da hala çalışmakta olan akraba, arkadaş ya da şirketlere bağlı olarak bir miktar para, komisyon koparabilmek adına iş teklif eden diğer aracı şahıslar aracılığıyla edinmiş oldukları yapılan görüşmelerden anlaşılmıştır. Nitekim kadınların çevresinde eş dost, arkadaş veya tanıdıklarından en az biri Türkiye'de bu sektörde, yani kişiye özel hizmet vererek çalışmaktadır. Dolayısıyla kadınların ev içi çalışanı olarak Ankara'ya gelene kadar bilgi edinme veya toplama konusunda da çevrelerindeki akraba, arkadaş ve tanıdıklardan oluşan ağlar çok büyük bir rol oynamaktadır.

Ancak yapılan görüşmelerde kadınların yapacağı işlerin içeriği, niteliği hakkında detaylı bir bilgiye sahip olmadıkları ve 'ev işini' kolay zannettikleri hatta tam anlamıyla bir 'iş' olarak görmedikleri anlaşılmıştır. "Çalışacağım işi kafamda sıradan, her gün evde yaptığım iş gibi canlandırıyordum. Ama öyle değilmiş. Daha zor bir işmiş" (ÇB1,). Burada önemli olan görüşülen Kırgız göçmen kadınların, çalışacakları işleri tek boyutlu yani sadece fiziksel/bedensel emek harcanacak işler düşünerek gelmiş olmalarıdır.

> "Türkiye'de bizim Kırgız kadınların ev işlerinde bakıcı temizlikçi olarak çalıştıkları hakkında bilgim vardı. Ama işin bu kadar zor olacağını hiç düşünmemiştim. Bu kadar zorlandığımın nedeni de yapacağım işi kolay sanmamdı herhalde. Yapacağım işi her gün kendi evimde yaptığım işten ibaret olduğunu düşünmüştüm. …" (YB/YHB3)

Görünen o ki kapitalist ataerkil üretim sürecinde kadınlar, kendileri de her gün onca emek vererek yaptıkları işi değerli olarak görmemektedirler. Ev içi işleri ne yazık ki sadece fiziksel zihinsel emekle sınırlı olmayıp kendi içinde duygusal emeği de barındırmaktadır. Öyle ki kadınlar, evin fiziki, zihni işlerinin yanı sıra aileyi duygusal yönden de dengede tutmakla yükümlüdürler ki, çoğu zaman ev emeğinin duygusal yönü hiç gözükmemektedir. Çünkü doğallaştırılmıştır. Bu bakımdan kadınların bu yaklaşımının ücret karşılığı yaptığı işlere yükledikleri anlamı da etkiler gözükmektedir.

Yaptığım görüşmelere atfen kadınların yaptıkları işe olumsuz bir anlam yüklemelerinin belirleyici unsuru çoğu zaman işin niteliğidir. Diğer bir ifade ile yaptıkları işin değersiz nitelikte olmasıdır. Kapitalist ataerkil sistemde kadınların yaptığı ev içi işler değersiz ve görünmeyen bir emek türüdür ki ev içi emeği ücret karşılığı yapılsa dahi ev eksenli işlere günümüzde herhangi bir değer biçilmemektedir. Dolayısıyla ev içi emek hala görünmez emeğin uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun en iyi örneği Türkiye'de ve kadınların memleketleri olan Kırgızistan'da ev içi işlerinde çalışanların bir işçi olarak görülmemesi ve ev içi işinin herhangi bir tanımının olmayışıdır.

Görüşülen birçok kadın için kişiye özel hizmet vererek ev içi işlerinde çalışmak aşağılayıcı bir nitelik taşımaktadır. Kırgız göçmen kadınların, eğitim ve ev çalışanı olmadan önceki kültürel sermayeleri ne kadar yüksek ise yaptığı ev içi işlerinden ve şu anki mevcut düşük konumlarından memnun olmama durumları ve utanma duyguları da o kadar artmaktadır. Nitekim Türkiye'ye gelerek emek göçüne dâhil olan bu kadınların çoğu sadece alt sınıftan olmayıp, eğitimli ve profesyonel meslek sahibidir. Göç etmeden önce memleketlerinde yıllarca öğretmenlik, hemşirelik, girişimci, ebelik gibi mesleklerini yapmış insanlardır. Bu bakımdan Bora'nın (2005) ev içi hizmetleri alanında yaptığı araştırmada 'kültürel sermayeden tamamen yoksun' olarak tespit ettiği yerel ev çalışanlarına nazaran tarafımdan görüşülen kadınlarının çoğunun kültürel sermayeden yoksun olmadıklarının altını çizmekte yarar var. Aslında bu kadınların sosyo-kültürel alt bakılacak olursa birçok kadının işverenlerinden eksik yanı olmadığını söyleyebiliriz.

Burada önemli olan husus, eğitimli ve yıllarca mesleklerini yapmış ama ülkelerindeki işsizlik, düşük maaş nedeniyle toplumsal değer açısından düşük, güvencesiz, ev içi işlerinde bir hizmetçi konumunda çalışmak zorunda kalmış kadınların statü çatışması; dolayısıyla da mevcut düşük konumlarından kaynaklı duygusal çatışma yaşamalarıdır. Öyle ki Sarımsaklı'da bakıcılık yaparken komşuların bana bakıcı gözüyle bakmalarından hoşlanmıyordum. Birbirleriyle "'BUNLAR' bu işi çok iyi yapıyorlar" vb. şekilde konuşurlarken 'BUNLAR' olarak damgalanmaktan inciniyordum. Ya da baktığım çocuklardan birisine özel ders vermek için gelen öğretmenlere benim hakkımda 'yardımcımız' gibi bir şeyler anlatılmasından[19] üzülüyordum. Üniversite mezunu ve yüksek lisans öğrencisi, yani 'eğitimli' statüm ile birine hizmet vererek yaptığım bakıcılık iş arasında duygusal boyutta bir çatışma söz konusuydu. Belki de o

[19] Ayvalık, Sarımsaklı'da 1 ay bakıcılık yaptığım süre içinde aldığım antropolojik notlar EK 5'te verilmiştir.

anda yaptığım işten kaynaklı bulunduğum düşük toplumsal konumum bana istediğim saygınlığı vermemesinden duygusal çatışma yaşamaktaydım.

Mesleği ile ilgili bir ofiste çalışmak isteyen, bankacılık bölümünden mezun olan görüşmeci ÇB2'nin anlattıkları aslında bu iç çelişkinin ne kadar derin olduğunu bize göstermektedir:

> "Yaptığım işi hiç sevmiyorum. Bakıcılık işinin her türlüsünü aşağılayıcı olarak görüyorum. Zaten işyerinde sana olan bakışları aşağılayıcı nitelikte. Dolayısıyla birisi, Ne iş yapıyorsun? Nerede çalışıyorsun? Diye sorduğunda severek ya da gururla 'ben bakıcılık yapıyorum' diyemiyorum. Beni aşağılayan bir durum ve bakıcıyım demekten utanırım." (ÇB2)

Diğer taraftan eğitimini ortaokul ile sınırlandırmış 21 yaşındaki T1 için ev içi işlerde çalışmak herhangi sorun yaratmamaktadır:

> "Temizlik işi benim için kolay bir iş. Kadın olarak bizim en iyi bir şekilde yaptığımız iş diye düşünüyorum." (T1)

Görünen o ki kadınların kültürel sermayesi ne kadar yüksek ise yaptıkları ev içi işlerine olumsuz anlam yüklemeleri ve duygusal çatışma yaşama olasılığı o kadar yüksek olabilmektedir.

Görüştüğüm kadınların yaptıkları işe ve mevcut toplumsal düşük konumlarından kaynaklı duygusal çatışmalarının daha da derin hal almasındaki bir diğer etken işverenleri tarafından bu kadınların kültürel sermayelerinin küçümsenmesidir. Yapılan görüşmelerde Kırgız göçmen kadınlar, işverenleri tarafından eğitimsiz, cahil, teknolojiden geride kalmış olarak algılandıklarını söylemektedirler. İşverenler, kendi evlerindeki buzdolabı, bulaşık ve çamaşır makinesi gibi araç gereçlerden kadınların yoksun olduklarını düşünerek 'bundan sizde de var mı?' diye sorarak onları aşağılamaktadırlar. Bu tür yaklaşımlar Kırgız göçmen kadınların gururlarının

incinmesine, aşağılanma duygularının ortaya çıkmasına, kendilerini "ikinci sınıf" hissetmelerine neden olmaktadır.

Kendisi 18 sene öğretmenlik yapmış YB/YHB1 kendisi için en zor olanın birinin emirlerini yerine getirmek ve işverenin kendisine cahilmişçesine davranması olduğunu şöyle dile getirmektedir:

> "Gözlemlerime göre işverenler bizi hiçbir şey görmemiş ve bilmiyorlar zannediyorlar… Normalde ben kendi evimde çamaşır makinesinin 2 gözüne deterjan bir gözüne de yumuşatıcı koyuyordum. Bir keresinde çamaşır makinesini "çalıştır" dedi. Ben kendi evimdeki gibi sanıp, makinenin diğer gözünde deterjan olmadığını görünce oraya da deterjan koyup çalıştırmıştım. Meğerse o her şeyi hazırlamış. Benden sadece düğmeye basmam istenmiş. Kadın bu duruma çok büyük bir tepki verdi ve 'Bilmediğin şeye niye dokunursun?! Niye öyle yaparsın?!' diye beni bir cahil yerine koydu. Gururuma çok dokunmuştu, o gün bütün gece ağlamıştım. En kötü yanı kadın gelip özür de dilemedi... Ayrıca sürekli kendisinin eğitimli olduğunu vurgulayıp durur ben ilk başta neden öyle dediğini anlamıyordum. Bizde olduğu gibi burada da herkes eğitim aldığını düşünüyordum. Daha sonra bazı kesimlerin okuma yazma bilmediklerini öğrendim. Bir keresinde kaç sene okuduğumu sordu. Ben üniversite eğitimimi soruyor sandım ve 5 sene eğitim aldığımı söyleyince, 'sen sadece 5 sene okumuşsun, tabi ki sen hiçbir şey bilmezsin, ben 18 sene eğitim aldım' demişti. Bir şey olunca hemen kendisinin 18 sene okuduğunu benim de hiçbir şey bilmediğimi vurgulayıp, küçümser." (YB/YHB1)

Görüşmeci ÇB6, Ankara'ya yeni geldiğinde iki çocuk bakıcısı olarak işe başlamış. İşveren ailenin evine geldiğinde internetin (wi-fi) şifresini sormuş. Ancak işverenler evde internetin olmadığını söylemişler: "Evde internet modemi duruyordu. Herhalde beni internet modeminin ne olduğunu bilmiyor sandılar ya da internet olursa 'sürekli telefonuna bakar, iş yapmaz' diye düşünmüş olmalıdırlar."

Diğer yandan işveren kadınlar ile ev çalışanı Kırgız kadınlar, iki farklı topluma ve mevcut durumda iki farklı sınıfa ait olmaları nedeniyle kültürel bir çatışma söz konusu olabilmektedir. Bu kültürel çatışma, daha çok yaşam biçimi ile ilgilidir. İşverenlerin evlerinde çalışan kadınların yiyip, içme biçimlerine müdahale etmeleri tam da bunu göstermektedir.

> "Bir keresinde evde komposto yaptık ve abla kompostonun hepsini kâseye koymuş. Bir tanesini alıp kâseyi kaldırıp içiyordum 'öyle içme, kaşıkla iç' dedi. Bundan rahatsız olan

> ben ‘Biz (Kırgızlar) kaşıkla içmiyoruz. Biz kâseye değil bardağa koyup böyle içiyoruz’ dediğimde, ‘ama ayıp’ demişti.” (T4)

Öte yandan ücret karşılığı yapılan ev içi işlerinde ev çalışanı kadınların işveren aile bireyleri ile olan etkileşimi, diğer bir ifade ile işverenin çalışana yaklaşımı çok büyük rol oynamaktadır. Görüşmeci ÇB3 durumunda olduğu gibi kadınlar, yaptığı işe olumlu bir anlam yüklemiş olsalar da işveren ve ailesi ile olan etkileşim kadınların yaptıkları işe olumsuz anlam yüklemelerine neden olmaktadır.

> “Kendi alın terimle çalıştığım için yaptığım işe normal bakıyorum. Yaptığım işi sıradan bir iş olarak görüyorum. Herhangi bir aşağılayıcı yönünden düşünmedim. Aşağılayıcı yönü varsa da çalıştığın insanın davranışından kaynaklandığını düşünüyorum.” (ÇB3)

> “Türkiye’de bizim yaptığımız, bizim çalıştığımız bakıcılık işi gerçekten çok zor bir iş. Nedeni ise bu iş, sadece bedensel olarak değil duygusal olarak da insanı çok yoruyor. Hem çalıştığın yerdeki insanlar ne kadar iyi olsa da ikinci sınıf muamelesi yapabiliyorlar. Sana para ödüyoruz tüm isteklerimizi yapacaksın davranışları hep var. Şu an çalıştığım işe yeni başladığımda işverenlere hitap ederken ‘Bey’ ve ‘Hanım’ diye hitap etmemi istemişlerdi. Bu bile araya ne kadar çok mesafe koyuyor.” (YB/YHB5)

İşverenler tarafından sergilenen bu tür davranışlar Kırgız göçmen kadınları rencide etmekte ve kadınlarda aşağılık duygusunun ortaya çıkmasında neden olmaktadır. Çalışma sürecinde sürekli bu tür ikinci sınıf muamelesine maruz kalan kadınlar, kendilerine yapılan bu davranışlar sonucu ortaya çıkan duygularını bastırmak ve yönetmek için çok büyük bir çaba sarf etmektedirler. Kadınların en temel yaşam biçimlerine yapılan bu tür müdahaleler zaman içerisinde onları ciddi duygusal strese sokarak kadınlarda özsaygı zedelenmesine de neden olabilmektedir. Ancak Kırgız göçmen kadınlar bu tür aşağılanma, ikinci sınıf muamelelere karşı kendilerince bir savunma mekanizması, bir direnç geliştirmektedirler. Bu konuya aşağıda değineceğim. Ancak belirtilmesi gereken şey, yapılan görüşmelerden anlaşıldığı üzere kadınlar için mevcut konumlarının kısa dönemlik bir durum olmasıdır. Kadınlar, her şeye rağmen çalıştıkları ev işlerin, ‘şu anlık’ ‘geçici’ olarak yaptıklarını, yani göç etmeden önce

belirledikleri hedefe ulaşana kadar çalışacaklarını, hedefe ulaşınca memleketlerine geri döneceklerini dile getirmişlerdir. Dolayısıyla kadınlar, Türkiye sınırlarında bulundukları düşük toplumsal konumlarını dönemsel olarak algılıyorlar ve bu nedenle çalıştıkları ortamlarda karşılaştıkları tüm olumsuzluklara rağmen çalışmaya devam ediyorlar. Birçok kadın, 'Biraz daha dayansam, gideceğim' mantığı ile hareket etmektedir.

3.4.2. Ev İçi Hizmetlerinde Duygusal Emeğin Belirdiği Alanlar

2018 Haziran-Temmuz ayları arasında Sarımsaklı'da hem iki çocuğun bakıcısı hem evin yardımcısı olarak çalıştığım zaman evde yaptığım her işe işverenin babası (dede) müdahale ederdi. Mutfak ile salon bitişik olduğundan benim yaptığım her hareketi izlerdi. Buzdolabından ne çıkardığımı, yemek yaparken ne kadar yağ koyduğuma bakmak için oturduğu koltuğundan gelip bakar, yeşil fasulyeleri ayıklama şeklimi beğenmez, her evde bulunan o sarı mutfak bezi 'artık ömrü bitmiştir' diye attığımda onu bile fark eder 'bez nereye gitti?', 'niye attın?' diye her şeye karışır, yaptığım işe sürekli müdahale ederdi. Bu anlamda evin temizliği hariç her işi örneğin, hangi yemek ne zaman ne kadar yapılacak, marketlerden ne, ne kadar alınacak, kahvaltı için hangi domatesler tüketilecek yemeğe hangi domatesler eklenecek, akşam futbol izlerken dondurma yenecek veya yenmeyecek, çocuklar denize götürülüp getirilecek ve öğlen yemeğini sahilde balık ekmek yemek veya eve gelip ev yemeği yemek gibi hemen hemen her şeyi dede denetlerdi. Kısa bir ifade ile söyleyecek olursam yapacağım işlerde özgür sayılmazdım. Çalıştığım süreç içinde yaptığım her işe sürekli karışıp, müdahale etmesi beni çok rahatsız ederdi. Durumdan rahatsız olmama rağmen her şeye 'tamam' der işimi yapmaya devam ederdim. Ancak zaman geçtikçe bu tür küçük, önemsiz gibi gözüken nüanslar ev içi çalışanı olan kadınları rahatsız, huzursuz etmekte en

nihayetinde sinirlerini bozmakta ve onları strese sokmaktadır. Tam da bu tür durumlarda kadınlar, duygularını yöneterek, bastırarak duygusal emek harcamaktadırlar. Nitekim gerçek duyguları ile sergiledikleri duygular arasında bir uyumsuzluk söz konusudur. Ev çalışanı kadınlar işverene açık açık sinirlenip ne düşündüklerini söyleyemediğinden duygularını bastırmak zorunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla bu başlık altında ev içi hizmetlerinde yatılı olarak iş gören Kırgız göçmen kadınların çalıştıkları ve yaşadıkları evlerde harcadıkları duygusal emek üzerinde durulacaktır.

Günümüz kapitalist üretim sürecinde işçilerin bilgi, beceri ve estetik görünümleri kadar duyguları da önemli gözükmektedir. Hizmet sektörünün birçok işlerinde müşterinin memnuniyeti duygusal emek davranışlarının en önemli kaynağı iken kişiye özel hizmet sunulan ev içi işlerinde işveren aile bireylerinin memnuniyeti öne çıkmaktadır. Hizmet sektörünün doğası yüz yüze iletişimi ve etkileşimi yoğun bir şekilde gerekli kılmaktadır ki hizmet sektörünün bir boyutu olan ev içi işlerinde de bu durum geçerlidir. Eğer ev içi hizmeti yatılı olarak sunuluyor ise etkileşimin yoğunluğu ve süresi de o kadar artmaktadır. Dolayısıyla harcanan duygusal emeğin süresi ve yoğunluğu da o kadar artmaktadır. Nitekim hizmet sektörünün diğer kollarında, beklenilen, istenilen duygu gösterimleri belli saat aralıklarında sergilenirken ev içi hizmetlerinin yatılı olarak sunulan görünümünde duyguların her daim yönetilmesi ve bastırılmasını gereklidir. Bu nedenle sektörde çalışan kadınlar yatılı çalıştıklarından çalıştıkları ortamda uygun duygusal gösterimleri sergilemek için diğer hizmet sektörü çalışanlarından daha fazla çaba sarf etmek zorundalar. Dolayısıyla bu alanda çalışan kadınlar, duygusal emeği yoğun bir şekilde kullanan gruplardandır.

Ev işlerinde çalışan kadınlardan fiziksel/beden, zihinsel emeğin yanında işveren ve aile üyelerini memnun etmeleri, baktıkları bireylere ve işveren aile bireylerine karşı her daim güler yüzlü, cana yakın, sevecen, kolay iletişim ve uyum sağlayabilen, pozitif, enerjik, bakıcıların ise ayrıca şefkat ve sevgi gibi duygu gösterimleri sergilemeleri

beklenmektedir. Bir bakıma kadınların, çalıştıkları aileye kendilerini tamamıyla sunmaları söz konusudur. Öte yandan ev içi işlerinde çalışan Kırgız göçmen kadınların, her gün yirmi dört saat boyunca neşeli, enerjik, keyfi yerinde, güler yüzlü, sevecen olmaları mümkün değildir. Memleketlerinden, ailelerinden, çocuklarından, sosyo-kültürel pratiklerinden uzak farklı bir ülkede hiç tanımadığı bir ailede çalıştıkları süreç içinde kadınlara stres, özlem, yalnızlık, güvensizlik gibi duygular eşlik etmektedir. Ancak kadınlar kendi problemlerini, dolayısıyla bu süreçte hissettikleri duygularını dışarıya yansıtmadan, kendi içlerinde hapsederek, çalışma sürecinde gece gündüz işveren ailenin problemlerini yaşamak durumundadırlar. Yeri geldiğinde çözüm üretmek, ailenin isteklerini yerine getirerek görüşmeci ÇB1'nın durumunda olduğu gibi duygusal uyumsuzluk yaşamasına rağmen gerçek duygularını bastırarak çalışmaya devam etmektedirler:

> "Moralsiz, bitkin olduğum zamanlar oluyor. Ama bu bitkinlik çoğu zaman yaptığım işle ilgili değil daha çok kendi hayatımın çaresizliğinden kaynaklanıyor diyebilirim. Canımın sıkkın ya da keyfim yerinde olmadığını kimseye belli etmeden gülerek işime devam ediyorum." (ÇB1)

Araştırma kapsamında yaptığım görüşmelere ve yatılı olarak yaptığım kendi bakıcılık deneyimime dayanarak, mevcut durumda duygusal emeğin ev içi işlerin her bir alanında olduğunu söylemekte yarar var. Elbette ev içi hizmetlerinde duygusal emek, kadınların çalıştıkları pozisyonlarından kaynaklı farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Ev içi hizmetlerinde bakıcı pozisyonunda çalışan kadınların temizlikçi pozisyonunda çalışan kadınlara nazaran daha duygu yoğun çalıştıklarını söyleyebiliriz. Çünkü bakıcı olarak iş gören kadınlar temizlikçi kadınlara göre insanlar ile bire bir temas içinde çalışmaktadırlar. İşveren aile dışında birebir ilgilendikleri yani bakımını yaptıkları kişiler ile gece gündüz etkileşimdeler, yani onlar ile yatıp kalkmaktalar. Ayrıca daha iş görüşmesi sırasında işverenler, bakıcı olarak çalışacak kadınlardan çocuklarına, anne veya babalarına '"kendi çocuğun gibi", "kendi annen gibi" veya "ailenden birisi gibi"

bakmalarını istediklerini dile getirmektedirler. Bu bile bakıcı pozisyonunda çalışacak olan kadınlar için çalışma sürecinde baktıkları kişiye 'ailesindenmiş' gibi bakmak için devasa bir çaba göstermelerine dolayısıyla daha fazla duygusal emek harcamalarına neden olmaktadır. Özellikle çocuk bakıcısı olarak çalışan kadınlar açısından, çalıştıkları süreçte bakımını yaptıkları çocuklara kendi çocuğuna göstermediği ilgi ve özeni göstermeleri, güvenini sağlamaları kadınlarda duygusal çatışmaya neden olmaktadır. 3 yaşında çocuğu olan görüşmeci ÇB5, "Baktığım kıza yemek verirken, oynatırken, banyosunu yaptırırken aklımın diğer ucunda hep kendi oğlum var. Ne yapıyor acaba? Aç mıdır, tok mudur? Güvende mi? Düşüp yaralanmadı mı? Hasta mı, iyi mi? gibi düşünceler içimi kemirir" demektedir.

Diğer yandan özellikle yaşlıların bakımını yapan kadınlar, bakımını yaptıkları kişilerin büyük, küçük tuvaletini yapmış olduğu bezi değiştirip, mahrem bölgelerini temizledikleri zamanlar yoğun bir şekilde duygusal emek harcamaktadırlar. Kabul edelim ki kimse birisinin özel bölgesini bir an bile iğrenmeden temizleyemez. En pis olanın temizlenmesi kadınların işidir, dolayısıyla bu süreç içinde kadınlar duygularını bastırarak işlerine devam etmektedirler. Baktıkları kişilerin altını değiştirme rutini gece 2 gündüz 3-4 kez olmak üzere değişir ki bakılan kişinin ailesi bakıcı kadınlardan mikrop kapmama, pişik olmama açısından bezlerini sık sık değiştirmelerini isterler. Ayrıca yaşlı hasta bakım rutini belli bölgelerin tıraşlanmasını, pişik önleyici kremlerin sürülmesini bunun yanı sıra iki günde bir bakılan kişinin banyo yaptırılmasını gerektirir. Bakılan yaşlı hasta bir erkek ise bakıcı kadınlar için hem fiziksel hem duygusal yönden yapacakları iş daha da zorlaşmaktadır. 97 yaşındaki bir erkeğin bakımını yapan görüşmeci YB/YHB5 bakıcı olarak çalışmaya başladığında çok zorlu bir süreç yaşadığını şöyle anlatmaktadır:

> "İşe başladığımda beni allak bullak eden durumla karşılaştım daha önce hiç yapmadığım bir erkeğin özel bölgesini temizlemem ve tıraşlamam gerekiyordu. Çok iğrenmiştim. Benim için birinin altını değiştirmek, bokunu temizlemek çok aşağılayıcı

bir durumdu. Bütün duygularımı bastırarak yaptım. Şu an biraz da olsa alışmış görünsem de benim için bu durum çok zor.” (YB/YHB5)

Bu iğrenme hissi çocuk bakıcı kadınlarda görülmemiştir. Çocuk bakıcısı kadınlarda duygusal emek daha çok ‘dadı’lık sınırının aşıp bakılan çocuklara bağlanmayla; kendilerini bir bakıcıdan/dadıdan fazla olduğu duygusu ile gerçek bakıcı konumunun çatışması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

“Geçen haftalarda baktığım kızın arkadaşının doğum günü partisine gittik. Orada Arya’nın beni tanımayan bazı arkadaşları bana ‘sen kimsin?’ diye sorup durdular. Ben cevap vermedim, sonra ‘sen galiba ‘doğum günü olan kızın teyzesisin’ dedi birisi o sırada karşıda birkaç kız ‘hayır o Aryanın bakıcısı’ dediler. O sırada Arya herkese bakarak ‘Hayır, o benim ablam’ dedi. O sırada bana herkes bakıcı gözüyle bakarken Arya bana ablam demesi beni çok mutlu etmişti ve beni iyi hissettirdi.” (ÇB1)

Hizmet verilen ortam, Kırgız göçmen kadınlar için kamusal aynı zamanda özel alandır. Kadınlar, bir an olsa da evin bir parçası gibi gözükseler de aslında bir yabancılardır dolayısıyla sürekli izlenmekteler. Öyle ki kadınların yaptıkları iş kadar giydikleri giysiler, yedikleri yemek porsiyonları (ne kadar yedikleri) bile izlenmekte ve kontrol edilmektedir ki, bu durum kadınlar üzerinde çok büyük bir baskı yaratmaktadır. Zaman zaman ‘kilo mu aldın sen?’ veya ‘sanki kilo aldın’ diye bir şeyler ima edercesine sorular sorulur. İşe giderlerken buzdolapları, yemek tencereleri kontrol edilir. Kadınlara bir önceki günden kalmış yemekleri verirlerken kendileri taze yapılmış yemekler yerler.

“Yemek konusunda kıskanç davranabiliyorlar. Genelde yemeği onlardan sonra yiyorum. Bana bir porsiyon kadar yemek bırakırlar. Onu tabağıma koyup yediğimde ise, ‘a pilav bitti mi? yemek bitti mi?’ diye soruyorlar. Sanki yemeğin hepsini ben yedim.’ Önceden hep önceki günden kalan yemekleri bana verirlerdi, daha sonra ben de onlarla aynı saatte bir sofrada taze yemekten istediğim kadar yemeye başladım. Yemek çöpe atılsa sorun olmuyor ancak ben yersem sorun oluyor ‘bitmiş oluyor’. Onlar için yemek çöpe atılsa daha iyi sanki.” (ÇB5)

“Sanki yemek kıskanıyor gibi davranışları var ablanın. Mesela işe giderken her gün buzdolabına bakar, kontrol eder öyle işine gider. Bir keresinde de ‘iyi ki zayıfsın, biraz kilolu olsaydın ben sana yemek yetiştiremezdim’ demişti. Bu bile yeterli olmuştu bana. O yüzden o evde yemek yerken kendimi rahat hissetmiyorum. Zaten yemek yerken tepende kamera olması ciddi bir şekilde baskı yapıyor. O evde çalışalı sofradan hiçbir zaman doyarak kalkmadım. Bu güne kadar doya doya yemek yiyemedim. Benim için de bu çok zor bir durum.” (ÇB2)

Yapılan görüşmelerden de anlaşıldığı üzere çalışma sürecinde duygusal emek, Kırgız göçmen kadınların hem çalışıp hem yaşadıkları evlerde her alanda kendini göstermektedir. Fakat kadınların, duygusal yıpranmayı en çok yaşadıkları zaman ev hizmetlisi olarak çalışmaya başladıkları ilk zamanlar ve işverenlerin kadınlara karşı emrivaki davranışları sırasındadır. Görüşmeye katılan kadınların, daha önce kişiye özel hizmet vererek ev içi hizmetlerinde hiç çalışmamış olmaları da duygusal uyumsuzluğun daha da derin yaşanmasında etkili olmaktadır. Dahası, Ankara'ya göç ederek ev içi işlerde çalışmaya başlayan kadınlar açısından yapacakları işin kendisi kadar birisinin emri altında hem çalışmak hem yaşamak zorlu bir süreçtir. Diğer yandan kadınlar için sürekli birilerin emirlerini yerine getirerek yaşamak da ciddi bir çaba gerektirmektedir.

> "Benim için en zoru birisinin emri altında olmak oldu. Daha önce böyle bir şey deneyimlemediğim için duygusal açıdan zorluk çektiğimi söyleyebilirim." (ÇB1)

Görüşmeler sırasında kadınların sürekli dile getirdikleri konu işverenlerin kendilerine emrivaki davranmaları olmuştur. Kırgız göçmen kadınlar işverenlerinin kendilerine karşı öyle davranmalarından hiç hoşlanmamaktadırlar ki bazı durumlarda bu, kadınların işten ayrılmalarına bile neden olabilmektedir.

> 'Önceki çalıştığım işte ayağı kırılmış bir yaşlı kadına bakıyordum. Orada çalışırken baktığım kadın ayağını uzatıp, kremi fırlatarak 'sür' dedi. 'sürebilir misin?' ya da 'sürer misin?' diyebilirdi. Krem şişesini atmayabilirdi. Durumdan çok sinirlenmeme rağmen işim olduğu için hiçbir şey demeden kremini sürdüm. Sonra peçeteye tükürüp yere atmıştı, eline sürdüğü kolonya şişesini de yere fırlatmıştı. Bütün sabrımı toplayarak hiç bir şey belli etmeden gidip kolonya şişesini yerden almıştım ama tükürüp attığı peçeteyi kaldırıp çöpe atmadım, çok aşağılayıcı bir durumdu. Ama ister istemez katlanıyorsun böyle durumlara.' (YB/YHB6)

> "Baktığım bebeğin doğum günü partisinde patronumun kız kardeşi o kadar insanın arasında 'git, bebeğin altını değiştir!' diye yüksek sesle seslenmesi beni çok sinir etti. O kadar insanın içinde yanıma gelip yavaşça rica edebilirdi. Kendimi o kadar insanın içinde rahatsız hissetmeme rağmen gururumu bastırarak gidip değiştirdim." (ÇB2)

Böyle durumlarda kadınlar gerçekten de duygularını kontrol edebilmek, duygularını bastırmak için devasa bir çaba harcamaktadırlar. Bu tür durumlarda sabır devreye girmektedir; çünkü kadınlar, kendilerinin ömür boyu bir göçmen ev işçisi olarak kalacaklarını düşünmemektedirler. Bir gün hedeflerine ulaşınca (ekonomik refaha ulaşınca) memleketlerine geri döneceklerini umdukları için mevcut olumsuzluklara rağmen çalışmaktalar. Görüştüğüm kadınlardan sadece biri Avrupa'ya göç etme planı olduğunu belirtmiştir. Ancak bu amacına ulaşmak için ilk önce para biriktirmesi gerektiğinin de bilincindedir. Dolayısıyla çocuk bakıcısı olarak kazandığı paraları ailesine göndermeden bir kenarda biriktirmektedir. Bunun yanı sıra kadınların memnun olmadıkları evlerden ayrılsalar bile başka evlerde durumun daha iyi olmayacağını hatta daha kötü olabileceğini düşünmeleri de olup biten tüm olumsuzluklara rağmen duygularını bastırıp çalışmaya devam etmelerine neden olmaktadır.

3.4.3. Duygusal Emeğin Boyutları

Çalışma sürecinde iş ve mesleklere göre duygusal emeğin boyutlarının nasıl farklılaştığını, çalışanların üzerindeki etkisini anlamak önemlidir. Moris ve Feldman duygusal emeğin boyutlarını dört farklı ölçüt üzerinden ele almaktadırlar. Birinci ölçüt duygusal gösterim sıklığıdır. Söz konusu sunulan hizmet sürecinde hizmet veren ve hizmet alan arasındaki etkileşim sıklığı ve etkileşim sırasında kendisinden beklenen duygu gösteriminin tekrarlama sıklığıdır. İkinci ölçüt, duygu gösterimi için harcanan dikkattir. Hizmet veren işçinin kendinden beklenen, istenilen duygusal gösterimleri sergilemek için belli bir dikkat ve çaba harcaması gerekmektedir. Harcanan dikkat, 'duygusal gösterimin süresi ve yoğunluğuna göre farklılık göstermektedir. Müşterilerle kısa ve sınırlı bir etkileşimde bulunan kasiyerlerin gösterim kurallarına uymak için

gösterecekleri dikkat, müşterilerle daha uzun etkileşimde bulunan satış temsilcilerinin göstermesi gereken dikkatten daha az çaba gerektirmektedir' (Güngör-Delen, 2017: 72). "Duygusal gösterimin süresi ve yoğunluğu arasında pozitif bir ilişki söz konusudur". Etkileşimin daha kısa olduğu meslekler senaryolaştırılmış, daha önceden planlanmış, kalıplaşmış duygu gösterimleri içermekte olup sergilenen duygu yoğunluğu azdır. Ancak etkileşimi uzun süre gerekli kılan işlerde duygusal gösterimler belirlenmiş kalıplardan çıkarak spontane biçim almakta ve çalışanlar daha duygu yoğun ve içten bir duygu sergileyerek çalışmaktadırlar (Güngör-Delen, 2017: 73). Ev içi hizmetlerde özellikle yatılı olarak çalışan Kırgız göçmen kadınlar bu duruma çok iyi bir örnektir. Çünkü ev içi işlerinde yatılı olarak hizmet sunan kadınlar işveren aile üyeleriyle ve bakımını üstlendikleri kişilerle gece gündüz temas içindedirler. Bu bakımdan kadınların bulundukları uzun bir etkileşim sürecinde karşılaştıkları durumlara göre duygusal gösterimler çeşitli, spontane biçimde olabilmektedir. Diğer yandan kadınlar, sürekli temas içine oldukları kişilere karşı içten duygu gösterimleri geliştirebilirler. Buna Ashforth ve Humphrey (1993) samimi davranış dedikleri şeye denk düşmektedir. Bu bağlamda yapılan görüşmelerde ev içi işlerinde çalışan kadınlar, özellikle bakıcı pozisyonunda iş gören kadınlar, belirli bir zaman sonra baktıkları kişilere karşı bir merhamet, sevgi ve şefkat duygusu geliştirerek onlara kendi annesi veya çocuğu gibi bakmaya başladıklarını belirtmişlerdir.

> "En son baktığım anneyi çok sevdim. Maalesef iç kanama sonucu vefat etti. İlk başta ishal oldu zannettik. Ama sürekli kan kokusu gelip durdu. 'baba, bu ishal değil kan kokuyor' en iyisi acil ambulans çağırın dedim. Ambulans geldi, gerçekten de iç kanaması geçiriyormuş. Hastaneye götürdüler hemen yoğun bakıma aldılar. Bir daha da anne yoğun bakımdan çıkamadı ve vefat etti. Vefat ettiğinde çok ağladım, içim acıdı. Çok sevmiştim anneyi, kendi büyükanneme bakıyormuşum gibi bakmıştım ona. Vefat ettiğinde kızı ikimiz birbirimize sarılarak ağladık. Cenaze törenine daha sonra mevlidine gittim." (YB/YHB6)

Kadınların baktıkları kişi hasta ise onun iyileşmesini istemeleri ve bunun için çaba göstermeleri aslında kadınlarda duygu çatışmasından ziyade gerçek duygular ile

sergiledikleri duygular arasında bir uyum olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu durumlarda kadınlar duygusal emek harcarlarken daha az yorulabilirler ve bu onlar için daha az strese ve yorgunluğa neden olabilir. Ev içi işlerinde çocuk bakıcısı olarak çalışan kadınlar için de durum farklı değildir. Kadınlar, kendi çocukları olup olmadığı fark etmeksizin baktıkları çocuklara karşı zaman zaman annelik duyguları geliştirmektedirler.

> "Kendim anne olmasam da annelik his ne olduğunu tam anlamıyla bilmesem de baktığım kıza kendi kızım gibi bakıyorum. Bazı durumlar oluyor kızıyla ilgili yaptığım şeyleri annesi beğenmeyip düzeltince kendime 'bu benim kızım değil ki onun kızı. Beğenmeyebilir. İstediği gibi yapabilir. Haklı' diye hatırlatıyorum." (ÇB1)

Yatılı olarak çalışan Kırgız kadınlar baktıkları kişilerle uzun süre etkileşimde olduklarından belli bir süre sonra onlara karşı bir duygusal bağ geliştirmektedirler. Çocuklara kendi çocukları, yaşlı hasta teyzelere kendi anneleri gibi bakan bu kadınlar görüşmeler sırasında onlardan gülerek sevgiyle söz ettiler hatta arada telefonlarını açıp bu kişilerin fotoğraflarını gösterdiler. Ayrıca görüşme sırasında baktıkları kişilerden söz ederken 'anne', 'baba', 'abla' diye hitap ettiler. Bunun yanı sıra kadınlar, çalıştıkları süre içinde baktıkları kişiler vefat etmişler ise çok üzüldüklerini belirttiler ve onlar hakkında sürekli 'çok iyi birisiydi', 'çok iyi bir kadındı' şeklinde cümleler kurdular. Bütün bunlar kadınların çalıştıkları aileye ve baktıkları kişilere karşı derin bir duygusal bağ geliştirdiklerine dair ipuçları vermektedir. Görüşmeler sırasında dikkat çeken bir başka detay da kadınlar, baktıkları kişilerden veya işverenlerden söz ederlerken araları iyi değilse çoğu kadında olduğu gibi 'anne' ' baba' gibi hitap etmeyip Kırgızca ihtiyar kadın anlamına gelen 'kempir' ve ihtiyar adam anlamına gelen 'çal' kelimelerini kullandılar.

Burada kadınların işveren aileye, baktığı kişilere karşı duygusal bağ geliştirmelerinde kullanılan dilin çok büyük bir etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

Nitekim görüşmelerde de kadınlar, işverenlerin kullandıkları iletişim dili ve davranışlarının çok önemli olduğunu sürekli dile getirdiler. Öyle ki işverenin kullandığı iletişim dili ve davranış biçimleri ev çalışanı kadınların işverenlerine ve baktıkları kişilere olan yaklaşımlarına da yansımaktadır. Görüşmeci T1 bu durumu çok güzel izah etmektedir:

> "Çalıştığın evdeki insanların, yaptığın işe o kadar çok etkisi var ki. Evin insanları, yani işverenler iyi olsa benden istedikleri şeyden fazlasını yapmaya hazırım." (T1)

> "İyiliğe iyilikle karşılık vermek istiyorsun. Ancak işveren sürekli emir vererek 'onu yap! Bunu yap! Öyle değil böyle yap!', diyerek yaptığın her işe karışıp durursa üzerinde bir baskı hissediyorsan maalesef. Her şeyi istemsizce yapıyor ve sinirleniyorsun. Sadece işi yapmak bitirmek ve maaş almak için."(YB/YHB3)

> "Çalıştığım aile bana küçük kızları gibi davranırlardı. Sürekli 'sen bizim küçük kızımızsın' derlerdi. Ben de aileyi sevdiğim için anneye bakarken kendi büyükanneme nasıl bakacaksam öyle baktım. Çalıştığım ailedeki insanların bana olan davranışları yapacağım işe de yansıyor. Eğer davranışları iyiyse ben o evin işini bütün isteğimle yaparım. Benim açımdan çalıştığım işi sevip sevmemek işten ziyade insanlardan, işverenden kaynaklanıyor." (YB/YHB6)

Bu bakımdan işverenlerin evlerinde çalıştırdıkları Kırgız göçmen kadınlara karşı olan davranış ve tutumları işverenlerinin kadınlara hitap etme biçimleri, onları başkalarına nasıl tanıttıkları çok önemlidir. Baktığı yaşlı hasta kadına kendi büyükannesi gibi baktığını söyleyen görüşmeci YB/YHB6'nın baktığı kadına ve ailesine karşı geliştirdiği duygusal bağ işveren ailenin kendisine 'kızı' gibi davranmalarından ve öyle hitap etmeleri ile ilgilidir.

Diğer yandan işverenlerin evlerinde çalıştırdıkları bu kadınlara hizmetçi niteliğinde bir davranış geliştirdiklerinde Kırgız göçmen kadınlar duygusal kırılmalar yaşamaktadırlar. Görüşülen birçok kadın, işverenin kendilerini başkalarına 'temizlikçimiz', 'yardımcımız' 'bakıcımız' dediklerinde rahatsız olduklarını, nedense gurur meselesi yaptıklarını, kendilerini aşağılanmış, değersiz hissettiklerini dile

getirmişlerdir. Aslında bu durum işveren ve ev çalışanı kadınların sınıfsal konumlarıyla ilgilidir. Görüştüğüm birçok kadın eğitimli ve kendi memleketlerinde orta sınıfa mensup olabilirler ancak Ankara'da çalıştıkları evlerde hizmet sunan alt sınıftan birer işçilerdir. Dolayısıyla bu durum Kırgız göçmen kadınlar için duygusal emeğin bir diğer boyutu olan ciddi bir duygusal çatışmaya neden olmaktadır. Kadınlar bakımından bu duygu uyumsuzluğu duygusal emeği daha zorlu ve yoğun kılmaktadır.

> "Türkiye'de bizim yaptığımız, iş gerçekten çok zor bir iş. Nedeni ise bu iş sadece bedensel olarak değil duygusal yönden de insanı çok yoruyor. Hem çalıştığın yerdeki insanlar ne kadar iyi olsa da ikinci sınıf muamelesi yapabiliyorlar. Sana para ödüyoruz tüm isteklerimizi yapacaksın davranışları hep var. Ailede yeni çalışmaya başladığımda onlara 'Bey' ve 'Hanım' diye hitap etmemi istemişlerdi. Bu bile araya ne kadar çok mesafe koyuyor. Eve misafir falan gelince 'bu bizim bakıcımız' diye tanıştırırlar." (YB/YHB5)

> "Misafirler ya da komşular gelince beni 'yeni temizlikçimiz' diye tanıtırlardı. Bu durumdan rahatsız oluyordum. Gururuma dokunuyordu. 'Sadece ismimle tanıştırsa olurdu' diye kendimce düşünürdüm." (T1)

> "Bazen yardımcımız bazen de kızımızın ablası diye beni tanıştırıyorlar. İlk başlarda çok garip hissederdim. Galiba rahatsız oluyordum. Ancak zamanla alıştım. Kulağım alıştı artık. Ayrıca bu bir gerçek, eni sonunda ben gerçekten de Arya'nın bakıcısıyım." (ÇB1)

Duygusal uyumsuzluğu tetikleyen bir diğer etmen ise kadınlara karşı işveren ve ailesinin kaba, küçümseyici, saygısız davranışlarıdır ki işveren aile tarafından kadınlara karşı sergilenen bu tür tutum aslında bir duygusal şiddet örneğidir. Bu tür yaklaşımlara sık sık maruz kalan kadınlar, duygularını bastırmak ve yönetmek için devasa bir çaba harcamaktadırlar. Kadınlar 'salak', 'manyak', 'yalancı', 'orospu', gibi hakaretlere işten ayrılırlarken 'hırsız' gibi ithamlara, çanta ve valizlerinin tek tek aranması gibi hakaretlere maruz kalmaktadırlar.

> "Ailenin kızını buz pateni kursuna ben götürürdüm. Kızın kursu bitene kadar beklerdim. Kız beni yanında istemiyordu, arkadaşlarının yanında 'sen salaksın! manyaksın!' gibi kelimeler söyleyerek dalga geçerdi, arkadaşlarının da aşağılayıcı bakışları insanı rahatsız edici türdendi. Çok rahatsız oluyordum, 'ben senden büyüğüm, dediğin laflarına dikkat et' diyordum. Ancak her seferinde tekrarlanırdı. 8 yaşındaki kızlar sana öyle davranınca çok kötü oluyormuşsun." (T1)

Nitekim görüşmeye katılan kadınların arasından işveren konusunda şansız gözüken T1 bir ay kadar çalıştığı evde evin erkeği tarafından tacize, kadın tarafından bıçaklı saldırıya ve hakarete, kızı tarafından ise sürekli yukarıda bahsettiği üzere aşağılanmalara maruz kalmış.

> "Bana 'sen bir orospusun' demesiydi. O kadar zoruma gitti, o gün çok ağlamıştım. Çalıştığım yerden çıkıp şu an kaldığım eve gelip de durmadan ağladım. Buradaki bazı ablalar biliyor. Kesilmiş bileğime onlar pansuman yaptılar. Daha sonra evden yani işten tamamen ayrılırken bütün eşyalarımı, çantamı, valizimi hepsine tek tek baktılar. Pasaportumun fotoğrafını çektiler. Sanki ben bir hırsızmışım gibi, onların bir şeylerini çalmışım gibi. Bu yaptıkları çok zoruma gitti, namusuma dokundu, 'ben öyle insan değilim' diye kendi kendime çok üzüldüm. 3 gün yemek yiyemedim, su da içemedim. Kendime kapandım. Boğazımda bir düğüm oluşmuştu ve bir türlü gitmiyordu." (T1)

3.4.4. Duygusal Emeğin Etkileri ve Geliştirilen Stratejiler

Kırgız göçmen kadınların Türkiye'ye gelip ev çalışanı olmadan önce memleketlerinde bir kolektif içinde çalışmış olmaları; mevcut durumda bir evin içinden hiç çıkmadan hizmetçi statüsünde birinin emirlerini yerine getirerek çalışmaları; işverenler tarafından denetlenmeleri; güvencesiz çalışmaları; sürekli küçümsemelere, hakaretlere maruz kalmaları sonucu kadınlar üzerinde stres, depresyon, özgüven kaybı, tükenmişlik gibi olumsuz etkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kaldı ki kadınların, evlerde çalıştıkları süre içinde yaşadıkları uyumsuzluk ve çatışmalarda kadınları duygusal yönden çok fazla yormaktadır.

> "Sürekli 'Gül, şunu getir!, Gül bana meyve hazırla! Gül, şunu yapsana!' demesi beni gerçekten yoruyor. İçimden 'Daha ne istiyor?!' dediğim zamanlar olabiliyor. Ayrıca evden bir adım dışarıya çıkmadan hep o evde onlarla olmam bana bir baskı yapıyor, yarım saat dahi dışarıya parka çıkamıyorum. O evde bulunmak bile beni yoruyor ve boğuyor. Bu durum beni duygusal olarak yıprattığını kişisel olarak zayıf yaptığını düşünüyorum. Hatırlıyorum yeni geldiğimde çok atılgan kendimden çok emin birisiydim. Ancak şu an daha kırılgan, zayıf birisi haline geldim. Bana karşı söyleneni kaldıramıyorum hemen ağlamaya başlıyorum." (YB/YHB5)

Kadınlar üzerindeki bu olumsuz etkiler, kadınların çalıştıkları ve yaşadıkları evlerde yaşadıkları duygusal uyumsuzluk sırasında rol yapmak durumunda kaldıklarında daha derin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim hizmet sektöründe çalışanlar çalıştıkları ortamda harcadıkları duygusal emek sürecinde duygusal emekle baş etmek için yüzeysel ve derinlemesine rol (Hochschild, 2003: 35-36) yaparlar. Derinlemesine rol yapmada yüzeysel rol yapmaya nazaran çalışanların karşı tarafa sergiledikleri duyguları hissetme durumu olabildiğinden duygusal uyumsuzluk daha az yaşanmaktadır ki bu da daha az strese, depresyona, tükenmişliğe neden olmaktadır (Güngör-Delen, 2017: 102). Bu bakımdan kadınların, çalıştıkları ve aynı zamanda yaşadıkları evlerde çoğu durumda yüzeysel rol yaptıklarını söyleyebiliriz. Yüzeysel rol sergileyen kadın çalışanlar, gerçekte hissettikleri duyguları bastırarak duruma uygun bir davranış sergilerler. Bu anlamda duygularını yönetirler, hissetmedikleri duyguları hissediyormuşçasına davranırlar. Genelde işverenlerinin emrivaki davranmalarından hoşlanmayan Kırgız kadınlar, o anda hissettikleri duygularını bastırarak gülerek "tamam" diyerek itaatkâr bir şekilde işlerine devam etmektedirler.

> "…içimde ağlıyorsam da yüzümde güldüm. Duygularımı fazlasıyla yönettim." (T1)

> "Elbette duygularımı bastırıp duygu yönetimi yapıyorum. Sinir olduğun ya da rahatsız olduğun şeye sürekli cevap veremezsin sonuçta. Bazen alttan alıp sessiz kaldığım zamanlar da oluyor. Bazen duymazdan gelip sadece gülüyorum." (ÇB2)

> "Eğer işveren namusuma dokunacak bir şeyler söylerse içime kapanıyorum. Ama genelde kadına belli etmemeye çalışıyor, her şey normalmiş gibi davranıyorum." (YB/YHB1).

> "Tabi ki çoğu durumda örtüşmüyor. İçimdeki duyguları yansıtmamaya çalışıyorum. Eğer aile üyelerinin bana olan tavırlarını, davranışını beğenmediğim durum olursa, onlara davranışlarını beğenmediğimi duygularımı kontrol ederek dile getiriyorum. Sinirlenmemeye çalışıyorum." (YB/YHB3)

Kırgız göçmen kadınlar, çalıştıkları evlerde yatılı olarak çalıştıklarından günün her saatinde sabırlı, her şey normalmiş gibi, hiçbir şey olmamış gibi davranarak yüzeysel bir biçimde davranış sergiledikçe kadınların üzerindeki olumsuz duygusal yük de artmaktadır. Öte yandan duygusal emeği uzun bir süreç içinde ve yoğun bir şekilde harcadıklarından kadınlarda rol yapma süresi de artmaktadır. Çalışma sürecinde duygusal emeğin süresi arttıkça da kadınlar, o kadar çaba sarf etmektedirler ki bu durum kadınlarda duygusal yorgunluğa, yıpranmaya neden olmaktadır.

Peki, ev içinde çalışan Kırgız göçmen kadınlar her zaman duygularını bastırıp çoğu şeyi görmezden, duymazdan gelerek, her şeye 'tamam' deyip edilgen bir davranış sergileyerek, sürekli rol yapabilirler mi? Yapılan görüşmelerden anlaşıldığı üzere kadınlar, çoğu zaman edilgen davranış sergilediklerini ve duygularını yöneterek uygun duygu gösterimi sergilediklerini doğrulamaktadır. Ancak kadınların bu davranışlarının işverenleri ile çoğu zaman çatışmasız ve uzun vadeli çalışabilmek adına, bir tür strateji olduğunun altını çizmeliyiz.

> "Bazı durumlar oluyor her bir kaprisine dayanmakta zorlanıyorum ancak başka yere gitsem de aynı şey bekliyor olacak. Belki daha kötü huylu birisine zor birisine denk gelme durumum da olabilir. O yüzden her şeye rağmen çalışmaya devam ediyorum." (YB/YHB1).

> "Canımın sıkkın ya da keyfim yerinde olmadığı zamanlar oluyor. Sonuçta hepimiz insanız. Bu durumlar kendi ruh halimden kaynaklandığı gibi yaptığım işin zorluğundan, yoruculuğundan ve işverenlerin davranışlarından da kaynaklanıyor. Daha kendin anne olmamışken başkasının çocuklarına bakıyorsun. Bu da yetmezmiş gibi evin bütün işlerini yapıyorsun. Sadece iki çocuğun değil bütün ailenin bakımını yapıyorsun. E tabi bundan kaynaklı bitkin olduğun zamanlar olur hem de çok sık. Ama para kazanmak için her şeye rağmen kulağını, gözlerini kapatıp çalışmaya devam ediyorsun." (ÇB6)

Ancak çalıştıkları evlerde duygusal uyumsuzluktan kaynaklı kendilerini huzursuz hisseden kadınlar, bazen duygularını yönetemeyip rol yapmayı bırakarak işverenleri ile açık açık konuşup rahatsızlıklarını belli edebiliyorlar. Eğer ortak bir çözüm üretemeyip anlaşamazlar ise kadınlar işlerinden ayrılıyorlar: "Genelde yaptığım

işe karışıp sürekli müdahale ettiklerinde çok fazla sinirleniyorum. Öyle durumlarda karışmamalarını, rahatsız ettiklerini doğrudan dile getiriyorum. Eğer bu durumu bir türlü düzeltemezsek işten ayrılıyorum" (YB/YHB6). Görüştüğüm kadınlar çalıştıkları evlerde yaptıkları iş konusunda bir özerklik istemektedirler, yani iş yaparlarken sürekli müdahale edilmek istemiyorlar.

Diğer yandan ev çalışanı Kırgız göçmen kadınlar, 'işten ayrılma' stratejisini çalıştıkları koşulları az da olsa iyileştirmek amaçlı geliştirmektedirler. Bu stratejiyi işverenlerinin kendilerine karşı davranışlarını düzeltmesi, maaşlarının yükseltilmesi, izin gününün 12 değil 24 saate kadar uzatılması gibi amaçlarla kullanabiliyorlar. Bu stratejinin özellikle bakıcı pozisyonunda çalışan kadınlar tarafından kullanıldığını belirtmekte yarar var. Bakıcı kadının yerine birini bulmak, bütün işi yeniden öğretmek, bakıcının bakılanla (çocuk veya yaşlı, yaşlı hasta) anlaşması uzun ve zorlu bir süreç olduğundan işverenler, kadınların geliştirdikleri bu stratejiye genellikle uymak ve kadınların istediklerini karşılamak zorunda kalabiliyorlar. Kadınların bu stratejisi çoğu zaman başarılı bir şekilde işe yaramaktadır.

> "…Bazen bunlar, yaşlı alttan al, görmezden, duymazdan gel dediğim zamanlar oluyor. Bazen de duygularımı kontrol edemeyip işten ayrılmak istediğimi dile getiriyorum. Böyle durumlarda onlar biraz alttan alıyorlar ve 'ben yaşlandım. Benim sana öyle dediğime bakma' deyip davranışlarını değiştiriyorlar." (YB/YHB5)

> "Geçen haftalar baktığım kızın krizi tuttu. Arada öyle oluyor. Fazla ilgi istiyor, uyumuyor, çok huysuzlanıyor. O sıralar çok fazla hırpalandım, artık dayanamayacak gibiydim. İşten ayrılmak istediğimi söyleyince kalmamı istediler. Ben de eğer maaşımı yükseltirlerse çalışmaya devam edeceğimi söyledim. Öyle de oldu 3200 TL'den 3800 TL'ye yükselttiler." (ÇB5)

3.4.4.1. İzin Günleri: Dört Duvardan Birkaç Saatliğine Kaçış

Araştırma kapsamında görüşmeye katılan Kırgız göçmen kadınlar yatılı olarak çalıştıklarından ve sürekli denetim altında olmalarından, özel alandan, yani kendilerine ait odadan yoksun olmalarından dolayı sürekli kendilerinden beklenilen rolü oynamayarak sahne dışı kalamadıklarından yakınmaktadırlar. Özel alana sahip olsalar dahi özellikle bakıcı olarak iş gören kadınlar, işleri gereği geceleri de dâhil olmak üzere baktıkları kişilerin kişisel bakımını karşılamak adına onlarla aynı odayı paylaşmak zorundadırlar. Nitekim Hochschild'ın (2003) ele aldığı gibi olaya dramaturjik perspektiften yaklaşacak olursak çalışılan ortam olarak ev bir tür sahne, işveren aile üyeleri, bakıma ihtiyaç duyan kişiler seyirci, çalışan kadınlar aktör ortadaki ilişki ise bir oyun halini almaktadır. Bu bakımdan ev içi hizmetlerinde çalışan kadınlar, yatılı çalıştıkları ortamlarda duygu yoğun çalıştıklarından üzerlerindeki duygusal emeğin olumsuz etkilerinden biraz da olsa kurtulabilmek için kendilerince birtakım yöntemler geliştirmektedirler. Çocukları ve aileleri ile görüntülü konuşarak az da olsa motive olan kadınlar çoğu zaman izine çıktıkları zaman tam anlamıyla deşarj olabilmektedirler. Gece gündüz hizmet sundukları evlerden izine çıktıkları zaman takındıkları maskeleri birkaç saatliğine de olsa kenara bırakarak kendileri olabilmekte; kendileri gibi ev çalışanı kadınlar ile buluşup bir hafta boyunca neler yaşadıklarını anlatarak ve içlerinde biriken ne varsa birbirleriyle paylaşarak duygusal yönden hafiflemektedirler. Bu açıdan kadınlar birbirlerini motive eden bir araç gibidirler. Dolayısıyla ev çalışan Kırgız göçmen kadınların çalıştıkları ev dışında geçirdikleri zamana göz atmakta yarar var.

Yapılan görüşmelerde kadınlarının büyük bir çoğunluğunun tam zamanlı haftalık izinlerinin olmadığı sadece izin saatleri olduğu, yani normal işçiler gibi hak ettikleri bir hafta sonu tatiline sahip olmadıkları anlaşılmıştır. İşveren ile Kırgız göçmen kadınlar arasında imzaya dayanan herhangi bir iş sözleşmesinin olmayışı çalışma sürecinde işe alınma sırasında konuşularak anlaşılan bazı konuların yerine getirilmemesine neden olmaktadır. Kadınların izin günleri ile ilgili husus da

sözleşmenin olmamasından dolayı ilk başta anlaşılan 24 saatlik (diğer bir deyişle tam gün) iznin işe alındıktan sonra 12 saate indirilmesinden kaynaklanmaktadır. Kadınlar böylece tam bir izin gün kullanma hakkından yoksun kalmaktadırlar. Bu nedenle kadınlar çalıştıkları evlerden haftada yalnızca birkaç saatliğine izine çıkabilmektedirler ve çalıştıkları evin dışında geçirdikleri bu zaman dilimini 'izin günü' olarak tanımlamaktadırlar. Haftada izin olarak sayılan bu belirli saat dışında kadınlar çalıştıkları evlerden ayrılmamaktadırlar. Çoğu zaman hava almak için parka dahi çıkmalarına izin verilmemektedir.

> "Ailemi özlüyorum. Evden dışarı parka bile çıkamıyoruz. İzin günüm bir ayda 1 gün. O yüzden bazen kendimi bitkin hissediyorum. Akşamları işleri bitirdikten sonra balkona çıkıp gökteki uçaklara bakıyorum. Ben de bir gün bu uçakların birinde aileme döneceğim diye kendimi avutuyorum." (T4)

Görüştüğüm kadınlara izin günlerini nasıl değerlendirdikleri konusunda sorular sorduğumda, hemen hemen görüştüğüm bütün kadınlardan, kendileri gibi ev işlerinde çalışan arkadaşlarıyla buluşup birlikte zaman geçirerek, birlikte alışveriş yaparak, yemek yiyerek, arkadaşlarıyla dertlerini paylaşarak zaman geçirdikleri yönünde cevaplar aldım. Diğer bir deyişle kadınlar, izne çıkacakları zaman dilimi için özel bir plan, yani özel bir sosyo-kültürel aktivite yapma, Türk kültürüyle tanışma veya müzelere gitmek gibi herhangi bir plan yapamamaktadırlar. Görüştüğüm kadınlardan üç kadın R, S ve K hariç kimse Anıtkabir veya herhangi bir müze gibi kültürel mekânları ziyaret etmemişler ve herhangi bir etkinliğe katılmamışlardır. Birçok Kırgız göçmen kadının işverenleri ve işverenlerinin akrabaları ve tanıdıkları hariç Türk tanıdıkları yoktur. İzin günlerinde ise kadınlar, 'Türk' olan her şeyden sıyrılmak, soyutlanmak istemektedirler.

> "İzin günlerimde Kızılay'daki Kırgız lokantalarına gelip oturuyorum. Burada bizimkilerin arasında olmak az da olsa üzerimdeki stresi azaltıyor. Arkadaşlara içimde birikenleri döküyorum. Yemek yiyorum. Biraz da Türklerden uzaklaşmış gibi hissediyorum. En azından izin günümde sadece bizimkilerle iletişim kurmaya çalışıyorum" (ÇB3).

Kırgız göçmen kadınların hemen hepsinin izin saatlerinde kendileri gibi Ankara'da ev içi işlerinde çalışan Kırgız kadınlarla buluştuğunu söyleyebilirim. Buluşulan mekânlar, yine Kırgızlar tarafından Kızılay Meydanı etrafında açılan lokantalar ve izin günleri veya iş arayışı sırasında yurt niyetinde kullanılan apartman dairesi veya varsa akrabalarının evi olmaktadır. Buluşma noktası olarak nitelenebilecek bu mekânlar kadınların birçok işini kolaylaştırmakla beraber kadınları birkaç saatliğine olsa Türk toplumundan ve sürekli emri altında oldukları işveren ailelerden uzaklaşarak kendi memleketlerindeymişçesine özgür davranmalarına, kendi dilinde konuşmalarına, Kırgız yemeklerini tatmalarında ve birbirleriyle dertleşmelerinde büyük bir aracı olmaktadır.

> "İzin günümü mümkün oldukça Kırgız tanıdıklarımla bir araya gelip beraber zaman geçirmeye çalışıyoruz." (YB/YHB8)

> "İzin günlerim çok çabuk geçiyor. Sürekli ev içinde olduğum için izin günümü dışarıda geçirmeyi severim. Dolayısıyla izin günlerimi genelde arkadaşlarımla Kırgız lokantalarında buluşup zamanı beraber değerlendiriyoruz. Kırgız lokantalarına gitmemin en büyük sebebi bizimkilerle aynı ortamda olmak, tanısam tanımasam da onlarla sohbet etmek ve biraz da olsa kafamı dinlendirmektir. Tabi ki bizim yemekleri de tatmak için. Oraya gidince 'ben burada yalnız değilmişim, benim gibi zor şartlar altında çalışanlar da varmış' hissine kapılıyorum." (YB/YHB3)

Kadınlar açısından izin saatlerinde kendileri gibi ev içi işlerinde çalışan Kırgız arkadaşlarıyla bir araya gelerek çalıştıkları evlerde yaşadıkları zorlukları birbirlerine anlatıp dertleşmek önemli gözükmektedir. Görüşmeci T3'nın dediği gibi "bazen kızlarla izin günlerimizi ayarlayıp gece kulübüne veya bir bara gidiyoruz, kafa dağıtıyoruz", nitekim kadınlar böylece streslerini atarak sonraki bir hafta için kendilerini hazırlamaktadırlar.

> "Bir haftada sadece 6 saat iznim var. 6 saatlik izinde ne yapılabilir ki (gülüyor). Buraya[20] geliyorum, en azından ayaklarımı uzatabileceğim yataklar var burada. Diğer Kırgız kadınlarla sohbet ediyorum, evi arayıp çocuklarımla konuşuyorum ve geri işe gidiyorum. Bazen öyle günler oluyor ki çok zor ve stresli, izin günümde dışarıdan birkaç bira alıyorum, buraya getiriyorum buradaki kızlarla oturup birbirimize içimizi açıyoruz başımıza ne geldiyse iş yerinde ne olup bitiyorsa birbirimize anlatıyoruz ve içiyoruz. Ağlayan ağlıyor öylece de hafifleyip tekrar işimize geri dönüyoruz." (YB/YHB5)

Bir başka dikkate değer nokta ise hem yaptığım görüşmeler sırasında hem zaman zaman Kırgız kadınların tükettiği mekânlarda yapığım gözlemlerde kadınların, izne çıktıkları zaman makyajlarını ve bakımlarını yapmış, özenli bir şekilde giyinmiş olmalarıdır. Kendisi benim kuzenim olan görüşmeci ÇB5'in izin günlerinde her buluşacağımız zaman kuaföre gidip saçına fön çektirmesi dikkatimi çekerdi. Buluşmaya her zaman amatörce olsa da makyajını yapmış, süslenmiş, özenli olarak giyinmiş, bakımlı olarak gelirdi. En azından izin günlerinde güzel olmak istediğini dile getirirdi. Görüştüğüm diğer kadınlar için de izne çıktıkları zaman dış görünümlerinin güzel olması önemliydi. Nitekim izine çıkmak için sabah hazırlanmış olan ancak işveren kahvaltısına kızartma isteyince yapmak zorunda kalan görüşmeci YB/YHB6 kızartma sonrasında üstüne sinmiş yağ kokusunu gidermek için gidip tekrar duş alıp, giysilerini değiştirdiğini 'dışarıya yağ kokarak çıkamayacağını' anlattı.

Kadınlar yemek, yağ veya eve sinmiş klor kokusundan uzaklaşmak için sabahları duş alıp evden çıkmakta; kuaföre gidip saçlarına fön çektirmekte böylece her gün tekrarlanan 'aynı'lıktan, rutinden; dizleri çıkmış, yemek veya ter kokmuş giysilerinin o tekdüzeliğinden ve sürekli bir emri yerine getiren ev çalışanı konumundan birkaç saatliğine olsa da sıyrılıp başka bir ortama kaçmakta böylece kendilerini özgür hissetmektedirler.

[20]Kızılay'daki Kırgız kadınların kaldıkları ve kullandıkları apartman daire. Görüşme orada gerçekleşmişti.

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırma Ankara'da ev içi hizmetlerinde bakıcı, temizlikçi pozisyonlarında yatılı olarak çalışan Kırgız göçmen kadınların göç, iş bulma ve ev çalışanı olarak çalıştıkları süreç içinde maruz kaldıkları katmanlı sömürü ilişkilerine odaklanmıştır. Yürütülen bu araştırma ev içi hizmetlerde çalışan Kırgız göçmen kadınların, bu sürecin her aşamasında aşırı sömürüye; duygusal, fiziksel ve ekonomik şiddete maruz kaldıklarını göstermektedir.

Kırgız göçmen kadınlar, göç ve iş bulma sürecinde aracı şahıs ve şirketler için birer para kazanma aracı haline gelerek daha yolun başında sömürüye açık hale gelmektedirler. Şirketlere aracılık ücreti olarak en az bir aylık maaşlarını vererek işe başlayan bu kadınlar bu sürecin tamamında hiçbir güvenceden yoksun olarak çalışmaktadırlar. Karşılaştıkları zorlukları şu şekilde özetlemek mümkündür.

- Kadınların istihdam edildikleri ev içi işlerde emeklerine ilişkin herhangi bir formel anlaşma ve güvence sağlanmamaktadır.
- Kadınların büyük bir çoğunluğu kaçak olarak çalışmaktadır.
- Kayıtsız ve sağlık güvenceden yoksun çalışan Kırgız göçmen kadınların Türkiye sınırlarında kendi haklarını bilmemeleri onları işveren karşısında savunmasız kılmaktadır. Bu durum işverenler tarafından fiziksel, sözel,

duygusal şiddete maruz kalmalarına, pasaportlarına el konulması gibi durumların yaşanmasına sebep olmaktadır.

- Çalışma izinlerinin olmamasından kaynaklı olarak Kırgız göçmen kadınlar sağlık güvencesinden de yoksun bir şekilde çalışmaktadırlar.
- İki tarafın da tabi tutuldukları bir sözleşme olmadığı için kadınların çalışacakları saat ve yapacakları iş tanımsız olup, kadınların çalışma saatleri ve yapacakları iş işverenin isteğine bağlıdır. İş tanımının olmaması çocuk, yaşlı veya hasta bakıcısı olarak işe alınan kadınların aynı zamanda evin temizliğini, yemeğini, ütüsünü, alışverişini de yapmalarına yol açmaktadır.
- Ev işinin tanımının olmaması çalışma saatinin de belirsiz olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle yatılı olarak çalışan Kırgız göçmen kadınlar gece saatlerinde de iş başında olmaktadırlar.
- Yatılı olarak çalışan Kırgız göçmen kadınlar normal işçilerin sahip olduğu hafta sonu izinlerinden de yoksundurlar. Haftada sadece en fazla 12 saat izinli kullanabilmektedirler.

Hayatlarında bir dizi zorlukların üstesinden gelebilmek için mücadele eden bu kadınlar, çalıştıkları süreç içinde sabahtan gecenin geç saatlerine kadar işveren ailenin emri altında yaşamak zorundadırlar. Kendilerine ait bir özel alandan yoksundurlar. Pasaportlarına el konulması, bazı durumlarda maaşını alamama, haftalık izinlerinin kesilmesi tehditleri altında zor koşullar altında adeta bir köle gibi çalışmaktadırlar.

Kadınların çalıştıkları süreç içinde hiç yorulmamaları, üzülmemeleri, her daim enerjik olmaları zorunludur. Öte yandan köle gibi çalıştırılan bu kadınlardan, özellikle bakıcı kadınlardan baktıkları çocukları sevgi, şefkat ve güven içinde büyütmeleri, bir şeyler öğretmelerini beklenmektedir. Aynı şekilde yaşlı ve hastalara da merhametle bakmaları onlara karşı sabırlı olmaları istenmektedir. Dolayısıyla ev hizmetlisi Kırgız göçmen kadınların yatılı olarak gece gündüz iş gördükleri evlerde harcadıkları bedensel

emek yetmemektedir. Kadınlardan çalıştıkları süre içinde aynı zamanda duygusal emek harcamaları beklenmektedir. Bu bakımdan bu araştırmada ev eksenli çalışan kadınlar üzerine yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak kadınlarının çalıştıkları evlerde harcadıkları fiziksel emeğin yanında emeklerinin duygusal boyutuna odaklanmıştır. Kırgız göçmen kadınların, bedensel ve zihinsel emeklerinin yanında duygularına da değinmeye çalıştım. Yaptıkları işin içine kattıkları duygulara odaklandım. Çalışırlarken sergiledikleri, hissettikleri, geliştirdikleri duyguları ele aldım. Araştırmayı derinlemesine görüşmelere ve katılımcı gözlemlere dayanan nitel bir çalışma olarak kurguladım. Böylece kadın emeği çalışmalarına katkıda bulunmayı amaçladım.

Günümüz insan unsurunun ön planda olduğu hizmet sektöründe duyguların önemi artmıştır. Çalışanların iş ortamlarında uygun duygular sergilemesi işin gerekliliği haline gelmiş, işçilerin duygularını yönetmeleri zorunluluğunu doğurmuştur. Özellikle çalıştığımız ortamlar, hayatımızın büyük bir kısmının geçtiği alanlar olduğundan iş ortamlarında harcadığımız duygusal emeğin önemi de artmaktadır. Bu açıdan artık duygular da metalaşarak beden ve zihinsel emek gibi emeğin başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Hizmet sektörünün bir kolu olan günümüzde küresel[21] anlamda göçmen kadınların yoğun bir şekilde istihdam edildikleri bakım ve temizlik işlerini içinde barındıran ev içi hizmetlerinde duygusal emek, yoğun bir şekilde kendini göstermektedir. Türkiye'de ücretli ev emeği piyasasında yatılı olarak istihdam edilen Kırgız göçmen kadınlar, hizmet verdikleri işveren aile ve bakımını üstlendikleri kişilerle aynı ortamı paylaşmaktadırlar. Onlarla gece gündüz olmak üzere yoğun bir şekilde yüz yüze, sözel ve fiziksel temas, etkileşim içinde daha duygu yoğun bir biçimde çalışmaktadırlar. Kadınların çalıştıkları ortamda olumlu duygular hissetmeleri kadar

[21]ILO (2019) verilerine göre dünyada her 25 kadından birinin ev çalışanı ve her 5 ev çalışanı kadından birinin ise göçmen kadın oluşturmaktadır.

olumsuz duyguların hissetmeleri de olasıdır. Burada vurgulanması gereken ise iş ortamında sürekli olumlu duygusal gösterimlerin beklenmesi dolayısıyla da hissedilen gerçek duyguların her zaman bastırılması ve yönetilmesidir.

Ev içi hizmetlerinde yatılı olarak çalışan kadınlar için, aile üyelerine, bakımı üstlenilen çocuk ya da yaşlı/yaşlı hastaya uyum sağlayarak çalışmak hem fiziksel hem duygusal açıdan zor bir süreçtir. Farklı ülke ve kültürden gelen Kırgız göçmen kadınlar, bu zorlu sürecin üstesinden gelebilmek için ekstra çaba ve sabır göstermektedirler. Bu bakımdan ev içi hizmetlerinde çalışan Kırgız göçmen kadınlar, hem çalışıp hem yaşadıkları evlerde hemen hemen her zaman duygusal emek harcamaktadırlar. Kadınlar, yatılı olarak çalıştıklarından her zaman fiziksel davranışlarının kısıtlandığını, denetlendiğini, duygularını da sürekli bastırıp, yönettiklerini ve özgürce de davranamadıklarından kendilerini her zaman bir baskı altında hissettiklerini vurgulamışlardır. İşverenlerinin kadınların her türlü hareketini denetlemeleri yedikleri yemekleri, giydikleri giysileri kontrol edip onlara müdahale etmelerinden açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. İşverenler, evlerindeki çalıştıkları kadınları doğrudan denetleyemediklerinde kameranın yardımına koşmaktadırlar. Bu bakımdan çalıştıkları evlerde kameraların olması da kadınlar üzerinde rahatsız edici düzeyde baskı yapmakta ve özgür davranamamalarına sürekli kendilerini uyarmalarına neden olmaktadır. Kadınların haftada bir defa izinli olarak ayrıldıkları birkaç saat haricinde her türlü fiziksel ve duygusal davranışlarını bastırmaları, işverenler tarafında sürekli denetlenmeleri, kısıtlanmaları aslında bize kadınların her açıdan sömürüye maruz kaldıklarını göstermektedir.

Görüşmelerde bakıcı pozisyonunda çalışan kadınların ev içi işlerinde temizlikçi olarak çalışan kadınlara nazaran daha duygu yoğun çalıştıkları anlaşılmıştır. Çocuk veya yaşlı, yaşlı hasta bakıcısı olarak çalışan kadınlar, işverenlerinin istekleri üzerine baktıkları kişilere ‘kendi çocuğu’, ‘kendi ailesinden birisi’ gibi bakmak için ekstra çaba

harcamaktadırlar. Diğer yandan kadınlar, daha çok "toplumsal konum uyumsuzluğu" başka bir deyişle kadınların mevcut göçmen bir ev hizmetlisi konumu ile önceki toplumsal konumu arasındaki uyumsuzluktan kaynaklı yoğun bir şekilde duygusal çatışma yaşamaktadırlar. Bu durum kadınların işlerine olumsuz anlam yüklememelerine sebep olmaktadır. Kadınların çalıştıkları işe olumsuz anlam yüklemeleri ve duygusal çatışma yaşamaları ev içi işlerinin düşük niteliğinden kaynaklanmaktadır. Kültürel sermayeleri ve eğitim düzeyleri yüksek kadınlar açısından düşük konuma sahip ev içi işlerinde çalışmak vasıf kaybına neden olmaktadırlar. Kadınlar ev hizmetlisi olarak çalıştıkları süreçte kendilerinin kişisel olarak geliştirememektedirler.

Bunun yanı sıra daha önce bu tür ev içi işlerinde hiç çalışmamış Kırgız göçmen kadınlar açısından en zor olan ve üstesinden gelebilmek için maksimum duygusal çaba harcamalarına neden olan ise çalıştıkları evlerdeki ailelerin ya da bakımını yaptıkları kişilerin kendilerine karşı emrivaki ve aşağılayıcı davranışlarıdır. Dolayısıyla bunlar kadınlar üzerinde olumsuz etki yaratarak onların iş yerinde duygusal yönden yıpranmalarına neden olmaktadır.

Kadınlar gerçekte hissettikleri duyguları bastırarak her zaman 'itaatkar' bir şekilde ve 'her şey normalmiş' gibi davranırken daha çok duygusal çaba harcamaktadırlar. Pek çok kadın çalıştıkları süreçte görmezden, duymazdan gelerek, alttan alarak sabırlı davranarak, gülerek davrandıklarını dile getirmişlerdir. Gerçek hislerini sürekli bastırıp yönetmeleri kadınlar üzerinde duygusal çatışma gibi pek çok olumsuz etkiler yaratmaktadır. Kadınlar duygusal emeğin olumsuz etkilerinden kurtulma yolunu yine kendileri gibi çalışan kadınlarla buluşup konuşmakta bulmaktadırlar. Haftada bir kere çıkılan birkaç saatlik izinlerde kendileri gibi çalışan kadınlarla buluşup birbirleriyle dertleşip hafifleyen kadınlar bu süreçte "Türk" olan her şeyden uzak durmak istediklerini belirtmişlerdir. Haftada bir kere çıkılan izinlerde özenli bir şekilde giyinmeleri, makyaj yapmaları, saçlarına fön çektirmeleri kadınların

‘ev hizmetlisi’ kimliğinden birkaç saatliğine olsa da sıyrılmak istediklerini göstermektedir.

Öte yandan bazı kadınların çalıştıkları evlerde içten duygular geliştirerek samimi davranışlar sergiledikleri de gözlenmiştir. Özellikle bakıcı pozisyonunda çalışan kadınlar baktıkları kişileri kendi yakınları gibi görerek onlara karşı sevgi şefkat göstermekte onlarla bir duygusal bağ kurmaktadırlar. Kadınlar tarafından sergilenen bu samimi davranışlar da onların duygu yükünü ağırlaştırmaktadır. Bir diğer can alıcı nokta ise kadınların büyük kısmının çocuklu ve boşanmış olmasıdır. Çocuklarının geçimini sağlamak için paradoksal bir şekilde kendi çocuğunu akrabalarına bırakarak uzakta başka birilerinin çocuğuna bakmak durumundadırlar. Dolayısıyla Kırgız göçmen kadınlar, hem fiziksel hem sosyal hem de duygusal açıdan çok zor şartlar altında çalışmak durumundadırlar.

EK-1 Görüşmecilerin Listesi

YB/YHB1: 49 yaşında. Bir çocuğu var. Kocasından boşanmış. Memleketinde 18 sene öğretmenlik yapmış. Üniversite mezunu. Ev içi işlerinde 7 aydır çalışıyor. Yaşlı bakıcısı olarak çalışıyor.

YB/YHB2: 40 yaşında. İki çocuğu var. Kocasından boşanmış. Memleketinde 7 sene garsonluk yapmış. Ortaokul mezunu. Ev içi işlerinde iki yıldır çalışıyor. Yaşlı hasta bakıcısı

YB/YHB3: 34 yaşında. Bekâr. Memleketinde beş sene konfeksiyon atölyesinde terzi olarak çalışmış. Üniversite mezunu. Ev içi işlerinde dört yıldır çalışıyor. Yaşlı hasta bakıcısı

ÇB1: 27 yaşında. Bekâr. Memleketinde dört sene mağaza çalışanı olarak çalışmış. Üniversite mezunu. Dört yıldır ev içi işlerinde çalışıyor. Çocuk bakıcısı.

T1: 21 yaşında. Bir çocuğu var. Kocasından boşanmış. Daha önce Rusya'da bir sene satıcı olarak çalışmış. Ortaokul mezunu. İki aydır ev içi işlerinde çalışıyor. Temizlikçi.

YB/YHB4: 42 yaşında. Bir çocuğu var. Boşanmış. Memleketinde beş sene kreş çalışanı olarak çalışmış. Üniversite mezunu. İki buçuk yıldır ev içi işlerinde çalışmaktadır. Yaşlı bakıcısı

T2: 41 yaşında. Evli. Dört çocuğu var. Kocası engelli çalışmıyor. Memleketinde iki sene öğretmenlik yapmış daha sonra Rusya'ya giderek bir sene market temizlikçisi olarak çalışmış. Üniversite mezunu. Altı aydır ev içi işlerinde çalışıyor. Temizlikçi

YB/YHB5: 37 yaşında. Evli. Dört çocuğu var. Kocası proje bazlı çalışıyor. Memleketinde on sene kendi hazır giyim atölyesini daha sonra güzellik salonunu işletmiş. Yüksekokul mezunu. Bir buçuk yıldır ev içi işlerinde çalışıyor. Yaşlı hasta bakıcısı

YB/YBH6: 40 yaşında. Bir çocuğu var. Boşanmış. Memleketinde garson ve mağaza çalışanı olarak çalışmış. Üniversite mezunu. İki yıldır ev içi işlerinde çalışmaktadır. Yaşlı hasta bakıcısı

ÇB2: 27 yaşında. Bekar. Memleketinde tur acentede satıcı olarak çalışmış. Üniversite mezunu. İki yıldır ev içi işlerinde çalışıyor. Çocuk bakıcısı

ÇB3: 28 yalında. Evli. İki çocuğu var. Çocukları kocası ve onun ailesi ile kalmaktadırlar. Memleketinde bir buçuk yıl kreş çalışanı olarak çalışmış. Kocası çalışmıyor. Üniversite mezunu. İki buçuk yıldır ev çalışanı olarak çalışıyor. Çocuk bakıcısı

YB/YHB7: 52 yaşında. Dul. Dört çocuğu var. Memleketinde 25 sene ticaret yapmış. Ortaokul mezunu. Bir yıl 7 aydır ev çalışanı olarak çalışıyor. Yaşlı bakıcısı.

T3: 28 yaşında. Bir çocuğu var. Boşanmış. Çocuğunu kendi anne babasına bırakmış. Memleketinde iki sene terzilik yapmış. Yüksekokul mezunu. İki buçuk senedir ev içi işlerinde çalışmaktadır. Temizlikçi

ÇB4: 48 yaşında. Dört çocuğu var. Medeni durumu hakkında konuşmak istemedi. Memleketinde 24 sene ebelik yapmış. Üniversite mezunu. Beş buçuk senedir ev içi işlerinde çalışıyor. Çocuk bakıcısı.

YB/YHB8: 55 yaşında. Bir çocuğu var. Medeni durumu hakkında konuşmak istemedi. Memleketinde 13 sene öğretmenlik yapmış. Üniversite mezunu. İki yıldır ev içi işlerinde çalışıyor. Yaşlı bakıcısı

T4: 35 yaşında. Bekâr. Memleketinde 5 sene hazır giyim atölyesinde çalışmış. Ortaokul mezunu. Dört yıldır ev içi işlerinde çalışıyor. Temizlikçi

YB/YHB9: 43 yaşında. Üç çocuğu var. En büyük oğlu Rusya'da çalışıyor. Diğer çocukları kendi anne babasının evinde kalıyorlar. Evli. Kocası Rusya'da hapishanede. Memleketinde 4 yıl ebelik yapmış. Üniversite mezunu. İki yıl 3 aydır ev içi işlerinde çalışmaktadır. Yaşlı bakıcısı.

ÇB5: 24 yaşında. Boşanmış. Bir çocuğu var. Çocuğunu memleketteki kendi anne babasına bırakmış. Memleketinde yarı zamanlı işlerde çalışmış. Yüksekokul mezunu. Üç yıldır ev içi işlerinde çalışmaktadır. Çocuk bakıcısı

ÇB6: 24 yaşında. Bekar. Memleketinde yarı zamanlı işlerde çalışmış. Üniversite mezunu. Dokuz aydır ev içi işlerinde çalışıyor. Çocuk bakıcısı

EK-2 Görüşmecilerin Çalışma Durumlarına İlişkin Bilgiler

	Çalışma durumu	Günde çalışılan saat	Haftalık izin günü/ saatleri
YB/YHB1	Oturma izinli (kendisi)	15-16 saat	09.00-18.00 arası
YB/YHB2	Kaçak	14-15 saat	24 saat
YB/YHB3	Kaçak	14 saat	12 saat
ÇB1	Oturma izinli (işveren)	14 saat	12 saat
T1	Kaçak	16-19 saat	24 saat
YB/YHB4	Oturma izinli (işveren)	13-14 saat	12 saat
T2	Kaçak	15- 16 saat	1 ayda 12 saat
YB/YHB5	Oturma izinli (işveren)	17 saat	6 saat
YB/YHB6	Kaçak	17-18 saat	12 saat
ÇB2	Oturma izinli (kendisi)	12 saat	24 saat
ÇB3	Oturma izinli (işveren)	16 saat	12 saat
YB/YHB7	Oturma izinli (işveren)	14-15 saat	12 saat
T3	Kaçak	12 saat ve üstü	12 saat
ÇB4	Çalışma izinli	12 saat ve üstü	48 saat
YB/YHB8	Oturma izinli (kendisi)	12 saat ve üstü	12 saat

T4	Oturma İzinli (kendisi)	14-15 saat	12 saat
YB/YHB9	Kaçak	12 ve üstü	1 ayda 12 saat
ÇB5	Çalışma izinli	12 saat	12 saat
ÇB6	Oturma izinli (kendisi)	15 saat	12 saat

EK-3 Görüşmecilerin Sosyo-Ekonomik Durumlarına İlişkin Bilgiler

	Alınan Maaş	Alınan İzin Parası	Kazancın değerlendirildiği yer	Kendine harcadığı miktar
YB/YHB1	500 $	25 TL	Memleketteki kızına gönderiyor, biriktiriyor	Kişisel ihtiyaçlar dışında harcamıyor
YB/YHB2	550 $	100 TL	Memleketteki kızına gönderiyor, biriktiriyor (arsa satın almış)	Kişisel ihtiyaçlar dışında harcamıyor
YB/YHB3	2500 TL	30 TL	Memleketteki Ailesine gönderiyor	Harcamıyor
ÇB1	700$	50 TL	Ailesine gönderiyor ve biriktiriyor	Genel ihtiyaçlar dışında harcamıyor
T1	3000 TL	50 TL	Memlekette kalan kızına gönderiyor	Karnımı doyurmak için harcıyor başka da harcama yapmıyor
YB/YHB4	2800 TL	30 TL	Kızına gönderiyor	İzin parasını harcıyor
T2	500$	30 TL	Memleketteki ailesine gönderiyor	Harcamıyor
YB/YHB5	500$	50 TL	Ailesine gönderiyor	Sadece izin paramı kendime harcıyorum
YB/YHB6	2500 TL	40 TL	Yarısını ailesine gönderiyor	Maaşının yarısını harcıyor
ÇB2	2200 TL	Yok	Kendine harcıyor	Hepsini
ÇB3	2800 TL	50 TL	Ailesine gönderiyor	İzin parasını kendine harcıyor
YB/YHB7	2500 TL	50 TL	Oğlunu düğününe biriktiriyor	İstediği kadar harcama yapıyor
T3	2500 TL	50 TL	Memlekette kalan oğlunu ihtiyaçlarına gönderiyor, geri kalanını biriktiriyor	Kendisine istediği şeyi alıyor. İstediği kadar harcama yapıyor

ÇB4	500$	50 TL	Biriktiriyor	İstediği kadar harcama yapıyor
YB/YHB8	2800 TL	50 TL	Borçlarını kapatıyor	Sadece izin parasını harcıyor
T4	2600 TL	50 TL	Biriktiriyor	İzin parasını harcıyor
YB/YHB9	2800TL	30 TL	Hapishanedeki kocasını çıkartmak için avukatlar ödüyor	Kendine hiç harcamıyor
ÇB5	3000 TL	30 TL	Memleketteki oğlunun ihtiyaçlarına ve baba evinin tamiratına gönderiyor	Temel kişisel ihtiyaçlarına harcıyor.
ÇB6	2500 TL	50 TL	Baba evine gönderiyor	İzin parasını harcıyor

EK-4 Görüşmeci R, 24 Yaptığı İş Görüşmesinden Aldığım Notlar

Eski işinde ayrılan görüşmeci R, 24 şirket aracılığı ile ayarlanan yeni bir iş görüşmesine beraber gittik. Müstakbel işvereni kadın ile Koru metro istasyonunda anlaşılan saat üzerinden 20 dakika bekledikten sonra buluştuk. Görüşme arabanın içinde gerçekleşti. İşveren:

> 'Çocuğumla oyun oynatmanı, bahçeye çıkarıp gezdirmeni, karnını doyurup bezlerini değiştirmeni istiyorum. En önemlisi çocuğumun güvenliği, çocuğum herhangi bir şekilde tehlikeye düşmesine izin vermeyeceksin. Sabah saat 7'ye on kala kalkıp bize kahvaltı hazırlıyorsun, bebeği giyindirip hazırlıyorsun sonra biz işe siz de anneme geçeceksiniz. Zaten aynı sitede yaşıyoruz. Kahvaltıyı istersen anneminkinde istersen evde de yapabilirsin. Bebek saat 11.30-13.30 arası uyuyor o sırada sen eve geçip evi toparlayıp kedilerin odasını süpüreceksin. Bebek akşam saat 21.00'da yatıyor 19.30 gibi yemeğini yiyor. Biz de aynı saatte yemeğimizi yemeye çalışıyoruz ama bazen geç saatlerde yiyebiliyoruz. Sen işleri ne kadar erken bitirirsen o kadar erken odana çekilirsin. Gece kalkmıyorsun bebeğe kendim bakıyorum yalnız bazı durumlarda gerekirse geceleri senin yardımın isteyebilirim ve bebeğe bakmanı isteyebilirim. Genel anlamda işin kolay evde 3 kız var biri Türk diğeri yabancı, biri anneme biri anneanneme bakıyor sende bebeğime bakacaksın. Hafta içi istediğin gün evdeki diğer çalışan kadınla anlaşarak 12 saat izin alırsın. Maaş teklifim 2200 TL.'

İşveren yapılacak işi teker teker sıraladı ancak çalışma izni, sağlık sigortası, yıllık izin gibi konulara hiç değinmedi. Görüşmeci R 24'ten sadece vize durumunu sordu. Görüşmeci daha iki ay kadar vizesi olduğunu belirtince konu kapandı. Bu süre eğer iki taraf anlaşırsa birbirini deneme süresi için uygundu. Bu süreç içinde çalışacak olan ikna ederse işveren belki çalışma izni ve sağlık sigortası yapabilir. Ayrıca görüşmeci R 24 2200 TL maaş az olduğunu en azından 2500 yapmasını isteyince, işveren kabul etmedi. Görüşmeci R işverene düşünmek istediğini belirterek eğer çalışmaya karar verecek olursa kendisi arayacağını belirtti ve arabadan çıktık. Daha sonra görüşmeci R başka iş görüşmesine gitti. (Maalesef bir sonraki iş görüşmesine ben katılamadım) Akşama beni arayarak ikinci görüştüğü işi kabul ettiğini, 3000 TL maaş teklif ettiklerini ve bütün vize işlemlerini yapacaklarını söyledi. Evde hasta bir kıza ve evin düzenine bakacaktı. Görüşmeci R,24 hala orada çalışmaktadır.

EK-5 Sarımsaklı'da Ev Çalışanı Olarak Çalıştığım Süreçte Aldığım Antropolojik Notlar

Geçtiğimiz yaz 18 Haziran - 19 Temmuz 2018 tarihleri arasında Ankaralı bir ailenin Ayvalık, Sarımsaklıdaki yazlığında hem ev işlerini (temizlik, yemek yapma, ütü yapma) üstlenerek hem iki çocuğa bakıcılık yaparak ev içi çalışanı olarak çalıştım. Her ne kadar Türkiye sınırlarında öğrenci statüsünde olsam da bu süreç içinde bir Kırgız (yabancı) olarak ev işlerinde çalışan göçmen kadın konumundaydım aynı zamanda bir araştırmacı olarak gözlemlemem gereken bazı noktalar ve önüme koyduğum bazı hedefler vardı. Aslında Eylül 2012 – Haziran 2013 arasında ekonomik nedenlerden dolayı aynı ailede Ankara, Çayyolu, Konutkent2 yerleşkesinde aynı konumda çalışmışlığım var. O sıralar çocuklar daha küçük ben ise sıradan yabancı bir kadın çalışandım. Aşağıda çalıştığım süre boyunca aldığım notlar yer almıştır.

19.06.2018

19 Haziran sabah saat 07.11 civarında Ayvalık Sarımsaklıya Pamukkale otobüs firması ile geldim. Beni Hamit ağabey karşıladı (anlaştığım ablanın eski eşi). İki hafta önce Yasemin abla ile iki aylığına Sarımsaklıdaki yazlıkta tatil yapan babası ve iki oğluna göz kulak olmam için anlaşma yapmıştık. Anlaşmaya göre maaş 2000 TL ayrıca bütün yemek vs. harcamalar aileden olacaktı. Bu teklifi bana sunmasının nedeni de önceden ailede 10 ay kadar çalışmış olmam ve bana olan güvenlerinden kaynaklanıyordu.

Böylece sabah 7.30 gibi sonraki aylar çalışacağım eve giriş yaptım. Elimi yüzümü yıkar yıkamaz dedeye kahvaltı için hazırlıklara yardım ettim. Beraber kahvaltı yaptıktan sonra çocukların babası bana özellikle küçük oğlana dikkat etmemi bastıra bastıra söyleyerek Ankara'ya dönmek için yola çıktı ve yazlıkta çocukların 79 yaşındaki

dedesi ve birisi 8 diğeri 12 yaşında olan iki çocukla ben kaldım. Biraz tedirgin olmama rağmen sorumluluklarımın üstesinden gelmek için hemen eve ve ortama uyum sağlamak için elimden geleni yaptım. Evi biraz toparladıktan sonra dedenin izniyle biraz dinlendim ve 1 saat kadar dinlenince hep beraber haftalık açılan pazara gidip alış veriş yaptık. Alış veriş sırasında benim fikrim hep soruldu. Pazardan gelir gelmez öğlen yemeği (pilav, köfte, salata) yaptım. Öğlen yemeğinden sonra tekrar ortalığı temizledim ve denize doğru yol aldık. Denizde iki çocuğun sorumluluğu özellikle de küçük oğlanın sorumluluğu üzerimdeydi.

Evin düzeni,

Evin düzeni iki yatak odası, banyo, bitişik salon ve mutfak ve geniş bir balkondan oluşuyordu. Bana ait özel oda yoktu. Çocukların biri benimle diğeri de dedeyle uyuyacaktı ve öyle de oldu. Yani evin içinde bana özel dolap dahi yoktu. Giysilerim ve eşyalarım gidene kadar olduğu gibi valizdeydi. Valizim de yatak odasında bulunan büyük masanın altında kaldı.

Benim sorumlu olduğum konular,

- Öncelikle en büyük sorumluluğum iki oğlanın güvenliği
- Çocuklara üç öğün yemek vermek, ihtiyaçlarını karşılamak, denizde ve oyun alanlarında onlara göz kulak olmak, her gün kahvaltıdan sonra bir saat kitap okutmak ve okuduklarını anlayıp anlamadıklarını kontrol etmek
- Gece saat 01.30'da ve 04.00 olmak üzere iki kere çocukları tuvalete kaldırmak
- Özellikle küçük çocuğun banyosunu (kendisi temiz yıkanamadığından) yaptırmak
- Evin temizliğini sağlamak
- Pazara, markete gidip evin ihtiyaçlarını karşılamak

- Ani durumlarda çözüm üretmek

20.06.2018

Sabah saat 8.30 gibi kalktım. Kahvaltı ev temizliği, öğlen yemeği derken saat bir gibi denize gittik. Denizde çocuklar arkadaşlarıyla oynadılar ben ise onlardan gözümü ayırmadım. Denizden gelince küçük oğlanın banyosunu yaptırdım.

Evde sürekli haber izleniliyor… Bugün Fatih Portakalı dinledik. Çocuklar bana hangi partiye oy verirsin diye sordular…

Çocuklar denize girmenin dışında dışarıda arkadaşlarıyla bisiklet sürüyorlar ve futbol maçı yapıyorlar. Evin önünden uzaklaşmaları biraz beni endişelendiriyor. Sonuçta çocuklar anne babasının bana emanetleridir. Bazen dinlemezliklerine rağmen idare ediyorum. Dede çok titiz her şeyi kontrol ediyor. Ev içinde yaptığım her işi, attığım her adımı kontrol ediyor. Bu beni rahatsız etse de alttan alarak yaşına veriyorum.

21.06.2018

Bu gece bayağı uğraştırıcıydı. Gece bire doğru küçük oğlanın yatağa küçük tuvaletini yapması ile dede beni uyandırdı (küçük oğlan dedeyle beraber uyuyordu). Dede neden böyle yaptı? Ne yapacağız? - diye bayağı sinirliydi. Ben de biraz şoktaydım 8 yaşındaki çocuktan doğrusunu söylemek gerekirse böyle bir şey beklemiyordum. Acil çözüm üretmek gerekirdi ve hemen bütün çarşafları ve çocuğun pijamalarını değiştirdikten sonra üstlerine örttükleri pikeyi yıkayıp astıktan sonra anca yatağa dönebildim. Sabah da 08.00 gibi uyandık. Kahvaltıdan sonra dede benden memnun olduğunu dile getirdi. Benim çocuklara olan davranışım, evin düzeni ve kendimi ifade ediş biçimim dedenin hoşuna gitmiş. Gece olayından sonra anladım ki yatılı olarak çalışan kadınlar gece yarısında da her şeye hazır olmaları gerekmektedir.

Denize erkenden gittik, öğlen yemeğini balık ekmekle karşıladık. Dede iki saat sonra eve döndü biz sahilde kaldık. O sıralar komşu binadaki teyzeler bizim yanımıza yerleştiler. Teyze A ile tanışmışlığım vardı, teyze B'yi de ilk defa görüyordum. Teyze A'ya ne sebeplerden dolayı burada olduğumu anlatmadığım halde benim hakkımda çocuklara bakmaya geldiğimi vs. biliyormuş ve B teyzeye, 'Bu benim kızım. Çocuklara bakmaya yardımcı olmak için gelmiş, çocukların anne babası Ankara'ya dönmüş' diye anlattı. Hep beraber otururken kendi aralarında 'BUNLAR çok tatlı, çok iyi bakıyorlar. … Ona (bir tanıdıkları olsa gerek) da bir yabancı kadın bakıyor' diye konuştular. Yanlarında oturduğum halde öyle konuşmaları biraz tuhafıma gitti ve kendimi kötü hissettim. Aniden kendim beklemediğim halde ağzımdan 'Ben aslında öyle çalışmıyorum. Yasemin abla hem tatil yaparsın hem çocuklara bakarsın deyince teklifin kabul ettim' sözleri çıkıverdi. Kendim şaşırdım ve neden öyle söylediğimi sorgulamaya başladım. Kimdi BUNLAR? Benim nereli olduğumu biliyorlar mı ki? Ya da BUNLAR tüm bakıcı yabancılar mıydı? Diye aklımda kurcaladım.

Okuduğum kitaba bakarak ve düzgün Türkçeyle konuştuğumu fark ederek Türkçeyi nerden öğrendiğimi sordular. Okuduğum üniversiteleri söyleyince biraz şaşırmış gibi 'iyi' diye cevap verdiler.

Bir diğer yandan akşam sahilden gelince küçük oğlanın duşunu yapması için yardım ederken, 'Abla sen benim neyim oluyorsun? Annemin arkadaşı mısın?' diye sordu. Anladım ki çocukların arkadaşları da meraklı ve sürekli soruyorlar. Ben de 'sen bana abla demiyor musun? Demek ben senin ablanım' dedim ve 'soranlara da öyle de tamam mı?' deyince, 'tamam' diye güldü.

Akşam pek haber izlemedik biraz türkü dinledik ve Dünya kupası Arjantin-Hırvatistan maçını izledik.

Artık Türk yemekleri de öğreniyorum yavaş yavaş. Taze fasulye, güveç, kuru fasulye, kızartma, mercimek çorbalarını kolayca yapıyor hale geldim.

Sürekli ayakta durmam ve günün yarısını denizde çocukların peşinden koşturmak beni biraz yorgun düşürdü ve akşama doğru ayak tabanlarım sızlamaktadır. Ayaklarımı uzatmak için arada zaman bulsam da ister istemez çekiniyorum. Mesela, salonda ayaklarımı rahatça uzatıp oturamıyorum.

26.06.2018

Bugün diğer günlere göre daha yorucu biraz da sinir bozucuydu. Kahvaltıdan hemen sonra dedeyle pazara gittik. Evden çıkarken komşu teyzelerle karşılaştık ve yarı yola kadar birlikte yol aldık. Yolda giderken soğanın pahalılığından söz ederken siyasete daldılar ve komşu teyze, 'iyi oldu bu millete!. 10TL olsun soğan millet hak etti!' demesi seçimlerin sonucundan memnun olmadığını belirtmekteydi. Çevredekiler ve evdekiler dahil AK Partinin ve R. T. Erdoğan'ın seçimi kazanmasından hiç memnun değillerdi. Evde sürekli Halk TV izleniyor, haber için başka kanal açılmıyordu. Dede de Muharrem İnci'nin kazanacağından o kadar emindi ki, oylar açıklanınca keyfi bozuldu.

Öte yandan dedenin sürekli yaptığım her şeye takılması, sürekli yaptıklarımı gözden geçirmesi, ben iş yaparken oturup izlemesi beni rahatsız ediyor. Pazara giderken belki pazarda soğan ve patates pahalı olur önce marketlere de bakalım diye sırasıyla ŞOK, CarrefourSA, A101 ve BİM marketlerine girmeye başladık. Marketlerin hiç birinde soğan yoktu BİM marketinden ise, 'buradan patates alalım', dedi dede. 2 kilosu 8 küsur lira idi. Ben de, 'isterseniz bir de pazardan bakalım' dedim, o sırada market görevlisi araya girerek, 'pazarda daha pahalı olabilir' dedi. Bunun üzerine dede 'ben de onu söylüyorum ama bu kız ne bilsin!' diye bağırır şekilde söyleyiverdi. Biraz sinirlenerek biraz da alınarak 'Pazardakiler daha taze olabilir ama benim için hiç fark etmez isterseniz buradan alalım' diye kestirdim ve aldık. Bu tür küçük şeyler ister

istemez insanı huzursuz ediyor ve ister istemez sinir ediyor insanı. Sonuçta kendi istediğini yapacaksa ve alacaksa neden benim fikrimi soruyor onu da anlamış değilim.

Anne baba her gün 4 ya da 5 kere arayıp çocukların halini soruyorlar. 2 günde bir ev temizliyorum. Çocukların giysilerini kontrol ediyorum sık sık makineye çamaşır atıyorum. Bulaşık makinesinin olması işimi az da olsa kolaylaştırıyor. Denizden sonra en çok yaptığım şey ocağın dibinde durmak oluyor. Çocuklar birinin sevdiğini diğeri sevmiyor, makarnaların bile farklı şekillerini sevdiklerinden dolayı ikisine iki farklı makarna pişiriyorum. Yemek koyarken sevdiklerine göre sebze ve etleri paylaştırıyorum.

Bu tip işlerde madden her şey karşılandığı için insan fiziksel olarak yorgun moralen de bitkin düştüğünün kanısındayım. Çünkü gece ve gündüz aynı evde o evin problemlerini yaşamak ve isteklerini yapmak zorundasın, işin o. Sana karşı söylenen ters sözlere veya ters davranışlara bir şekilde göz yumman gerekiyor.

27.06.2018

Her yaptığım izleniyor. Buzdolabından aldığım poşetler, mutfak bezini nereye koyduğum, niye attığım, yemek pişirirken ‘onu ekledin mi?, onu ne kadar koydun?’ gibi sorularla, bir gün sonra yapılacak yemeği bir gün öncesinden yaptırtması vb. şeylerle sabahtan akşama kadar dede peşimden geliyor. Sabah çayıma şeker koyup karıştırır iken biz şekerli çay içmiyoruz diye bir şey ima etmeye çalıştı ancak ‘ben şekersiz çay içemiyorum’ deyince bir şey demedi.

Sahilde iken küçük oğlan, ‘… abla sana süper dadı diye isim verdik, sonra Saltanat ‘api’ dedik’ dedi. Bana neden öyle isim verdiklerini sorunca ‘arkadaşlarım öyle dediler’ dedi.

Haftada birer gün büyük oğlan için Matematik ve Türkçe öğretmeni geliyor. Öğretmenlerinin isteği üzerine büyük oğlan ödevlerini ve okumalarını denetlemem gerekiyordu. Dedenin öğretmenlere benim hakkımda, 'yardımcı kızımız var, o olamazsa çocuklarla zor olurdu. Eve çeki düzen veren o' diye anlatması nedense rahatsız ediyor. 'Herkes benim kim olduğumu bilmek zorunda mı?' diye düşünüyorum ister istemez.

03.07.2018

Bir hafta sonu eşim iki günlüğüne geldi. Eşimin gelmesini ısrarla abla istedi. Dede sıcak karşıladı. Çocuklar zaten önceden tanıdıkları için eşimin gelmesine çok sevindiler. Eşimin gelmesi az da olsa benim için moral oldu diyebilirim. Çocuklarla zaman geçirerek onları denize götürerek biraz benim yükümü hafifletti diyebiliriz. Eşim gelince yatak odası bize bırakıldı, benimle yatan büyük oğlan salonda uyudu. Eşimin gideceği gün tekne turuna çıkmaya karar verdik. Çocukların anne ve babası hiç tereddüt etmeden çocuklar bizimle gitmesine izin verdiler ve bütün masrafı karşıladılar. Oğlanlarla beraber eşimi uğurlamaya hazırlanmıştık ki, küçük oğlan eşimin gidişine mi yoksa anne babasını özlediğinden mi eşimle Ankara'ya gideceğim diye tutturdu. Annesi ve babasıyla telefonda konuşarak biraz sakinleşince fikrinden vazgeçti ve eşimi Ankara'ya uğurladık. Böylece ben de moral depolamış ve özlem gidermiş oldum.

Komşu teyze de meraklı meraklı 'Beyin gelmiş… Beyin gitmiş…' eşimi sorup durdu.

Günlerim her zamanki gibi ocak başında yemek yaparak, bulaşık yıkayarak, ev temizleyerek, çocukları denize götür ve getir ile geçiyor. Akşama doğru ayaklarım ağrıyor ve sabahlar vücudum yorgun kalkıyorum. Geceleri uykumun iki kere bölünmesi (çocukları gece iki kere tuvaletlerini yapması için uyandırıyorum), küçük oğlan (artık benimle uyuyor) geceleri terden sırılsıklam olunca iki üç kez pijamalarını değiştirmem tam dinlenmeme engel oluyor.

Çocuklar biraz asi olmasına rağmen iletişimimiz iyi. Bazen dinlemezlik yapsalar da anlaşamazsak da aramızda bir bağ oluştu. Akşamları beraber kek yaparak, çekirdek çitleyerek ve dondurma yiyerek dünya kupası maçlarını izliyoruz. Ve hep beraber Hırvatistan takımını tutuyoruz. Çocukların annesi ve babası benden memnun olduklarını sık sık dile getiriyorlar. Dede için de ev temiz, düzen içinde ve yemekler de hazır olunca ondan mutlu insan olmuyor. Yalnız telefonuma bakınca biraz sinirlenip laf atabiliyor, '…onu kapat şimdi sonra bakacaksın' ya da '… ne sevgilin mi arıyor?' diye.

Şaşırdığım bir konu ise dedenin Kırgızistan'ı Rusya'nın bir parçası olarak görmesi Kırgızistan'ın bağımsız bir ülke olduğundan habersiz olması.

Bir ay benim için uzun geldi. Yasemin ablayla her ne kadar 2 ay için anlaşsak da bir ayı tamamladıktan sonra Ankara'ya dönmek istediğimi dile getirdim. Sonuçta Ankara'da eşim tek başına ve yemek vs. yapmayı bilmediği için onun için de bir ay uzun geldi ve dönmemi istedi. Ayrıca 7/24 evde geceleri dahi özel alanım olmaması, çocukların babası ve annesi gelince salona yerleşmem, sıcakların bastırması, dedenin bazı takıntıları (keyfine göre değişen) çocukların bazı kaprisleri beni erkenden yordu.

Bu tür işlerde kültürel entegrasyon hızla gerçekleşebiliyor; yemek konusu olsun, gündelik hayattaki bazı alışkanlıklar olsun, ev düzeni olsun. Evde her zaman Türkçe konuşulması ve buna ek olarak televizyon dil becerisini hızla geliştirmektedir. Ailenin sürekli haber izlemesinden sen de ister istemez gündemden geri kalmıyorsun.

EK-6 GÖRÜŞME FORMU

Sayın katılımcı,

"Ev İçi Hizmetlerde Duygusal Emek: Ankara'da Çalışan Kırgız Göçmen Kadınlar Örneği" adlı çalışma çerçevesinde hazırlanan bu görüşme formu Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans programında yürütülmekte olan tez çalışması kapsamında uygulanmak üzere hazırlanmıştır.

Gerçekleştirilmekte olan araştırma tamamen bilimsel nitelik taşıdığından ve araştırma etiği gereği kişisel bilgiler gizliliğini koruyacaktır ve kimseyle paylaşılmayacaktır.

Sizin için fazlasıyla kıymetli olan izin günlerinizden bana zaman ayırıp işimi kolaylaştırdığınız için müteşekkirim. Sorulara samimi bir şekilde cevap vereceğinize inanıyorum. Görüşme sırasında bazı bilgileri kaçırmamak adına ve görüşmelerin daha hızlı bir şekilde ilerlemesi açısından ses kaydına almak istiyorum. Elde edilecek bilgilerin hepsi bilimsel araştırmaya veri niteliğinde kaynak sağlayacaktır. Size katkılarınızdan dolayı şimdiden teşekkür ediyorum.

I. Genel Bilgiler

1- Yaşınız:

2- Nerelisiniz? Kırgızistan'ın neresindensiniz?

3- Medeni durumunuz:

- Evli iseniz kaç senedir evlisiniz?

- Evli iseniz eşiniz nerede ve ne iş yapmaktadır?

4- Çocuğunuz var mı? Kaç tane?

- Çocuğunuz varsa nerede ve kiminle kalmaktadır? Ne yapmaktadır?

5- Eğitim durumunuz nedir? En son mezun olduğunuz okul:

6- Mesleğiniz?

7- En son nerede çalıştınız ve ne tür işte çalıştınız?

II. Göç Süreci Bilgiler

8- Göç ettiğiniz ülke/şehir:

9- Göç etme nedeniniz?

10- Türkiye sınırlarına ne zaman giriş yaptınız? Ne zamandan beri Türkiye'desiniz?

11- Göç etmek için Türkiye'yi seçme nedeniniz?

-Neden Ankara'yı seçtiniz?

12- Türkiye'ye gelmeden önce Türkiye hakkında (sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik, sosyo-politik) bilginiz var mıydı?

- Türkiye'de yapacağınız iş ve çalışma koşulları hakkında bilgi sahibi miydiniz?

-Bu bilgileri nereden edindiniz?

13- Türkiye'ye gelmeden önce Türkçe biliyor muydunuz?

-Ne kadar zaman için Türkçe öğrenebildiniz?

-Türkçe bilmemeniz (iş bulmada, iş yerinde, gündelik hayatta) ne tür zorluklara yol açtı?

- İletişimi nasıl sağlıyordunuz?

14- Türkiye göç ettiğiniz ilk ülke mi yoksa daha önce başka ülkeye göç etmiş miydiniz?

15- Göç sürecinizde etkili olan kanal ve ağlar (Şirket, akraba, arkadaş, kendi imkanlarıyla)?

-Kimin aracılığıyla Türkiye'ye göç ettiniz?

16- Aracı şirket ya da kişiler verdikleri hizmet ya da yardım için komisyon alıyor mu? Ne kadar?

-Aracı şirket, kişiler ve aldıkları komisyon hakkında ne düşünüyorsunuz?

17- Göç etme kararı kendinize mi ait yoksa aile üyelerine mi?

III. Sosyo-Ekonomik Bilgiler

18- Kaç yıldır çalışıyorsunuz?

19- Şu an çalıştığınız pozisyon?/Yaptığınız iş?

20- Ne zamandan beri bu işi yapıyorsunuz?

21- Çalıştığınız işi nasıl buldunuz?

22- İş bulma kanalları. İş bulmanızda aracı birey ve danışman şirketlerin rolü?

23- Türkiye'ye geldiğinizden beri kaç kere iş değiştirdiniz?

- İş değiştirme nedeniniz?

24- Mesleğiniz ile yaptığınız iş arasında ilişki var mı?

25-Şu anda çalıştığınız işi (temizlikçi ve bakıcılık) seçmenizin nedeni?

26- Yatılı olarak mı çalışıyorsunuz?

27- İşinizdeki öncelikli ve önemli göreviniz nedir (temizlik, çocuk bakımı, yemek yapımı vs. gibi)?

28- Bir iş gününüzü anlatabilir misiniz? Yaptığınız işlerin tanımını yapabilir misiniz?

-Geceleri baktığınız kişi ya da ailenin bazı istek/bakımını gidermek için kalkıyor musunuz?

29- Günde kaç saat çalışıyorsunuz?

30- Çalıştığınız evdeki düzeniniz nasıl?

31- Kendinize ait oda, dolap var mı?

-Size ait odanız yoksa kiminle ve ne sebepten dolayı oda paylaşıyorsunuz?

32- Kişisel temel ihtiyaçlarınız karşılanıyor mu?

33- Ne zaman kendi odanıza çekilebiliyorsunuz? İstediğiniz zaman odanıza çekilebiliyor musunuz?

-Evin salonunda istediğiniz gibi rahatça oturabiliyor musunuz? Evde özgürce/rahatça davranabiliyor musunuz?

34- İşvereniniz ile paylaştığınız özel alan ‘ev’ hakkında ne düşünüyorsunuz?

35- Çalıştığınız iş hakkında ne düşünüyorsunuz?

36- Çalıştığınız işte sizin için en zor olan şey nedir?

37- İki tarafın da tabi tutulduğu sözleşme imzaladınız mı? İşverenle olan anlaşmanız neye dayanıyor?

38- Haftalık izniniz var mı? İzin gününüz tam gün mü yoksa belirli saat için geçerli mi?

39- İzin gününüzde neler yapıyorsunuz? Zamanınızı nasıl değerlendiriyorsunuz? Sosyo-kültürel aktiviteler yapıyor musunuz?

-Diğer Kırgızlarla buluşuyor musunuz? Kırgız kafelerine gidiyor musunuz?

40- Ne kadar maaş alıyorsunuz? Haftalık izin paranız ne kadar?

41- Maaşınızı vaktinde alıyor muzunuz?

42- Kazandığınız parayı nasıl değerlendiriyorsunuz?/ Gelirinizi nelere harcıyorsunuz?

-Aldığınız maaşın ne kadarını kendinize harcıyorsunuz?

-Aldığınız maaşı ailenize gönderiyor musunuz? Ailenize gönderiyor iseniz ne amaçla, ne kadar ve ne sıklıkla gönderiyorsunuz?

-Ailenize parayı hangi yollardan gönderiyorsunuz? (banka, aracı şirketler vs. aracılığıyla)

-Ailenize paradan başka ne gönderiyorsunuz?

43- Ailenizde sizin aldığınız maaş esas gelir mi yoksa destekleyici mi? Memlekette size maddi anlamda bağlı kalan kimse var mı?

44- Aile üyelerinizde sizden başka Türkiye'ye ya da başka ülkeye göç eden var mı? Varsa nerede ve ne iş yapıyor?

45- Yasal durumunuz; işveren oturma, çalışma iznini sağlıyor mu?

46- Sağlık Güvenceniz var mı? Hastalandığınız zaman ne yapıyorsunuz?

47- Kayıt dışı çalışıyor iseniz bu duruma düşmenize neden olan etkenler nelerdir?

48- Ne zamana kadar burada kalmayı düşünüyorsunuz? Amacınız ne?

49- Şu anki göçmenlik durumunuzu nasıl değerlendirirsiniz?

50- Sizce neden Türkiye'ye iş amaçlı gelen Kırgız vatandaşlarından ağırlıklı olarak kadınlar gelmektedir?

IV. Çalıştığı İş ve Ortama Bağlı Duygusal Bilgiler

51- Yaptığınız işten memnun musunuz?

-İşvereninizden memnun musunuz?

-İşvereniniz sizden memnun mu bunun hakkında ne düşünüyorsunuz?

52- Hem işvereniniz hem özel alanı paylaştığınız insan olarak işvereniniz ve aile üyeleri ile iletişiminiz nasıl?

53- Çalıştığınız aile üyelerinin size olan davranışlarını nasıl özetlersiniz?

-Sizi ödüllendirdikleri oluyor mu (özel günlerde hediye verdikleri ya da sebepsizce) ?

54- Aile üyeleri size nasıl hitap ederler (komşulara, tanıdıklarına sizi nasıl tanıtırlar? Bizim kız? Bakıcımız? Yardımcımız? Daha başka??).

55- Çalıştığınız aile üyeleriyle herhangi bir kültürel etkinliklere gider misiniz?

-ne sıklıkla çalıştığınız aile ile beraber dışarıya çıkarsınız (yemeğe, misafirliğe)?

56- Ne tür durumda kendiniz huzursuz hissediyorsunuz? 55- Çalıştığınız yerde olumsuz duygularınız oluyor mu?

57- Moralen ve fiziksel olarak bitkin düştüğünüz zamanlar oluyor mu?

-Oluyorsa nasıl baş ediyorsunuz?

-Bunun işverenle aranızdaki ilişkiye herhangi bir etkisi oluyor mu?

58- Baktığınız çocuk/yaşlı/hasta ile olan ilişkiniz nasıl? Baktığınız kişiye olan duygusal bağınızı nasıl özetlersiniz?

-Sizi bir bakıcı mı olarak görüyor yoksa ablası vs. olarak mı?(çocuk bakanlara).

59- Çalıştığınız ortamda kendi hissettiğiniz duygular ile sergilemeniz gereken duygular arasında farklılıklar mevcut mudur?

60- Kendinizi istemeden rol yaptığınızı düşünüyor musunuz?

61- Bu durum sizin bireysel/kişisel durumunuzu nasıl etkilemektedir?

62- işyerinde başınızdan geçen ilginç olaylar:

KAYNAKLAR

Acar-Savran, G., (2003), "Kadınların Emeğini Görünür Kılmak: Marx'dan Delphy'ye Bir Ufuk Taraması", **Praksis,** S. 10, s. 159-210.

Acar-Savran, G., (2009), **Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin,** 2.baskı, İstanbul: Kanat Kitap.

Acar-Savran, G., Tura-Demiryontan, N., (2016), **Kadının Görünmeyen Emeği,** 3.baskı, İstanbul: Yordam Kitap.

Afşar, E., Özyiğit, M., (2017), "Karl Marx Bir Klasik mi? Adam Smith ve Karl Marx Üzerinden Kavramsal Bir Karşılaştırma", **BEÜ SBE Dergisi,** C. 6, S.2, s.239-262.

Ahmed, S., (2017), **Duyguların Kültürel Politikası**, çev: S. Komut, 2.baskı, İstanbul: Sel Yayınları.

Akalın, A., (2007), "Duygulanım ve Duygulanımsal Emek Üzerine Notlar", **Birikim Dergisi,** S.217, s.114-121.

Akçay, C., Çoruk, A., (2012), "Çalışma Yaşamında Duygular ve Yönetimi: Kavramsal Bir İnceleme", **Eğitimde Politika Analizi Dergisi**, C.1, S.1, s.3-25.

Akkuzu, İ., (2015), "Kapitalizm Ve Göç", **Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyon Araştırma Enstitüsü Bülteni DİSKAR**, S.4, s.20-29.

Amorim, H., (2018), "Maddi Olmayan Emek Teorileri: Marx'a Dayanan Eleştirel Bir Bakış", (çev: F. Sarı), A., Koşar (der.), **Maddi Olmayan Emek Kuramsal Bir Eleştiri** içinde, İstanbul: Kor Kitap.

Arendt, H. (1994), **İnsanlık Durumu,** çev: B. S. Şener, 1.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Başak,S., Kıngır, S., Yaşar, Ş., (2013), "Kadının Görünmeyen Emeği: İkinci Vardiya", **Anka Kadın Araştırma Merkezi**, S.13-01.

Bennholdt-Thomsen, V., (2008), "Kadın Emeğinin Geceeği ve Kadına Yönelik Şiddet", M. Mies, V. Bennholdt-Thomsen, C. Von Werlhof (eds). **Son Sömürge: Kadınlar** içinde, çev: Y. Temurtürkan, 1.baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

Beşirli,H., Geri, S., Ünal, A., Aksoy, E., (2017), "Kırgızistan'da Göç ve Göç Nedenleri Üzerine Değerlendirmeler", **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,** C.6, S.2, s.227-240.

Bora, Aksu. (2005), **Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası,** 1.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bolton, Sharon, C.,(2009), "The Lady Vanishes: Women's Work and Affective Labour", **International Journal of Work Organisation and Emotion**, Vol.3, No.1, pp. 72-80.

Bottomore, T., (2014), "Marksizm ve Sosyoloji", çev. M. *Tunçay,* M. Tunçay ve A. Uğur (der.), *Sosyolojik Çözümleme Tarihi* içinde, 3.baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Brown, H., A., (2016). **Marx'ta Toplumsal Cinsiyet ve Aile,** çev. G. Rastgeldi, 1.baskı, Ankara: Dipnot Yayınları.

Castles, S., Miller, J. M. (2008). **Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslar arası Göç Hareketleri,** 1.baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Çağlayan, S., (2006), "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.17, s. 67-91.

Çakar,U., Arbak, Y., (2004). "Modern Yaklaşımlar Işığında Değişen Duygu-Zeka İlişkisi ve Duygusal Zeka", **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.6, S.3, s.23-48.

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2017), Yabancılar Çalışma İzinleri Raporu

Davidoff, L., (2012), **Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet,** çev. Z. Ateşer ve S. Somuncuoğlu, 3.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları

Damasio, R., A., (2006), **Descartes'in Yanılgısı,** çev. B. Atlamaz, 3.baskı, İstanbul: Varlık Yayınları

Demirdizen, D.**, (**2013), "Türkiye'de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar: Yeni Düzenlemelerle Yarı Köle Emeğine Doğru mu?", **Çalışma ve Toplum,** S.3, s.325-346.

Donovan, Josephine, (2009), **Feminist Teori,** çev. A. Bora, M.A. Gevrek, F. Sayılan, 5.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Dönmez-Atbaşı, F., Kurtulmuş, M.M., (2012), "Kapitalizm Ataerki ve Kadın Emeği" **Toplum ve Hekim**, C.27, S.4, s.256-273.

Erkuş, A., Ebru, G., (2008), "Duygusal Zekanın Dönüşümcü Liderlik Üzerine Etkileri", **İşletme Fakültesi Dergisi**, C.9, S.2, s.187-209.

Ergeshkyzy, A., (2018), "Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan'dan Göç ve Göçmen Sorunları", **Gelecek Vizyonlar Dergisi,** Cilt 2, Sayı: 2, 39-48.

Erder, S., (2011), "Zor Ziyaret: Nataşa mı? Döviz Getiren Bavul mu? Eski Doğu Bloğu Ülkelerinden Gelen Kadınların Emek Piyasasına Girişi", S. Sancar (ed.), **Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat' a Armağan** içinde, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Erdem, Z., Şahin, L., (2008), "Ev Hizmetlerinde Yabancı İşgücü İstihdamı", **Kamu-İş**, C.10, S.2, s.43-78.

Erdoğdu, S., ve Toksöz, G., (2013), "Kadınların görünmeyen emeğinin görünen yüzü: Türkiye'de ev işçileri", **Çalışma Koşulları ve İstihdam Serisi,** No.42, Ankara: Uluslararası Çalışma Ofisi

FIDH, (2016)., Кыргызстан: Женщины и Дети из Кыргызстана, Вовлеченные в Миграцию, No.675.

Giddens, A., (2013), **Sosyoloji,** 1.baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınlar.

Grandey, A., Alicia., (2000), "Emotion Regulation in the Workplace: A New Way to Conceptualize Emotional Labor", **Journal of Occupational Health Psychology**, Vol.5, No.1, pp.95-110.

Goffman, E., (2018), **Günlük Yaşamda benliğin Sunumu**, çev. B. Cezar, 2.baskı, İstanbul: Metis Yayınları.

Gökbayrak, Ş., (2009), "Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar", **Çalışma ve Toplum**, S.21, s.55-82.

Güngör, M., (2009), "Duygusal Emek Kavramı: Süreci ve Sonuçlar", **Kamu-İs,** C.11, S.1, s.167-184.

Güngör-Delen, M., (2017), **Duygusal Emek ve Tinsel Emek**, İstanbul: Türkmen Kitapevi.

Güllüpınar, F., (2012), "Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme", **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, C.2, S.4, s.53-86.

IOM, https://migrationdataportal.org/?i=stock_abs_&t=2017, erişim tarihi 21.09.2018

Hackman, R., (2015), "Kadınlar Bu İşleri Çok Daha İyi Beceriyor': Feminizmin Yeni Cephesi Duygusal Emek Mi?", çev. A. Toksöz, https://catlakzemin.com/kadinlar-isleri-cok-daha-iyi-beceriyor-feminizmin-yeni-cephesi-duygusal-emek-mi/

Hardt, M., (1999), "Affective Labor", **Duke University Press,** Boundry 2, Vol. 26, No.2, pp. 89-100.

Hardt, M., Negri, A., (2001), **İmparatorluk,** çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hardt, M., Negri, A., (2004), **Çokluk,** çev. B. Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hartmann, H., (2016), "Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği", Acar-Savran, G. ve N. Tura (der.), **Kadının Görünmeyen Emeği** içinde, İstanbul: Kardelen Yayınları.

Hochschild, A., R., (2003), **The Managed Heart Commercialization of Human Feeling,** University of California Press Berkeley and Los Angeles, California

İyem, C., Yıldız, F., Z., (2017), "Gökyüzündeki Gösteri: Kabin Memurlarının Duygusal Emek Süreçlerine Yönelik Bir Araştırma", **Priene Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,** C.1, S.1, s.11-22.

Illouz, E., (2011), **Soğuk Yakınlıklar: Duygusal Kapitalizmin Şekillenmesi,** çev. Ö., Ç., Aksoy, 1.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları .

Illouz, E., (2013), **Aşk Neden Acıtır,** çev. Ö., Ç., Aksoy, 1.baskı, İstanbul: Jaguar Kitap.

Kaşka, S., (2007), "Ev İçi Hizmetlerin Küreselleşmesi ve Türkiye'deki Göçmen Kadınlar", Arı, F. A., (der.), **Türkiye'deki Yabancı İşçiler** içinde**,** İstanbul: Derin Yayınları.

Kamber, A., (2014), **Duygusal Emek Bağlamında Çalışmanın Anlamı ve İşe Yabancılaşma,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi SBE

Kangal, K., (2018), "Sean Sayers'in, Maddi Olmayan Emek ve Bilgi Ekonomisi Kavramları", Koşar, A. (der), **Maddi Olmayan Emek Teorisi Kuramsal Bir Eleştiri,**1. baskı, İstanbul: Kor Kitap.

Kart, E., (2011), "Bir duygu Yönetimi Süreci Olarak Duygusal Emeğin Çalışanlar Üzerindeki Etkisi", **Çalışma ve Toplum**, S.3, s.215-230.

Karaman, N., (2017), "Çalışma Yaşamında Duygusal Emek", **İş ve Hayat**, S.5, s.30-56.

Kılıç, G., (2019), "Kadın Akademisyenlerin Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet Algısı: Düzce Üniversitesi Örneği", **Muhakeme Dergisi,** C.2, S.1, s.1-33.

Kervan Üstün, F., Topbaş, E., (2014), "Büro çalışanlarının duygu yönetme becerilerinin geliştirilmesinde duygu yönetimi eğitimi programının etkisi: Deneysel bir çalışma", **International Journal of Human Science**, C.11, S.1, s.1126-1148.

Koşar, A., (2018), "Marx'ta 'Maddi Olmayan Emek' Kavramının Bağlamı", Koşar, A. (der.), *Maddi Olmayan Emek Teorisi Kuramsal Bir Eleştiri* içinde, 1.baskı, İstanbul: Kor Kitap.

Köşk, U. C., Özbek, Ç., (2017), "Küreselleşme Ve Uluslararası Göç İlişkilerinde Değişen Göçmen Algısı", **Researcher: Social Science Studies**, C.5, S.8, s.247-268.

Lupton, D., (2002), **Duygusal Yaşantı: Sosyo-Kültürel Bir İnceleme,** çev. M. Cemal, 1.Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Man, F., Öz, C. S. (2009), "Göründüğü Gibi Olamamak Ya Da Olduğu Gibi Görünememek: Çağrı Merkezlerinde Duygusal Emek", **Çalışma ve Toplum,** S.20, s.75-94.

Marx, K., Engels, F., (2013), **Alman İdeolojisi-Feuerbach,** çev. S. Belli, 8.baskı, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K., Engels, F., (2013), **Komünist Manifesto,** çev. N. Satılgan, 1.baskı, İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, Karl, (2013), **Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi,** I. Cilt, çev. M. Selik, N. Satılgan, 5. Baskı, İstanbul: Yordam Kitap.

Meda, D., (2004), **Emek Kaybolma Yolunda Bir Değer mi?,** çev. I. Ergüden, 1.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mestrovic, G., Stjepan., (1999), **Duyguötesi Toplum,** çev. A. Yılmaz, 1.baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Mies, M., (2008), "Cinsiyete Dayalı İşbölümünün Toplumsal Kökenleri", M. Mies, V. Bennholdt-Thomsen, C. Von Werlhof., (eds). **Son Sömürge: Kadınlar** içinde, çev. Y. Temurtürkan, 1.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mies, M., (2011), **Dünya Ölçeğinde Ataerki ve Birikim: Uluslararası İş Bölümünde Kadınlar**, çev. Y. Temurtürkan, Ankara: Dipnot Yayınları.

Molyneux, M. (2016), "Ev Emeği Tartışması ve Ötesi", Acar-Savran, G. ve N.Tura-Demiryontan (der.), **Kadınının Görünmeyen Emeği** içinde, İstanbul: Kardelen Yayınları.

Neu, J., (2012), **Gözyaşı Entelektüel Bir Şeydir: Duygunun Anlamları,** çev: C. Cengiz Çevik ve M. Çakan, 1.baskı, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Oral, L., Köse, S., (2011)., "Hekimlerin Duygusal Emek Kullanımı ile İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** C.16, S.2, s.463-492.

Özateş, Ö., Sanem., (2015), **Malumun İlanı: Kadın Emeğinin Saklı Yüzü: Ev İçi Bakım Emeği,** 1.baskı, Ankara: NotaBene Yayınları.

Özgün, A., (2007), "Kılçıksız Emek Yağsız Sermaye: Gayri-Maddi Emek Tartışması", **Birikim Dergisi,** S. 217, s.31-45.

Özkaplan, N., (2009), "Duygusal Emek ve Kadın İşi/Erkek İşi", **Çalışma ve Toplum,** S.21, s.15-24.

Özservet, Y., Ç., (2015), "Modern Göçebeler Olarak Göçmenler, Mekân ve Şehre Uyum", **Sosyoloji Divanı,** S.6. s.41-54.

Özyeğin, G., (2005), **Başkalarının Kiri: Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri,** çev. S. Öncü, 1.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ritzer, G., (2014), **Toplumun McDonaldlaştırılması,** çev. Ş., S., Kaya, 3.baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Rittersberger-Tılıç, H., Kalaycıoğlu, S., Çelik, K., (2016), "Bakım Sektöründe Kayıt-Dışı Kadın Emeğinin Farklı Aktörleri ve Boyutları", **The World Bank IBRD-IDA,** s.5-43

Rubin, I. I., (2010), **Marx'ın Emek Değer Teorisi,** çev. U. S. Akalın, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Sayers, Sean. (2018), "Emek Kavramı: Marx ve Eleştirmenleri", çev. F. Sarı, A. Koşar (der.) *Maddi Olmayan Emek Teorisi Kuramsal Bir Eleştiri* içinde 1.baskı, İstanbul: Kor Kitap.

Seçer, H., Ş., (2005), "Çalışma Yaşamında Duygular ve Duygusal Emek: Sosyoloji, Psikoloji ve Örgüt Teorisi Açısından Bir Değerlendirme", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,** S.50, s.813-834.

Semenova, L., A., (2015), "Домашние Работники В Системе Наёмного Труда", **Социологическая Наука и Социальная Практика,** Vol.3, No: 11, pp. 94-114 Moskova

Simonova, O., A., (2013), "Эмоциональный Труд В Современном Обществе: Научные Дискуссии и Дальнейшая Концептуализация Идеи А. Р. Хохшильд", **Журнал Исследований Социальной Политики** *(The Journal Of Social Policy Studies),* Vol.11, No.3, pp.339-354.

Smith, A., (1948), **Milletlerin Zenginliği,** çev. Haldun Derin, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Şenel, A., (2011), **Siyasal Düşünceler Tarihi,** 3.baskı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları

Toksöz, G., Ünlütürk Ulutaş, Ç., (2011), "Göç Kadınlaşıyor mu? Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göçe İlişkin Yazına Toplumsal Cinsiyet ve Etnisite Temelinde Bakış", S. Sancar (ed.), **Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan** içinde**,** Cilt 1, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları

Toksöz, G, (2006), **Uluslararası Emek Göçü,** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Toksöz, G., Erdoğdu, S., Kaşka, S., (2012), Türkiye'ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları, **Uluslararası Göç Örgütü (IOM).**

Topcuoğlu, A., R., (2009), "Kadın Emeği Nasıl Değersizleşir? Enformel Alan ve Ataerkilliğin Eklemlenme Mekanizmaları: Bilinçli Saklama ve Saklayarak Değersizleştirme", **Praksis,** S.20, s.87-104.

Topcuoğlu, A., R., (2010), "Kapitalizm ve Ataerkillik Enformel Alanda Nasıl Eklemlenir? Bilinçli Saklama ve Saklayarak Değersizleştirme Mekanizmalarının Ev Eksenli Çalışmada İşleyişi", S. Dedeoğlu ve M. Yaman-Öztürk (der.) **Kapitalizm Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği** içinde, İstanbul: SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Topcuoğlu, A., R., (2016), "Devlet Baba ve Uysal Kızlar: Muhafazakar/Liberal Refah Devleti ve Ataerkil Kültür Kıskacında Türkiye'de Bakım Emeği ve Toplumsal Cinsiyet", S. Dedeoğlu ve M. Yaman-Öztürk (der.), **Kapitalizm Ataerkillik ve Kadın Emeği: Neoliberal ve Muhafazakar Dönem** içinde, İstanbul: SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Uğur, S., Yanık, E., C., (2016), "Ev Hizmetlerinde Göçmenlerin İstihdamına Yönelik Sorunlarının Değerlendirilmesi", **Çalışma İlişkileri Dergisi**, C.7, S.2, s.65-77.

Ulukan, N., C., (2015), "Kapitalizm Denizinde Boğulanlar: Göçmenler ve Göç Politikaları", **Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyon Araştırma Enstitüsü Bülteni DİSKAR,** Sayı:4, s.30-39.

Ünlütürk-Ulutaş, Ç., Kalfa, A., (2009), "Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri", **Fe Dergi,** C.1, S.2, s.13-28.

Ünlütürk-Ulutaş, Ç., (2010), "Evin İçi İşyeri: Ev Hizmetleri, Ücretli Emek ve Göçmen Kadın Emeği", S. Dedeoğlu, M. Yaman-Öztürk (der.), **Kapitalizm Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği** içinde, İstanbul: SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Ünlütürk-Ulutaş, Ç., (2013), "Almanya'yı Temizliyorum: Almanya'da Göçmen, Kadın ve Temizlikçi Olmak", **Çalışma ve Toplum,** S.2, s.235-258.

Yaman Öztürk, M. (2017), "Kapital'de Kadın Emeği: Toplumun Üretiminde ve Yeniden Üretiminde Kadın Emeği", **Grundriss'den Kapital'e Patikalar** (haz.), Ö. Öztürk, M. Yaman ve Ö.Narin, İstanbul: SAV Yayınları, s. 303-347.

Yılmaz, G., (2008), "Sermaye Birikimi Sürecinde Kadın Emeği ve Ev İçi Hizmetler", **Toplum ve Hekim**, C.23, S.5, s.391-395.

Von Werlhof, Claudia. (2008), "Kapitalizmde Doğa ve Toplum Kavramına Dair", M. Mies, V. Bennholdt-Thomsen ve C. Von Werlhof (eds), **Son Sömürge: Kadınlar,** çev. Y. Temurtürkan, 1.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s.151-176

Wright, S. (2005), "Reality Check: Are We Living In An Immaterial World?", http://www.metamute.org/editorial/articles/reality-check-are-we-living-immaterial-world erişim tarihi 10.12.18

ÖZET

EV İÇİ BAKIM HİZMETLERİNDE DUYGUSAL EMEK: ANKARA'DA ÇALIŞAN KIRGIZ GÖÇMEN KADINLAR ÖRNEĞİ

Saltanat ASANBEKOVA

Yüksek Lisans Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Kurtuluş CENGİZ

Mays 2020, 163 + vii s.

Bu araştırmanın amacı ev içi işlerinde temizlikçi, bakıcı olarak çalışan kadınların maruz kaldıkları katmanlı sömürü ilişkilerine duygusal emek perspektifinden bakarak sömürünün duygusal boyutunu incelemektir. Araştırmada ev içi işlerde çalışan kadınların beden emeği yanında ortaya koydukları duygusal emeğin boyutları da ele alınmıştır. Bu kapsamda tez, yatılı olarak çalıştıkları için duygusal emeklerini daha yoğun bir biçimde harcayan Kırgız göçmen kadınlara odaklanmıştır. Araştırmanın bir diğer amacı ise ev içi işlerde çalışan Kırgız göçmen kadınların göç sürecinde karşılaştıkları sorunları, çalıştıkları evlerdeki koşullarla birlikte değerlendirerek sömürü ilişkilerindeki diğer boyutları da görünür kılmaktır. Bununla birlikte ev içi işlerde çalışan kadınlarla ilgili literatürde meseleyi duygusal emek boyutuyla ele alan çalışmalara çok az rastlanılmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın literatürdeki bu boşluğu doldurmak gibi bir amacı da vardır. Araştırmada duygular ön planda olduğu için

konunun hassasiyeti nedeniyle nitel araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. İşteki pozisyonun emek süreçlerine bir etkisi olup olmadığını anlamak açısından ev içi işlerde farklı pozisyonlarda çalışan kadınlarla görüşülmeye özen gösterilmiştir. Bu nedenle 9 yaşlı/yaşlı hasta bakıcısı, 6 çocuk bakıcısı, 4 temizlikçi/hizmetçi olmak üzere toplam19 Kırgız göçmen ev içi çalışan ile yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Yapılan görüşmeler ve gözlemler ev içi hizmetlerde kayıtsız ve sosyal güvenceden yoksun bir biçimde çalışan göçmen Kırgız kadınların bu süreç içinde hem bedensel hem duygusal emek harcayarak iki katlı bir sömürüye maruz kaldıklarını göstermektedir.

Ancak bu tez çalışması, kadınların hem çalıştıkları hem yaşadıkları evlerde sundukları hizmetlerde yaşadıkları fiziksel yorgunluktan öte gece gündüz duygularını yönetmek zorunda kalmaktan ve ‘kendileri’ olamamaktan duygusal olarak daha çok yıprandıklarını iddia etmektedir.

Bu bağlamda tez, ev içi hizmetlerde duygusal emeğin belirdiği alanlara; bu işlerde çalışan kadınların yaşadıkları duygusal çelişkilere ve bu çelişkileri çözmek için geliştirdikleri stratejilere odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ev İçi İşleri, Duygusal Emek, Kırgız Göçmen Kadınlar, Sömürü İlişkisi

ABSTRACT

EMOTIONAL LABOR IN HOUSEHOLD CARE SERVICES: THE CASE OF KYRGYZ MIGRANT WOMEN WORKERS IN ANKARA

Saltanat ASANBEKOVA

Master Thesis
Department of Sociology

Thesis Supervisor: Assist. Prof. Dr. Kurtuluş CENGİZ

May 2020, 163 + vii p.

The aim of this study is to examine the emotional dimension of exploitation through emotional labor perspective for the layered exploitation relationships that women working in housekeeping and health care in household works have been subject to. In the research, not only physical effort of women working at household jobs, but also the dimensions of the emotional labor they put forward have been addressed. In this context, the thesis focuses on Kyrgyz immigrant women who spend their emotional labor more intensively since they work as boarders. Another objective of the study is to make the other dimensions of exploitation relations visible through evaluating the problems faced by Kyrgyz immigrants working at household jobs during migration process together with the conditions in the houses they work. However, there are very few studies in the literature about women working at household jobs which also address the subject in terms of emotional labor. Therefore, this study also aims to fill this gap in the literature. Qualitative research methods were preferred due to the sensitivity of the

subject, since emotions have been at the forefront in the research. To understand whether the position at work has an impact on labor processes, attention was paid to interviewing women working in different positions at household jobs. For this reason, in-depth face-to face interviews were conducted with a total of 19 Kyrgyz migrant domestic workers, including 9 elderly / elderly patient care workers, 6 babysitters, 4 housekeepers.

Interviews and observations indicate that immigrant Kyrgyz women, who work unregistered without social security in domestic works, have been subjected to a twofold exploitation through spending both physical and emotional labor.

However, this study suggests that women are emotionally more worn out while trying to manage their emotions day and night, and not being 'themselves', rather than the physical fatigue they have experienced in the services they offered both at home and work.

Key words: Household Works, Emotional Labor, Kyrgyz Immigrant Women, Exploitation